Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Landverhuizing bij de inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië als koloniaal-economisch verschijnsel

https://hdl.handle.net/1874/286810

1927

LANDVERHUIZING BIJ DE INHEEMSCHE BEVOLKING IN NEDERLANDSCH-INDIË ALS KOLONIAAL-ECONOMISCH VERSCHIJNSEL.

E. J. BURGER

BURGER 1927
94.
192

1927.

A. qu.
192

LANDVERHUIZING BIJ DE INHEEMSCHE BEVOLKING IN NEDERLANDSCH-INDIË ALS KOLONIAAL-ECONOMISCH VERSCHIJNSEL.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
2492 658 0

A. qu. 92. 9

LANDVERHUIZING BIJ DE INHEEMSCHE BEVOLKING IN NEDERLANDSCH-INDIË ALS KOLONIAAL-ECONOMISCH VERSCHIJNSEL.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS, DR. B. J. H. OVINK, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN DER VEREENIGDE FACULTEITEN DER RECHTSGELEERDHEID EN DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP MAANDAG 14 NOVEMBER 1927, DES NAMIDDAGS TE 3 UUR, DOOR

EDUARD JOHAN BURGER,
GEBOREN TE BLITAR.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

GEDRUKT BIJ C. DE BOER JR. TE HELDER — 1927.

Aan Professor Mr. J. C. Kielstra, mijn promotor, betuig ik mijn oprechten dank voor de uitgebreide voorlichting en de leiding bij mijn arbeid, waardoor het mij mogelijk geweest is, dit proefschrift binnen den beperkten beschikbaren tijd te voltooien.

Tevens getuig ik op deze plaats van mijn groote erkentelijkheid jegens de Heeren C. J. van Kempen, Gouverneur der Oostkust van Sumatra, L. H. W. van Sandick, Gouverneur der Molukken, Th. Volmering, Resident der Lampongsche districten, H. E. K. Ezerman, Resident van Djambi, J. J. F. Pino en S. Bouman, Assistent-Residenten, E. A. C. den Hamer, Administrateur op het Kantoor van Arbeid, W. J. Leyds, Referendaris ter Algemeene Secretarie, mijn collega's Dr. H. Fievez de Malines van Ginkel en W. Hoven, Dr. J. F. A. M. Buffart, Voorzitter der A. V. R. O. S., Dr. T. Volker, Secretaris der D. P. V., M. Schoofs, Directeur der Société Financière des Caoutchoucs en Mr. Dr. H. H. A. van Gybland Oosterhoff, Secretaris van het College van Curatoren van het Indologisch Studiefonds, voor al de hulp, die ik mocht ondervinden in den vorm van de velerlei gegevens en inlichtingen, welke mij werden verstrekt, en waarvan ik bij de bewerking van dit proefschrift ruimschoots gebruik heb kunnen maken, terwijl ik ten slotte met dankbaarheid de bereidwilligheid gedenk, waarmede de Heer Dr. R. Leyds de correctie der drukproeven op zich nam en verzorgde.

INHOUD.

Inleiding 1

Hoofdstuk I. De ontwikkeling der landverhuizing . 5

§ 1. De bewegelijkheid van de menschheid . . . 5

§ 2. Verplaatsingen van groepen en individueele emigratie 13

§ 3. Het onvrijwillige en het kunstmatige element in de landverhuizing 25

§ 4. De arbeidersmigratie 30

Hoofdstuk II. Elementen van emigratie en kolonisatie 39

§ 1. Economische motieven voor de emigratie. . 39

§ 2. Levensstandaard, voortbrengingsmoeite en emigratiedrang 59

§ 3. Bestaansvoorwaarden voor den immigrant. . 62

Hoofdstuk III. Immigratie als voorwaarde voor de economische ontwikkeling van weinig bevolkte streken 84

§ 1. De groei van de bevolking en van haar inkomen 84

§ 2. De ontwikkeling der behoeften in het land van vestiging 93

§ 3. De emigratie van de bevolking van Java en het arbeidsvraagstuk op de buitengewesten . 103

Hoofdstuk IV. De organisatie van de landverhuizing 121

§ 1, Samenvatting van het voorgaande en gevolgtrekkingen. 121

§ 2. Overheidszorg en particulier initiatief . . . 125

Besluit. 152

Naam- en zaakregister 155

Lijst van aangehaalde literatuur 159

INLEIDING.

„Die Menschheit muss als eine beständig in gährender Bewegung befindliche Masse betrachtet werden, welcher durch diese Gährung zunächst eine grosse innere Mannigfaltigkeit angeeignet wird. Diese Beweglichkeit ist in verschiedenem Grade vorhanden, aber sie fehlt keinem Volke und keiner Kulturstufe. Sie hat die Tendenz, die Menschheit immer einförmiger zu gestalten, weil die Vermischung mit diesen Bewegungen unzertrennlich verbunden ist."

(Friedrich Ratzel: Ueber geographische Bedingungen der Völkerwanderungen).

„Migration is a natural phenomenon which tends to equalise the standard of living in different parts of the world."

(John W. Brown: World Migration and Labour).

De toestand van voortdurende bewegelijkheid, waarin de menschheid verkeert, is een kenmerkend verschijnsel in den gang der wereldgeschiedenis.

Deze bewegelijkheid zien wij geaccentueerd in de bekende massale volksverplaatsingen, welke als zoovele mijlpalen zijn in de cultuurgeschiedenis.

Doch historisch nauwelijks op den voorgrond tredend, nochtans van grooten invloed op de evolutie van de menschheid, in het bijzonder op de wording van ethnologische of staatkundige nieuwe eenheden, is de migratoire beweging van kleine groepen en individuen, in hare oneindige verscheidenheid.

De groote migratie-stroomen, die vooral in de 19e eeuw ongekende afmetingen aannamen, wendden in korten tijd hier het gevaar van overbevolking af, en leidden elders tot de ontginning van nieuwe rijkdommen. De volksverplaatsingen op kleine schaal grepen niet zoo diep in, maar het resultaat was, door de grootere frequentie, zij het over langer tijdsverloop, hetzelfde.

Bij de keuze op de studie van de migratoire bewegingsvormen in Nederlandsch-Indië, zag ik mij genoopt, het studieterrein met nauwe grenzen af te bakenen. Buiten deze gren-

zen moest worden gelaten een onderzoek naar de historische invloeden van vroegere volksverplaatsingen; ik heb mij beperkt tot de bestudeering van de volksbewegingen, welke thans in Indië zijn waar te nemen, en wel die verhuizingen, welke ondernomen worden door de eigenlijke inheemsche bevolking. De bespreking van de migratie der niet-inheemschen valt buiten het bestek van deze studie.

Wat de invloeden betreft, welke van buiten werken op de Indonesische migratie, deze zijn van zoo ingrijpenden aard op de regelende factoren, dat zij wel in het bijzonder de aandacht verdienen.

Door de studie van de migratie der in een moderne koloniale maatschappij levende inheemsche bevolking, begeef ik mij op terrein, dat reeds is betreden, maar vooral in den jongsten tijd meer de aandacht trekt.

De belangstelling voor de aangelegenheid, welke het onderwerp van dit geschrift uitmaakt, is slechts een differentiatievorm van de in de laatste jaren krachtiger geworden algemeene belangstelling eenerzijds voor de groote koloniaal-economische vraagstukken, anderzijds voor de wereld-migratie-problemen. En deze belangstelling is weer als vanzelf voortgesproten uit de ontwikkeling van de internationale politieke verhoudingen.

In de economische wereldstructuur heeft zich een wijziging voltrokken, waardoor meer dan ooit het bezit van koloniën een integreerende factor voor den natuurlijken groei van het moederland is geworden. Was eertijds het koloniaal bezit begeerlijk door de directe materieele voordeelen, welke het onder een rigoureus exploitatie-systeem opleverde, en waarbij men zich weinig gelegen liet liggen aan de welvaart van de koloniale bevolking, in den lateren tijd drong het inzicht door, dat een krachtige economische positie van het moederland op den duur niet gehandhaafd zou kunnen blijven zonder een bevredigend welvaartspeil van de bevolking in de koloniën. Zoo kwam de wijziging in het koloniale beleid tot uiting in het voeren van een doelbewuste welvaartspolitiek, met als doelstelling: de opvoering van het welvaartspeil der inheemsche bevolking.

Ook in Nederlandsch-Indië heeft de koloniale overheid, vooral in de laatste halve eeuw, van meerdere bezorgdheid voor het welzijn van de bevolking blijk gegeven. In het bijzonder getuigen daarvan de op haar last herhaaldelijk ingestelde onderzoekingen naar den economischen toestand der inheemsche bevolking, terwijl menige overheidsmaatregel der laatste decenniën als uiting dezer doelbewuste welvaartspolitiek is te beschouwen. Dat daarbij ook de transmigratie van bevolkingsgroepen een niet onbelangrijke rol speelde, zal beneden herhaaldelijk blijken.

Zooals ik hierboven schreef, houdt deze verhandeling zich bezig met de migratieproblemen in Nederlandsch-Indië. Mijn voornemen is te onderzoeken, welke oorzaken ten grondslag liggen aan de volksverplaatsingen daar te lande, welken invloed deze op de economische ontwikkeling van land en volk uitoefenen en voorts, of, zoo ja, in hoeverre, door maatregelen van buiten, eenigerlei invloed op deze verplaatsingen kan worden uitgeoefend.

Een zooveel mogelijk systematische behandeling van de stof vereischt een overeenkomstige schematische indeeling. Dit onderwerp leent zich, naar mij voorkomt, het best tot indeeling in vier hoofdstukken. Deze zijn elk weer onderverdeeld in paragrafen. Ik heb zooveel mogelijk getracht deze onderdeelen in logisch verband aaneen te schakelen. Er is echter aan zulk een indeeling een bezwaar verbonden, n.l. het gevaar, dat de verhandeling een gewrongen aanzien krijgt, omdat de stof in bepaalde vakken moet worden geperst, terwijl toch veel van het verhandelde tot grensgevallen moet worden gerekend, welke vatbaar zijn voor plaatsing in verschillende onderdeelen. De aangebrachte indeeling is dan ook niet anders te beschouwen dan als een hulpmiddel ter bevordering van een overzichtelijke behandeling der stof.

De twee eerste hoofdstukken trachten een inzicht te geven in de ontwikkeling van het wezen van de landverhuizing in een tropisch-koloniale maatschappij. Het derde hoofdstuk beoogt den huidigen economischen toestand van de bevolking van Java in verband met het emigratievraagstuk te schil-

deren. Tevens wordt daarin de beteekenis, welke de emigratie uit Java heeft voor de ontwikkeling van de buitengewesten, naar voren gebracht. In het vierde hoofdstuk ten slotte worden na een kort résumé eenige gevolgtrekkingen gemaakt, welke uit het verhandelde zijn af te leiden.

Bijzondere aandacht is gewijd aan de arbeidersemigratie, omdat ik meen dat in de oplossing van het arbeidersvraagstuk tevens die van verschillende migratievraagstukken zal moeten worden gezocht.

Bij de bestudeering van het onderwerp zijn vragen gerezen, waarop ik een afdoend antwoord schuldig zal moeten blijven. Ik hoop echter in deze gevallen toch iets te hebben bijgedragen voor de behandeling dezer zaak door te streven naar het zuiver stellen der problemen.

Meer nog dan de verrichte arbeid zelf, zal het mij voldoening schenken, indien anderen hierin aanleiding mochten vinden om dieper in het wezen van de landverhuizing in Nederlandsch-Indië, en de vragen, waarvoor zij ons stelt, door te dringen, mijn beschouwingen aan te vullen, en mijn gevolgtrekkingen, waar zij onjuist worden bevonden, recht te zetten.

HOOFDSTUK I.

De ontwikkeling der landverhuizing.

§ 1.

De bewegelijkheid van de menschheid.

„Die Migrationstheorie ist die fundamentale Theorie der Weltgeschichte." Aldus Dr. Friedrich Ratzel in zijn werk over de verspreiding van den mensch over de aarde. [1]) Tot deze gevolgtrekking kwam hij op grond van de door zijn leermeester Moritz Wagner uit de resultaten van biogeographische studiën afgeleide „migratie- of afzonderingstheorie". Aan deze theorie ligt de stelling ten grondslag, dat „Jede konstante neue Form beginnt ihre Bildung mit der Isolierung einzelner Emigranten, die vom Wohngebiet einer noch im Stadium der Variabilität stehenden Stammart dauernd ausscheiden, wobei die wirksamen Factoren des Prozesses Anpassung der eingewanderten Kolonisten an die äuszeren Lebensbedingungen und Ausprägung und Entwicklung individueller Merkmale der ersten Kolonisten in deren Nachkommen bei blutverwandter Fortpflanzung sind, und dasz dieser formbildende Prozess abschlieszt, sobald bei starker Individuenvermehrung die nivellierende und kompensierende Wirkung der Massenkreuzung sich geltend macht und diejenige Gleichförmigkeit hervorbringt und erhält, welche jede gute Art oder konstante Varietät charakterisiert."

Er zij echter op gewezen, dat deze theorie niet tot in elke consequentie op de menschheid van toepassing kan zijn, omdat de mensch, als samenlevingssubject, nimmer zich als op zichzelf staande emigrant kan afscheiden, zelfs niet één paar, maar steeds in groepen. Dit brengt mee, dat, hoe grooter het emigrantental is, dat zich heeft afgescheiden, hoe minder duidelijk de kenmerken zullen zijn van het door de geographische afzondering uitgegroeide nieuwe ras of gevormde variëteit.

Het ontstaan van de tegenwoordige menschenrassen is onnaspeurlijk; hun vorming heeft plaats gehad in voor-historische tijden, vóórdat de uitvinding van zeewaardige schepen de door de zeeën gevormde natuurlijke en absolute grenzen als zoodanig heeft doen verdwijnen. Met de ontwikkeling van het verkeer is ook aan het ontstaan van nieuwe variëteiten bij den mensch een einde gekomen. Ratzel ziet dan ook de geschiedenis van de menschheid verdeeld in twee deelen, het eerste waarin uit één stam voortgesproten menschen zich van elkander afzonderden en zich tot verschillende rassen ontwikkelden, en het tweede, waarin deze rassen zich weer vereenigen. [1])

Het proces van de vereeniging der rassen heeft een uiterst langzaam verloop. Maar de bewegelijkheid van de menschheid heeft de tendenz dit proces te versnellen.

De toestand van voortdurende bewegelijkheid, waarin, naar Ratzel meent te kunnen vaststellen, de volken verkeeren, is z. i. te onderscheiden in inwendige, tot uiting komende in de toe- of afname van het zielental van de bevolkingen, en uitwendige, waarvan verandering van woonplaats het gevolg is. [2]) Beide houden in zooverre verband met elkaar, dat een inwendige verandering, de bevolkingsaanwas, de voornaamste factor is, die de uitwendige, n.l. de migratoire bewegelijkheid, in het leven roept, althans stimuleert.

Ik zal mij in dit proefschrift in hoofdzaak met de uitwendige bewegelijkheid bezig houden.

De uitwendige bewegelijkheid wordt in het leven geroepen door tal van oorzaken, wier oorsprong buiten den mensch ligt. Maar daarnaast wordt ook in den mensch een migratoire neiging aanwezig geacht. Verschillende schrijvers gaan zoo ver, dat zij deze neiging als een menschelijke eigenschap aannemen, o. a. Ratzel, die de bewegelijkheid „eine der wesentlichen Eigenschaften des Menschen" noemt. [3]) De mensch is volgens hem van nature rusteloos. Het zou deze rusteloosheid zijn, die wellicht in de vroegste tijden den mensch er toe zou hebben gebracht een min of meer zwervend leven te leiden, dan wel hem bijzonder gevoelig zou hebben gemaakt voor economische en andere prikkels, welke den treklust konden opwekken. Het aannemen van deze eigenschap als

constante leidt tot de onderstelling, dat wellicht de zwerftochten in den oertijd meer instinctmatig geweest zijn dan doelbewust.

De Britsch-Indische econoom Mukerjee meent, dat de gedragingen van de voorloopers van het menschelijke ras „confirm the conclusion that activities in the organism are mainly instinctive and are but rarely influenced by calculations of gains and losses [4]) en komt verder tot de algemeene conclusie, dat de ontwikkelingsgeschiedenis van de menschheid is te onderscheiden in: 1e. „the instinctive stage in which instinct is the driving power"; 2e. „the empirical-reflective stage, in which empirical rules are drived from the experience" en 3e. „the scientific and experimental stage, in which the principles established bij methods of science are applied to the conscious selection and rational organization of social conduct and human behaviour" [5]). Ook Ratzel merkt op, dat veel volksverplaatsingen goed voorbereid werden, doch dat, hoe verder wij teruggaan in het verleden, des te minder er volgens een bepaald plan werd te werk gegaan [6]). Eerst moeten tal van kleinere groepen door een wisselwerking van verplaatsingen tot grootere eenheden zijn aaneengesmolten, voordat er zich een orgaan heeft ontwikkeld, dat in staat is aan de in beweging te zetten massa's leiding te geven. De organisatie van groote volksverhuizingen stelt zulke eischen, dat deze slechts mogelijk zijn bij volken, die een zeker peil van beschaving hebben bereikt, en dus weinig talrijk kunnen zijn geweest.

Voortdurend komen echter verplaatsingen van enkelingen of kleine groepen voor, die zich van grootere gemeenschappen losmaken. Dergelijke migratoire bewegingen toonen groote verscheidenheid van beweegredenen en vorm. Van niet geringen invloed op de wereldgeschiedenis is de migratie geweest van individuen of groepjes van enkele personen, die zich indrongen in een vreemde maatschappij en daar soms grooten invloed wisten te verkrijgen. Men denke slechts aan de geschiedenis van de verspreiding van den Islam in den Indischen Archipel. Door alle tijden heen volgt men het zwervend leven der nomaden: de herders- en jagersvolken. Hoe weinig rust heeft de mensch gekend als gevolg van

de vele oorlogen, de vervolgingen om religieuse of politieke redenen! Tot welk een bewegelijkheid leidde en leidt nog het verlangen naar grondbezit, en in den jongsten tijd het arbeidsvraagstuk: eenerzijds het zoeken naar werkgelegenheid, anderzijds de behoefte aan arbeiders.

De mensch, hetzij dan instinctmatig, of doelbewust, streeft feitelijk naar verspreiding overal, waar hij niet op onoverkomelijke grenzen stuit. Aangezien nu de volken in een toestand van voortdurende beweging verkeeren, kunnen zulke grenzen niet bestendig zijn. Is een land door natuurlijke grenzen omringd, dan zal de bevolking toenemen totdat er een, wat Ratzel zou willen noemen, „Statistische Frühreife" intreedt. [7]) Er ontstaat „een toestand van spanning, die er toe leidt dat, als uitzwerming en uitbreiding van de productie in de breedte (nieuwe ontginningen) onmogelijk zijn, of op te veel weerstanden stuiten, de productie-capaciteit wordt opgevoerd door verbeterde methoden en nieuwe uitvindingen" (Gonggrijp) [8]). Is in een land een dergelijke toestand ingetreden, dan hangt de verdere gang van zaken af van de cultureele ontwikkeling van zijn bevolking. Zijn de grenzen van het vernuft met betrekking tot de mogelijkheden van de toename van het inkomen bereikt, dan kan slechts de beperking van de consumptie het economisch evenwicht bewaren.

Berust deze beperking niet op een afnemend geboortental, dan staat slechts de weg der emigratie open, en zullen de natuurlijke grenzen moeten worden overschreden. In zoodanige omstandigheden is dus de oorzaak van de emigratie, afgescheiden van aangeboren eigenschappen en politieke motieven, zuiver economisch. En naarmate het verkeer zich ontwikkelt, zullen ook de natuurlijke grenzen gemakkelijker te passeeren zijn, en zal de uitwendige bewegelijkheid toenemen. Hieraan kan slechts absoluut een grens worden gesteld door volstrekt onbewoonbaar gebied.

Dat zij overigens door tal van natuurlijke grenzen, welke niet den rand van absoluut onbewoonbare gebieden vormen, maar wel min of meer bezwaarlijk te overtrekken hindernissen zijn, sterk wordt beïnvloed, behoeft geen betoog. Zulke natuurlijke hindernissen bepaalden dan ook de

richtingen, waarin de mensch zich verspreidde, en leidden hem als vanzelf naar de punten, waar de geringste weerstand werd ondervonden. [9]). Hindernissen worden vermeden, ruime vlakten worden gezocht; de stroom richt zich van de dicht bevolkte naar de weinig bevolkte landen. Men zoekt daarbij zooveel mogelijk hetzelfde milieu, waarin men gewend was zijn bestaan te vinden. Visschers en zeevarende volken houden zich aan de kuststreken, herders zoeken de weidegronden, een handelsvolk vestigt zich bij voorkeur bij havens en aan riviermondingen. [10]) Wanneer de belangen van verschillende groepen naar een zelfde streek leiden, ontstaat strijd om de gewenschte terreinen voor nieuwe vestiging, waarbij de waardeering der terreinen weer afhankelijk is van den trap van ontwikkeling der immigranten, die naast hun oordeel over de objectieve geschiktheid der ligging, gezondheid, voedingsmogelijkheid, bescherming, daaraan ook, in verband met hun aanpassingsvermogen, een subjectieve waarde toekennen.

Zoo is de strijd om de economisch en strategisch gunstigste gebieden een in de geschiedenis veel voorkomend verschijnsel. Doch niet alleen komt de belangenstrijd tot uiting in het streven naar de verkrijging der heerschappij over een bepaald gebied, ook, en wellicht nog in meerdere mate — vooral Schmidt legt in zijn „Grundrisz der ethnologischen Volkswirtschaftslehre" hierop den nadruk — heeft de noodzakelijke voorziening in tallooze voor een economische groep noodzakelijke levensbehoeften dikwijls tot bloedige oorlogen en veldtochten aanleiding gegeven.

Welk doel echter aan dergelijke conflicten ten grondslag moge hebben gelegen, zij waren, althans bij de niet-primitieve volken, de uiting van een drang naar ontwikkeling. Daarbij moest wel de economisch zwakkere partij het onderspit delven. En zoo was het den overwinnaar gegeven om beter gebruik te maken van de economische factoren, die hij voortaan zou beheerschen, dan de verliezer.

Er kan echter niet altijd strijd zijn. Stage ontwikkeling is slechts mogelijk op een basis van vrede. Economische groei en toenemende wederzijdsche afhankelijkheid bevorderen weer het vreedzaam verkeer. En naarmate het ruilverkeer zich ontwikkelt, komen ook de verschillende volken in nau-

were aanraking met elkaar. Er ontstaat vanzelf zekere vermenging, welke op haar beurt weer de uitwendige bewegelijkheid stimuleert.

De studie van de migratoire bewegingen van de menschheid is als een dwaallichtje, dat den onderzoeker leidt naar het moeras der hypothese. „Alle prähistorische Forschung, soweit sie sich auf Erscheinungen der belebten Welt bezieht, verliert sich in der Hypothese der Wanderung", verklaart Bücher. [11]) Doch wat er ook in den grijzen mist van het verre verleden verborgen moge blijven, al scherper treden hieruit te voorschijn verschillende verschijnselen, die in hun onderling verband meer vasten grond hebben gegeven aan enkele theoriën, welke een verklaring trachten te geven van de geschiedenis der verspreiding en van den economischen groei der menschheid.

De historische volksverhuizingen, de kleine groepsverplaatsingen, de treklust van enkelingen, al deze uitingen van de menschelijke onrust, hebben, niettegenstaande tallooze levens daarbij verloren gingen, ontwikkelend en opbouwend gewerkt. Men kan de migratoire bewegelijkheid beschouwen als ware zij een normale functie in de maatschappelijke ontwikkeling van de menschheid. En alles wat het verkeer vereenvoudigt, versnelt den gang der geschiedenis en het proces van de vermenging der rassen. Ziehier de tweede conclusie, die Ratzel afleidde uit Wagner's theorie.

Wat is nu het feitelijke uitgangspunt van deze theorie? Niet anders dan het ééne feit, dat het menschelijk leven ten allen tijde en zonder ophouden beheerscht: de strijd tegen het welvaartstekort. Want de afscheiding van emigranten met het doel om een nieuwe maatschappij te vormen, is als een noodzakelijk uitvloeisel daarvan te beschouwen. Deze strijd is een onontkoombare noodzakelijkheid. Hij is een bestaansvoorwaarde, een levensfunctie. Het eerste menschwezen streed hem onbewust. De nieuwe mensch organiseert. Maar het oerinstinct, het instinct tot zelfbehoud, ligt in hem en levert den stroom van krachten, die het nooit voltooide

bouwwerk der wereldhistorie maken, het beeld van de immer voortschrijdende evolutie der menschheid.

Ik zal mij nu losmaken van dezen wereldomvattenden gedachtengang en de lenzen van mijn onderzoek scherpstellen op dat onderdeel van het wereldtooneel, dat in hoofdzaak het terrein van deze studie vormt: ons eigen Indië.

Ook hier vinden wij voortdurende bewegelijkheid der volken. Echter geen meesleepende, wilde massabewegingen, — daartoe leende zich de geographische structuur van den Indischen Archipel niet.

Wel gewaagt de geschiedenis reeds van groote bewegelijkheid in den Archipel vóór onze vestiging, welke o.a. veroorzaakt werd door de komst van de Hindoes, en later door de Javaansche expansie over den geheelen Archipel, [12]) maar afgescheiden van mogelijke grootere volksverplaatsingen in voorhistorische tijden, blijft deze beperkt tot een bewegelijkheid op kleinere schaal, welke zich echter door tallooze schakeeringen kenmerkt. Ook de Indische Archipel heeft zijn deel gehad in de onrust tengevolge van oorlogen. Doch van meer invloed op de economische ontwikkeling van de inheemsche maatschappij is de komst van de vreemdelingen geweest. Ik noem slechts den Hindoe-invloed op de producten-huishouding (o.a. de rijstcultuur) en den schakel, waardoor later de brengers van den Islam deze huishouding met de buitenwereld verbonden.

Wat de eigenlijke inheemsche bevolking betreft, is de periodieke emigratie de kenmerkende vorm van haar bewegelijkheid geweest, terwijl deze emigratievorm in hooge mate er toe heeft geleid dat ten slotte overal in den Archipel onder de autochthone bevolking vreemde Indonesiërs zich voorgoed vestigden. Zoo heeft de periodieke trek van Madoereezen naar Oost-Java, waar zij loonarbeid verrichtten en geregeld huiswaarts keerden, er toe geleid, dat velen op den duur de voorkeur gaven aan een blijvende vestiging in den Oosthoek. Een ander voorbeeld is de uitzwerming van Bantammers naar de peperstreken van Zuid-Sumatra, die, hoewel de groote massa telkens terugkeert, velen er toe bracht zich voorgoed in de nieuwe omgeving te vestigen. Op Java zelf vertoont zich de geregelde trek van loonarbeid-zoeken-

den uit Bantam naar Batavia, uit Demak naar Semarang, uit Gresik, Lamongan en Sidajoe naar Soerabaia [13]). De handelsemigratie leidt eveneens tot vestiging in den vreemde. Zoo vindt men Baweanners in Soerabaia en den Oosthoek, Bandjareezen in Djember (waar zij een afzetgebied voor hun sieraden vinden). [14]) Ook de Makassaren en Boegineezen verspreidden zich over den geheelen Archipel. Vooral leidde deze vaart tot vestiging in de Zuidelijke Molukken van talrijke Makassaarsche en Boegineesche kolonies. Dan noem ik nog de handelsemigratie van de Maleiers van Sumatra's Westkust over geheel Sumatra, die het karakter van periodieke reizen draagt, doch ook kolonies van gezeten Maleische handelaren in den vreemde in het leven riep. Zoo trof ik o.a. op verscheidene plaatsjes langs de kust van Atjeh vele Minangkabausche handelaren, die er een soort van middenstand vormden en soms onder hun eigen hoofden (in Tapa' Toean o.a. met den titel van Datoe'Dagang) stonden. Kleintjes noemt in zijn „Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië" nog andere voorbeelden van kolonies, die onder het bestuur van hoofden van eigen landaard zijn gelaten. [15])

Nu is het kenmerkende van deze kolonies, dat, hoezeer de immigranten zich in de nieuwe omgeving blijvend hebben gevestigd, er een gezeten bedrijf uitoefenen en er hun bezittingen hebben, een voortdurend contact wordt onderhouden met de in het moederland achtergebleven familieleden. Van talrijke Inlanders van Sumatra's Westkust, Tapanoeli en Java, die ik in Atjeh en Sumatra's Oostkust aantrof, als handelaren, landbouwers en groentekweekers, is mij gebleken, dat betrekkingen met het geboorteland in stand werden gehouden en op geregelde tijden het moederland werd opgezocht.

In de periodieke emigratie in Indië kunnen wij dus een overgangsvorm naar kolonisatie elders zien. Het zich ontwikkelend ruilverkeer werkt ook in Indië de migratoire bewegelijkheid in de hand. De trekkers leeren in het vreemde land nieuwe behoeften kennen. En al blijft er een hechte band met het oude land, al blijft het verlangen naar de familie, in veel gevallen zal de terugkeerende emigrant niet meer in de oude omgeving willen blijven. De nieuwe behoef-

ten kunnen in den ouden kring niet bevredigd worden. En na korten tijd gaat hij weer heen, dikwijls vergezeld van dorpsgenooten, die ook hun geluk elders willen beproeven. Er zal veel van het oude, beproefde, verloren gaan. De soliede productenhuishouding maakt plaats voor een op het verkeer gebaseerd stelsel van voortbrenging.

Zoo voltrekt zich ook in de Indonesische maatschappij een geleidelijke, maar in de laatste jaren in snelheid toenemende evolutie.

Literatuur: 1) Friedrich Ratzel, Anthropogeographie I, 1909, 124—126. — 2) Ratzel I t.a.p. 73 e.v. — 3) Ratzel t.a.p. 74. — 4) Radhakamel Mukerjee, Principles of Comparative Economics I, 1921, 60. — 5) Mukerjee t.a.p. 192. — 6) Ratzel I t.a.p. 85 .— 7) F. Ratzel, Anthropogeographie II, 1912, 155. — 8) G. Gonggrijp, Het arbeidsvraagstuk in Ned.-Indië, Koloniaal Tijdschrift 1925, 507. — 9) Ratzel I t.a.p. 85. — 10) Ratzel I t.a.p. 120. — 11) K. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft I, 1922, 429. — 12) L. van Vuuren, Het wereld-rythme in Oost-Azië en het aangrijpingspunt van het communisme in West-Java. — 13) J. W. Meyer Ranneft, Volksverplaatsingen op Java, Tijdschrift v. h. Binnenlandsch Bestuur No. 42, 71. — 14) W. Huender, Overzicht van den economischen toestand der inheemsche bevolking van Java en Madoera, 74. — 15) Ph. Kleintjes, Staatsinstellingen van Ned.-Indië II, 1924, 55.

§ 2.

Verplaatsingen van groepen en individueele emigratie.

Het waarnemen van het leven der primitieve volken schijnt meer en meer waarde te ontleenen aan de analogie, die de onderzoekers meenen te mogen aannemen, of in het licht te kunnen stellen, tusschen de methoden van voortbrenging der natuurvolken en die van onze prae-historische voorouders. „Wij hopen in de maatschappelijke verhoudingen dezer volken het spiegelbeeld van ons eigen verleden weer te vinden", zegt de ethnoloog Moskowski [1]).

Tracht men derhalve een schema te vinden voor de ontwikkeling van de landverhuizing, dan wendt men zijn blikken naar die natuurvolken, die nog de meest primitieve huishouding hebben.

Reeds dadelijk wordt bij de minst ontwikkelde rassen opgemerkt, dat zij geheel los zijn van den bodem, of slechts door een zwakken band daaraan zijn verbonden. Deze vol-

ken leiden een zwervend leven. De stammen die tot een meer gezeten levenswijze zijn overgegaan, geven in velerlei opzicht blijk van hoogere ontwikkeling.

Dit betreft de natuurvolken. Men mag hieruit echter niet afleiden, dat de nomadische levenswijze inhaerent is aan een primitieven beschavingstoestand. Want er zijn volken, die, hoewel een zwervend bestaan leidend, toch in zekere mate een cultureele en economische ontwikkeling hebben, zooals de Bedouïnen-stammen van het schiereiland Sinaï [2]). Men is dan ook, naar Bücher doet opmerken, teruggekomen van de meening, dat de nomadische levenswijze als een **algemeene** cultuurphase is te beschouwen [3]).

Voor zoover nu de nomadische levenswijze als een phase in de beschavingsgeschiedenis is aan te merken, valt ten aanzien van een op zeer lagen trap staand natuurvolk hypothetisch een overgang hieruit naar een gevestigde levenswijze te construeeren, welke deductie bevestiging vindt in tal van waarnemingen bij dergelijke volken.

De nomadische levenswijze, vooral die van de jagers- en visschersvolken, wordt hierin verklaard als het gevolg van hun bijzonderen productievorm, welke tot herhaalde verplaatsingen noopte, omdat de voortdurende bedreiging van het verstoorde evenwicht tusschen productie en consumptie de bevolking geen rust gunde. Deze verstoring werd niet veroorzaakt door toenemende consumptie; — bevolkingsaanwas werd verondersteld niet plaats te hebben of van geen beteekenis geacht, zoowel door groote kindersterfte als door kunstmatige geboortebeperking — maar door uitputting van de natuurlijke voorraden.

Men stelt zich dan den overgang naar een gezeten levenswijze voor als volgt:

Aangenomen mag worden dat nomaden niet vrijwillig tot een anderen vorm van huishouding overgaan. Afgescheiden van de gevallen, waarbij politieke en andere invloeden, die van buiten werken, nomadenstammen uit hun zwerfgebied verdreven [4]), of hen tot vestiging dwongen, kunnen er economische oorzaken zijn, die noodzaken tot een zoodanige wijziging in den productievorm, dat de groep aan een bepaalde plaats gebonden werd. Het rondzwerven toch van

nomaden is, hoe ver de tochten zich ook uitstrekten, altijd begrensd [4]), hetzij door natuurlijke, hetzij door economische grenzen, die niet te overtrekken zijn.

De afhankelijkheid van de voortbrengselen van het bosch, de jacht, de vischvangst, dwingt tot voortdurende verandering van plaats. Men kan zich nu denken, dat het plaatselijk economisch herstel van het begrensde zwerfgebied, om welke redenen ook, niet spoedig genoeg gebeurt. Noodgedwongen werden nu andere mogelijkheden van behoeftenvoorziening geleerd, waardoor de nomadische groep langeren tijd in dezelfde streek kon blijven, bijv. de meest primitieve vorm van landbouw, de zoogenaamde hakbouw, waarbij het terrein voor beplanting geschikt gemaakt werd door het opruimen van de begroeiing middels een hakwerktuig. Hierdoor werd althans de bedreiging der evenwichtsverstoring weer naar de toekomst verschoven. Die toekomst kon nog niet heel ver verwijderd zijn, want na een of twee oogsten was de bodem uitgeput en moest de nederzetting weer worden opgebroken. De groep is nu tot een soort half-nomadenleven gekomen.

In onze koloniën treffen wij dezen toestand aan bij verschillende Papoea-stammen in Nieuw-Guinee. Lulofs verhaalt dat de binnenlandsche stammen verhuizen, zoodra de sago-voorraad en het jachtveld nabij de vestiging uitgeput zijn [5]). Dat zij zich ook bij deze wijze van verplaatsing binnen een bepaald gebied houden, bevestigen de berichten van de militaire verkenners in Nieuw-Guinee [6]).

Ook stemmen deze berichten overeen met wat Moskowski bij stammen in Centraal Nieuw-Guinee heeft waargenomen. De tuinlandbouw bestaat voornamelijk uit het planten van knolgewassen. Deze kunnen echter niet bewaard worden, zoodat het noodzakelijk was achtereenvolgens verschillende aanplantingen aan te leggen. Deze complexen van aanplantingen moesten weer na enkele oogsten eenigen tijd braak liggen. Later kwam de stam weer op de oude nederzetting terug [7]).

Een soort van periodieke verplaatsingen, waardoor weer meer een gevestigde levenswijze wordt benaderd, is de bij primitieve volken voorkomende seizoensemigratie. Deze verplaatsingen worden beïnvloed door het jaargetijde, in de

tropen door de moessons. Tegen den tijd, dat de moesson verandert, en de productievorm, waarmee men bezig was, tengevolge van de weerverandering niet meer voortgezet kan worden, vestigt men zich elders, om bij de volgende moessonverandering weer naar het vroegere terrein van werkzaamheden terug te keeren. Ook deze periodieke verplaatsingen vindt men in Nieuw-Guinee. Vele kust-Papoea's trekken gedurende enkele maanden van het jaar naar hun landwaarts in gelegen tuinkampongs, voor den aanleg van nieuwe tuinen of voor de jacht, zoomede om de hinderlijke zandverstuivingen te ontloopen, die de harde Noord-Oostenwind gedurende bepaalde tijden van het jaar veroorzaakt [3]).

Ik kom terug op mijn hypothese, en neem aan, dat ook de oppervlakkig gedreven landbouw op den duur niet voldoende in de behoeften van den stam voorziet. Hij wordt geacht niet meer zoo afhankelijk te willen zijn van een ongeregelde bevrediging der behoeften en men leert dientengevolge weer den productievorm zoodanig te ontwikkelen, dat een groote regelmaat in de voortbrenging gewaarborgd is. Alsdan is de stam van wat Moskowski noemt de „Aneignung oder Raubwirtschaft", gekomen tot de „Erwerb oder Produktionswirtschaft". De eerste productievorm onderscheidt zich door de negatieve kenmerken: gebrek aan voorbereiding en voorzorg [9]).

De voortbrenging van een tot een gezeten levenswijze gekomen primitieve bevolking kan als nagenoeg gesloten huishouding, zooals Bücher zich die voorstelt, worden aangeduid. Terloops zij opgemerkt, dat het te betwijfelen valt of een dergelijke productiehuishouding, waarbij de eigen voortbrenging in alle behoeften van den stam voorziet, ooit volkomen bestaan heeft. Wel mag men aannemen, dat het uitwendige ruilverkeer tengevolge van de dikwijls bestaande vijandschap tusschen naburige stammen tot het uiterste beperkt is.

Eerst bij een productievorm, welke niet meer op roofbouw berust, doch op een voortbrenging, gebaseerd op de instandhouding van de productiebronnen, kan van vastere nederzetting sprake zijn. Dan ook zijn de omstandigheden gunstig voor de toename van de bevolking, waarmede echter tevens een andere factor het maatschappelijk inkomen gaat beïnvloeden, n.l. de toenemende consumptie.

Wordt bij de nomadische levenswijze opgemerkt, dat bij het zich voordoen van een evenwichtsverstoring tusschen productie en consumptie de geheele groep emigreert, de verstoring bij een aan een gezeten levenswijze gewende bevolking maakt niet de verhuizing van de geheele economische eenheid noodig, omdat het evenwicht hersteld kan worden door de afscheiding van een deel der bevolking. Ook bij deze afscheiding echter vereenigen de emigranten zich tot groepen, waarbij zeer sterk zal spreken de drang naar gezelligheid [10]), de menschelijke natuur eigen, het instinct om in groepen te leven [11]), welke laatste bij de kolonisten weer nauw samengaat met de behoefte aan bescherming (paal- en boomwoningen), terwijl de communale productievorm, het gemeenschappelijk gebruik van bosschen en weidegronden, de gezamenlijk gedreven hakbouw, de eenheid der afgescheidenen bevorderen. (Schurtz acht zelfs den gezelligheidsdrang sterker dan de familiebanden [12]). Indien de differentiatie van de voortbrengingswerkzaamheden reeds eenigermate gevorderd was, zou ook dit een aanleiding te meer voor de aaneensluiting van een aantal kolonisten zijn. Hoe grooter de groep der emigranten, hoe meer kans van slagen de geïsoleerde kolonie heeft. Kleine groepen moeten te gronde gaan. De geringe kans van slagen bij kleine groepen is, naar Ratzel meldt, o.a. gebleken bij schipbreuken van inlandsche vaartuigen in de Stille Zuidzee. Ook al wisten de schipbreukelingen zich op een der eilanden te redden, dan ontbraken hun nog te veel hulpmiddelen om zich duurzaam te handhaven. Ook Schmidt betoogt, dat de enkeling, voor zoover hij den noodigen grond heeft, niet beschikt over de vereischte arbeidskracht en voortbrengingsmiddelen voor de onafgebroken voorziening van gebruiksgoederen. Hij is daarvoor aangewezen op de hem omringende medemenschen [13]).

De communale productievorm, welke kenteekenend is voor elke primitieve huishouding, zal derhalve zeer belemmerend op de individueele emigratie werken. De noodzakelijkheid van den communalen grondslag van de primitieve huishouding is Bücher ontgaan, toen hij in zijn „Entstehung der Volkswirtschaft" als uitgangspunt voor de ontwikkelingsgeschiedenis

der voortbrenging het stadium van het individueele zoeken naar voedsel aannam.

Terecht m.i. wordt deze opvatting dan ook door Schmidt „absolut falsch" genoemd, omdat in tegenstelling tot het dier, de mensch als zoodanig „von jeher, so lange wir mit ihm als Menschen zu thun haben, gearbeitet hat. Solches arbeiten ist aber nur als Anteilnahme an einem bestimmten Wirtschaftprozesse, also als zusammenarbeiten mehrerer Individuen möglich" [14]). Want ook al kan er in een zeer primitieve maatschappij weinig sprake van een bepaald georganiseerd stamverband zijn, toch zal er een gevoel van saamhoorigheid bestaan, een „Aehnlichkeit des Wollens oder Empfindens" (Schurtz) [15]), waaraan het soortbewustzijn ten grondslag ligt, dat zich weer tot een stambewustzijn heeft ontwikkeld [16]).

Mukerjee meent dat het stamverband (in Voor-Indië) in den aanvang gesterkt werd door de eenheid van religie. Later is het niet meer de godsdienst, die den stam samenhoudt, maar het gemeenschappelijk belang bij het bezit van land en water, bij de gezamenlijke verdediging en den aanval [17]). Wellicht berust ook bij de primitieve stammen in onze koloniën het saamhoorigheidsgevoel op een aan het animisme ontleende overtuiging. Althans van Ossenbruggen komt in zijn studie over het primitief begrip van eigendom tot deze conclusie. Hij meent dat de geest van den grond tevens de beschermgeest van den op dien grond gevestigden stam wordt [18]).

Ook deze schrijver is van oordeel, dat het eerste productiesysteem, evenals de vorm, waarin zich het eigendomsrecht voordoet, oorspronkelijk communaal moet zijn geweest. Het ligt voor de hand, zoo schrijft Mr. van Ossenbruggen, dat de mensch, ook al door de noodzakelijkheid om zich te vereenigen, tot afweer van de gevaren, waartegen hij zich niet alleen beschermen kon, de eerste, aan allen zonder onderscheid gemeene, behoeften bevredigde door groepsgewijzen arbeid, „te meer", daar die oorspronkelijke kleine menschengroepen nog niet over zulke deugdelijke werktuigen en andere hulpmiddelen te beschikken hadden, dat zij elkaars hulp zouden kunnen ontberen".

Bij de logische gevolgtrekking, die schrijvers als Ratzel, Schurtz, Schmidt, Mukerjee, van Ossenbruggen, aan de hand van hun studiën maakten, n.l. dat de oorspronkelijke maatschappij niet anders dan communale productievormen en bezitsbegrippen kenden, meen ik mij ook te mogen aansluiten. Daarom bevreemdt het mij, bij Lewinsky's „The origin of property" de uitspraak te vinden, dat „private property was the primitive form of ownership", en tevens des schrijvers opmerking, dat hij in zijn bronnen nergens het overtuigend bewijs vond, dat „common clearing by large groups" geschiedt [19]). Wie de tropische natuur kent, weet, dat ontginning van oerwoud door enkelingen onmogelijk is. Uit ervaring is mij dan ook bekend, dat juist het kappen van zwaar geboomte en opruimen van het onderhout in groepen geschieden. Laat ik echter op mijn betoog terugkomen.

De communale huishouding met het innige stamverband wettigt dus de overtuiging dat het individu als economisch subject niet bestond. Hoogstens zal de ontluiking van de individualisatie zijn waar te nemen, wanneer individueele rechten op bepaalde voorwerpen worden erkend. Individueele emigratie kan dan ook in het eerste stadium van de maatschappelijke ontwikkeling uitgesloten worden geacht. Het individu verkeerde door de plaats, die het innam in de gemeenschappelijke voortbrenging, waardoor hem ook een deel hiervan gewaarborgd was, in een economisch afhankelijke positie, zoodat het zich door afscheiding en zelfstandige vestiging buiten zijn gemeenschap onmogelijk een bestaan zou kunnen scheppen. Bovendien zou de enkeling door den vijandelijken aard van het primitieve ruilverkeer in handen geraken van den vijand, die hem alleen zou aanvaarden in slavernij als van zijn arbeidskracht in het productieproces voldoende partij zou kunnen worden getrokken, d.w.z. als het meerdere door hem voortgebracht ten minste zou opwegen tegen de door zijn aanwezigheid toegenomen consumptie. Zoo weet Schmidt te berichten dat Indianenstammen in Brazilië trachten de zwervende groepen van vreemdelingen, die door vijanden uit hun gebied zijn verjaagd, voor arbeidsdoeleinden in te lijven [20]).

Afgescheiden nog van het onaannemelijke van vrijwillige

afscheiding van den stam door enkelingen met het oogmerk om een zelfstandige kolonie te stichten, „schijnt", aldus weer Schmidt, „een vrijwillig zich losmaken uit een communale gemeenschap bij de meeste natuurvolken aan enkele leden van de gemeenschap slechts onder zeer bepaalde voorwaarden mogelijk te zijn". „Der einzelne ist durch seine Geburt oder eventuell auch durch Gewaltakte an eine bestimmte Gemeinwirtschaft gebunden, die über sein eventuelles Ausscheiden zu bestimmen hat. Von einer Freizügigkeit kann bei vorwiegend gemeinwirtschaftlichen Verhältnissen nicht die Rede sein" [21]). In denzelfden geest schrijft Schmidt elders in zijn Ethnologische „Volkswirtschaftslehre": „Da bei vorwiegend gemeinwirtschaftlichen Wirtschaftsverhältnissen der Gemeinwirtschaft als solches ein gewisses Anrecht auf die Arbeidskräfte ihrer Mitglieder zusteht, so ist der Austritt eines einzelnen Individuums aus seiner Gemeinwirtschaft zunächst immer nur unter ausdrücklicher Genehmigung von seiten dieser letzteren oder aber durch gewaltsamen Entführung von seiten einer anderen Wirtschaftsgemeinschaft aus möglich" [22]).

Was nu de afscheiding in groepen een voorwaarde voor het bestaan van een geïsoleerde kolonie, dan wel van een nederzetting die afhankelijk was van vijandelijk ruilverkeer, deze voorwaarde behoeft niet meer gesteld te worden bij afscheidingen van een gemeenschap, die tot de naburige economische eenheden staat in verhouding van vreedzaam ruilverkeer. De ontwikkeling van het ruilverkeer, kan gedacht worden zich eerst zeer geleidelijk te voltrekken, van het vijandelijk stadium naar het geheim ruilverkeer, dan naar het vreedzame [23]). Waar verschillende volken met elkaar in aanraking komen, ontstaat ten slotte zekere vermenging, in de eerste plaats in het grensgebied. Hoe meer het ruilverkeer zich ontwikkelt, hoe grooter het gebied van aanraking wordt, waardoor wederzijdsche emigratie en immigratie wordt bevorderd. Deze behoeft dan niet meer in groepen plaats te vinden, doch kan een meer individueel karakter dragen.

Hypothetisch zou men het eerste voorkomen van individueele emigratie aldus kunnen verklaren: Mogen de eerste

verkeersvormen buiten het stamverband verondersteld worden, als op vijandelijke basis te hebben berust, waarbij niet alleen verbruiksgoederen, maar ook menschen werden geroofd, de toenemende wederzijdsche afhankelijkheid tengevolge van het toenemende behoeftenpeil, bevorderde in hooge mate den overgang van het vijandelijke ruilverkeer naar het vreedzame. Daarmee verdween de menschenroof. Het vreedzame ruilverkeer bracht meerdere aanraking tusschen leden van verschillende stammen, waaruit weer huwelijken voortkwamen, waardoor hetzij de man, hetzij de vrouw naar den vreemden stam overgingen. Hier kan dus van individueele emigratie gesproken worden. Bij verdere ontwikkeling van het ruilverkeer vestigden zich handelaren, handwerkslieden enz. in den vreemden stam, waarin zij zich dikwijls geheel oplosten. Het is in de Indonesische maatschappij een niet zeldzaam voorkomend verschijnsel, dat zich te midden van de autochthone bevolking vreemde handwerkslieden hebben gevestigd. Zoo kan worden gewezen op de Javaansche goudsmeden in Palembang [24]), de smeden van de Goram-eilanden aan de Tritonbaai en de prauwenmakers van de Kei-eilanden aan de Zuidkust van Nieuw-Guinee [25]). Ook trof ik eens in een Atjehsche kampong een tot den Islam bekeerden Chineeschen timmerman aan.

Wij zien nu duidelijk het essentieele economische verschil tusschen de emigratie van groepen en de individueele emigratie. Bij eerstgenoemde heeft afscheiding van de moedergemeenschap plaats, waarbij de afgescheidenen trachten zoo spoedig mogelijk tot een volledig productiesysteem te komen, zij het op kleinere schaal dan die van de moedergemeenschap. De kolonisten hebben echter het nadeel dit systeem in een geheel nieuw milieu, waaraan zij zich geheel hebben aan te passen, te moeten opbouwen, terwijl de voornaamste productiefactor (in een primitieve maatschappij), de bodem, nog eerst geschikt moet worden gemaakt om als zoodanig te kunnen functionneeren.

Vormt bij de groepsemigratie de zich afgescheiden hebbende groep een nieuwe, vrijwel gesloten huishouding, het individu, dat emigreert, tracht niet, eventueel met zijn gezin, in volkomen afzondering een nieuwe maatschappij te stich-

ten, omdat het niet in staat is geïsoleerd zich een bestaansmogelijkheid te scheppen, doch is er op bedacht aansluiting te zoeken bij een bestaand productiesysteem in een vreemde omgeving.

De individueele landbouwkolonist vestigt zich zooveel mogelijk in de nabijheid van bestaande nederzettingen, zoekt althans zijn gronden aan de groote verkeerswegen. De emigranten, die diensten hebben aan te bieden, kunnen slechts worden opgenomen in een maatschappij, waar zij deze kunnen ruilen tegen een zoodanig aandeel in het maatschappelijk inkomen, dat hun voortbestaan daardoor verzekerd is. De ontwikkeling van het ruilverkeer is dus als een voorwaarde voor de individualisatie van de emigratie te beschouwen.

Het ruilverkeer heeft nog in ander opzicht invloed op het maatschappelijk leven van de natuurvolken, waardoor zoowel het territoriale als het familie- of stamverband verzwakt en de leden meer toegankelijk worden voor inwerkingen welke tot emigratie leiden. In de eerste plaats gaat de ontwikkeling van het ruilverkeer gepaard met een verandering van den aanvankelijken gemeenschappelijken productievorm. De gesloten huishouding maakt plaats voor de verkeershuishouding. Het communale grondbezit wordt op den duur versnipperd tot individueel bezit. De vervreemdbaarheid van dit bezit roept een categorie van grondbezitloozen in het leven, die, als zij zich in hun eigen omgeving niet meer op hun paats voelen, te eerder hun geluk elders zullen beproeven.

Verder werkt het toenemende ruilverkeer tusschen twee volken, of stammen, de exogame huwelijken (w.o. te rekenen de angkaphuwelijken bij de Gajoërs) in de hand, en deze bevorderen weer het individualisatie-proces van de emigratie. Want uit deze huwelijken ontstaan nieuwe verwantschapsgroepen, waarvan de afstammelingen uit den aard van hun tweevoudige afstamming zich weer vrijer zullen voelen en eerder geneigd zullen zijn zich met andere vreemden tot nieuwe belangengemeenschappen aan te sluiten [26]).

Wij zien dus, dat de individualisatie van de emigratie mogelijk wordt door het economische individualisatie-proces. Zekere individueele emigratievormen zijn derhalve te ver-

klaren als behoorend in een ontwikkelingsphase, welke voortkomt uit die, waarbij de groepsemigratie zich aansloot. Het zou echter onjuist zijn de individueele emigratie als een noodzakelijke evolutie uit de groepsemigratie te zien. Men kan veeleer de individueele emigratie beschouwen als een tak, welke zich afsplitst van het eigenlijke ontwikkelingsproces van de groepsemigratie, die in haar ontwikkeling een onderdeel vormt van de algemeene economische evolutie en na de afsplitsing van de individueele vormen haar baan vervolgt in nauwen samenhang met den economischen ontwikkelingsgang.

Zoo ziet men in de laatste jaren de groepsemigratie zich aanpassen aan de moderne regelingen op het stuk van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, welke meer en meer de aandacht vragen van de regeeringen [27]). In een maatschappij met ontwikkeld ruilverkeer kunnen wij de individueele emigratie in een groote verscheidenheid van vormen waarnemen naast bepaalde soorten van emigratie van groepen. Is de laatste niet anders denkbaar dan georganiseerd — zelfs de primitiefste volken hebben een zeker systeem bij de emigratie en hebben voorraden levensmiddelen verzameld voor den „trek", (Zoo wordt in de exploratieverslagen van militaire detachementen in Nieuw-Guinee gemeld, dat er tusschen de Noord-Westrivier en de Mimika stammen zijn aangetroffen, die telkens een aantal leden van den stam vooruitzonden om als kwartiermakers dienst te doen. Waren deze gereed, dan brak de geheele stam op. Verder vonden verkenners in de binnenlanden bergplaatsen van sago [28]). Ook Schmidt bericht van de primitieve Indianenstammen in Brazilië, dat zij in het oerwoud proviand opslaan) [29]), — de individueele emigratie draagt dikwijls het kenmerk van een speculatieve onderneming. Velen vertrekken hierbij geheel op goed geluk naar den vreemde. Een bijzonder verschijnsel in dit opzicht is de vooral sedert het midden der 19e eeuw geconstateerde trek naar de steden, een transmigratieproces, dat nauw verband houdt met de industrialisatie en de daarmee gepaard gaande groote vraag naar werkkrachten. In Britsch-Indië doet zich dit ook voor, o.a. de trek naar Bombay en Poona [30]), doch in ons Indië kan er van een verplaatsing op groote schaal naar steden (nog) niet gesproken worden. Scheltema althans

schrijft, dat in 1920 slechts 8 % van de Inlandsche bevolking woont in plaatsen met meer dan 10.000 inwoners, en nog geen 2 % in de groote steden boven de 100.000 [31]). Er is wel een drukke trek naar de steden, maar deze emigratie is in hoofdzaak periodiek. Meyer Ranneft meent dat deze trek niet zoo groot zou zijn, als de steden op Java behoorlijke woongelegenheid hadden voor koelies [32]).

Tegenover de concentraties in de groote steden staat de individueele emigratie van handelaars, handwerkslieden en beambten, die uit hun woonplaats uitzwermen en meestal telkens na korteren of langeren tijd, soms na tientallen van jaren, weer thuis komen, maar zich ook wel blijvend in den vreemde vestigen. Ik gaf hiervan reeds voorbeelden in § 1. De meest voorkomende individueele emigratie echter is de arbeidersemigratie, die vooral in Indië hoofdzakelijk periodiek is. Het spreekt nochtans vanzelf dat ook de tijdelijke arbeidersmigratie, vooral bij langeren duur der werkzaamheden op grooten afstand van de woonplaats, leidt tot permanente vestiging in de streek waar gewerkt wordt, doordat de arbeider zijn gezin laat overkomen, of in de nieuwe streek huwt. Met het oog op de bijzondere plaats, die de arbeidersemigratie in het emigratieproces inneemt, zal hieraan een afzonderlijke paragraaf worden gewijd.

Literatuur: 1) Moskowski, Vom Wirtschaftsleben der primitiven Völker, 1911. — 2) F. D. E. van Ossenbruggen, Over het primitief begrip van grondeigendom, Indische Gids 1905 I 174. — 3) Bücher I t. a. p. 429. — 4) Ratzel I t.a.p. 104—10,. — 5) C. Lulofs in het T.B.B. No. 42, 91. — 6) Verslag van de Militaire exploratie van Nederl. Nieuw-Guinee 1907—1915, 1920, 283 e.v. — 7) Moskowski t.a.p. 22. — 8) Lulofs t.a.p. 91. — 9) Moskowski t.a.p. 4. — 10) Ratzel I t.a.p. 90. — 11) Mukerjee I t.a.p. 60. — 12) H. Schurtz, Altersklassen und Männerbünde, 1902, 62, 63. — 13) M. Schmidt, Grundrisz der ethnologischen Volkswritschaftslehre, 1921, I, 41. — 14) Schmidt II t.a.p. 30, 31. — 15) Schurtz t.a.p. 16. — 16) Moskowski t.a.p. 6. — 17) Mukerjee I t.a.p. 91. — 18) Van Ossenbruggen t.a.p. 183, 362 e.v. — 19) Jan St. Lewinsky, The Origin of Property and the formation of the village community, 1913, 192 e.v. — 20) Schmidt II t.a.p. 65. — 21) Id. 67. — 22) Id. 202. — 23) Id. 127 e.v. — 24) Moskowski t.a.p. 43. — 25) Exploratieverslag Nieuw-Guinee t.a.p. 303, 424. — 26) Schurtz t.a.p. 64. — 27) J. W. Brown, World Migration and Labour, 1926. 2 ev. — 28) Exploratieverslag Nieuw-Guinee t.a.p. 286 e.v. — 29) Schmidt II t.a.p. 51. — 30) H. H. Mann and N. V. Kanit kar, Land and Labour in a Deccan Village, 1921, 110. — 31) A. F. P. A. Scheltema, De groei van Java's bevolking. Koloniale Studiën, Dec. 1926. — 32) Meyer Ranneft t.a.p. 85.

§ 3.

Het onvrijwillige en het kunstmatige element in de landverhuizing.

Wanneer men tracht een onderscheiding in de emigratievormen naar de uiterlijke kenmerken te maken, stuit men al dadelijk op moeilijkheid bij de methodische rangschikking, n.l. dat de te onderscheiden vormen niet als scherp omlijnde categorieën naast elkaar zijn te plaatsen, zoodat men zich met min of meer vage omschrijving moet tevreden stellen.

De volksverplaatsingen doen zich voor in groote verscheidenheid van vorm, en factoren, welke het kenmerk zijn van de eene categorie, vindt men dikwijls ook bij de andere, maar toch kan men eenige typeerende vormen van migratoire bewegingen afscheiden, welke in bepaalde groepen zijn te rangschikken.

Neemt men als uitgangspunt dat er voorkomt een natuurlijke landverhuizing, waaronder te verstaan is: een verplaatsing van groepen of individuen, die door de emigranten vrijwillig, geheel uit eigen initiatief, ondernomen en met eigen middelen uitgevoerd wordt, dan kan men daarnaast nog tal van verplaatsingen waarnemen, of in de geschiedenis vinden, welke een of meer kenmerken van deze natuurlijke migratie missen.

In de eerste plaats het kenmerk van de vrije handeling. Voor zoover de mensch in zijn handelingen niet reeds gebonken is door velerlei normen en als vrij in zijn doen en laten is te beschouwen, is hij zelden geneigd te verhuizen van de plaats, waar hij redelijke bevrediging van zijn behoeften vindt. Hij verplaatst zich slechts, wanneer economische omstandigheden hem daartoe dwingen. Er kan echter een oogenblik aanbreken, waarop de mensch geen keuze meer heeft. In hoeverre zal hij dan nog met vrijen wil handelen?

Het is niet de bedoeling om hier op deze laatste vraag een antwoord te zoeken. Evenmin zal ik mij ophouden met die economische subjecten, die weinig gevoelig zijn voor economische invloeden, die een onbedwingbare neiging tot zwerven hebben of die tot het „Vagantentum" [1]) behooren. Voor zoover hier de factoren, die de verhuizing beïnvloeden in

den zin, dat de vrijwillige handeling van het subject hieraan ontbreekt, of de gelegenheid daartoe in hooge mate wordt beperkt, in nadere beschouwing genomen worden, wordt slechts rekening gehouden met die omstandigheden, die het subject noodzaken zich te verplaatsen, ondanks de mogelijkheid van de bevrediging zijner behoeften.

Verder zij opgemerkt, dat de factoren, die de onvrijwillige verhuizing veroorzaken, gepaard kunnen gaan met een kunstmatig element, een ingrijping van den kant van andere economische subjecten. Voor die verhuizing zijn kenmerkend de volgende factoren: 1e. de negatieve, n.l. het ontbreken van den vrijen wil, en het ontbreken van de middelen, en 2e. die, waarbij de vrije wil en eenige middelen aanwezig zijn, maar waarbij zich tevens als kenmerkende omstandigheid aansluit, dat de verhuizing wordt georganiseerd door buiten de emigranten staande personen of instellingen.

Dat een emigratie, uitgaande van omstandigheden, onafhankelijk van den wil der emigranten, wel natuurlijk kan zijn, blijkt uit de verplaatsingen, welke het gevolg zijn van natuurrampen, als aardbevingen, zooals de emigratie uit Blitar naar Banjoewangi tengevolge van de jongste Kloetramp [2]), en overstroomingen, terwijl hiertoe ook gerekend kunnen worden de toevallige immigratie van tengevolge van zeestroomen en stormen uit den koers geraakte schepen, die schijnen voor te komen in de Philippijnen, de Noordelijke Molukken en andere eilandengroepen in de Zuidzee [3]).

Tot de verhuizingen, welke als natuurlijk zijn te beschouwen, doch waarbij de vrijheid van handelingen door de verandering, die het natuurlijke milieu ondergaat, beperkt is, dienen ook de eerder genoemde siezoenemigraties te worden gerekend.

Hoewel dus het vrijheid-beperkende samengaat met het kunstmatige element treedt het kunstmatige eveneens op daar, waar de vrije handeling van het subject, onafhankelijk van zijn eigen initiatief, niet is beperkt.

Tot de oudere vormen van kunstmatige, onvrijwillige transmigratie kunnen gerekend worden de primitieve menschenroof, die bij natuurvolken nog voorkomt.

Waar het vreedzamer ruilverkeer zich nog niet heeft ont-

wikkeld, zijn de primitieve gemeenschappen voor de voorziening van die economische goederen, die niet binnen den eigen kring kunnen worden voortgebracht, aangewezen op den roof van het benoodigde van andere gemeenschappen [4]). Ook de menschelijke arbeidskracht wordt als economisch goed een begeerde zaak. Dat bij dergelijke rooftochten behalve de gewenschte directe gebruiksgoederen ook menschen werden buitgemaakt, spreekt vanzelf. In verband hiermee staat de bij de natuurvolken voorkomende vrouwen- en kinderroof [5]). Andere voorbeelden van gedwongen verplaatsingen ten gevolge van oorlogen, politieke en godsdienstige vervolgingen, vindt men in de geschiedenis, alsook de slavenjachten, en den tot in de vorige eeuw nog door de cultuurvolken getolereerden slavenhandel. Verder zij gewezen op nog eenige bijzondere gevallen van kunstmatige transmigratie in den nieuweren tijd, waarbij het onvrijwillig element in meer of mindere mate aanwezig is.

Dit is het geval bij deportatie van veroordeelden en de verwijdering van staatsgevaarlijk geachte personen, welke dikwijls leidt tot vestiging in de streek, waar de straftijd of de interneering of verbanning is doorgebracht, ook al kan de veroordeelde na expiratie van zijn straf weer naar zijn geboorteland terugkeeren, en de beschikking tot verwijdering van den staatsgevaarlijke worden opgeheven. Zoo komt het in Indië herhaaldelijk voor, dat dwangarbeiders na beëindiging van den straftijd vergunning vragen en krijgen, om zich te vestigen in het gewest, waar zij een deel van hun straf hebben doorgebracht. Een typisch voorbeeld van een kolonisatie van bannelingen is de nederzetting van Baliërs te Parigi aan de Tomini-bocht (Midden-Celebes), welke is gegroeid uit in 1905 en 1906 aldaar om politieke redenen geïnterneerden [6]).

Nog in wording is de kolonisatie van de in verband met de communistische onlusten in November 1926 en Januari 1927 aan de Boven-Digoel-rivier (Zuid-Nieuw-Guinee) geïnterneerde Javanen en Maleiers.

De kunstmatige transmigratie in den nieuweren tijd kenmerkt zich, behoudens bijzondere gevallen, door het vervangen van het onvrijwillig element door het vrijwillige. Wij

vinden nu transmigratie, welke eenerzijds door de overheid, anderzijds door particuliere instellingen georganiseerd wordt, deze laatste hetzij met sociale oogmerken, hetzij met commercieele bedoelingen.

De door de overheid georganiseerde, dikwijls ook door haar gesteunde transmigratie is deels op te vatten als sociale taak, waarbij gestreefd wordt: eenerzijds naar vermindering van de werkloosheid en het pauperisme, anderzijds naar de ontginning en economische ontwikkeling van weinig bewoonde streken.

In Nederlandsch-Indië zien wij in het bijzonder nog een andere doelstelling bij de door de overheid georganiseerde en gesteunde migratie, n.l. de beperking van het bevolkingsaccres op Java. In verband hiermee is de Indische Regeering in 1905 begonnen met een kolonisatie-proef van landbouwers van Java te Gedong Tataän in de Lampongs, die daarvoor de noodige voorschotten kregen, terwijl zij eveneens de Javaansche en Soendaneesche kolonies in Bengkoelen financieel steunde.

Dergelijke kolonisatie-proeven staan op één lijn met de in Nederland georganiseerde bestrijding der werkloosheid, behoudens dan, dat de werkloosheid op Java zich (nog) niet als een dringend op te lossen probleem voordoet. Wel kan de overheidsbemoeienis ten aanzien van de emigratie uit Java een preventieve uitwerking tegen het werkloosheidsgevaar hebben.

Bestrijding van pauperisme in Indië is, voor zoover het tot emigratie leidde, voornamelijk particulieren tot drijfveer geweest. Vooral de instellingen op godsdienstigen grondslag zijn in dezen werkzaam geweest, o.a. door de vereeniging van paupers in landbouwkolonies, waarmee zij deze schipbreukelingen trachtten te redden. Men denke aan het werk van het Leger des Heils in deze richting, dat o.a. thans in beheer heeft de door den heer A. Th. J. van Emmerik als leider van het Witte Kruis in het Paloe-dal (Celebes) gestichte kolonie van Javaansche paupers. Een ander voorbeeld van particuliere bemoeienis is de Toba-kolonisatie in Simeloengoen (Oostkust van Sumatra), bij de organisatie

waarvan zendelingen van de Rheinische Missionsgesellschaft een werkzaam aandeel hadden.

Onder de kunstmatige transmigratie, welke georganiseerd wordt door particulieren, maar met commercieele bedoelingen, dient in de eerste plaats de arbeidersmigratie gerangschikt te worden. Verder is er melding te maken van door particulieren georganiseerde landbouwkolonisaties, welke ook in het leven worden geroepen met commercieele oogmerken. Dit zijn de door groote transport-ondernemingen op touw gezette kolonisaties in die streken, welke het arbeidsveld van die ondernemingen uitmaken. De bedoeling is, dat die streken ontgonnen worden en t.z.t. de transportonderneming, die de kolonisatie gefinancierd heeft, zal profiteeren van het daardoor toenemende verkeer. Deze methode is o.a. toegepast door de groote spoorwegondernemingen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en in Canada [7]).

Dergelijke met bij-oogmerken georganiseerde kolonisatie van landbouwers is ook in Nederlandsch-Indië voorgekomen, n.l. bij den spoorwegaanleg in Banjoewangi. In dezelfde categorie is te rangschikken de Javaansche landbouwerskolonie bij Pematang Siantar, welke is opgezet zoowel met steun van de overheid als uit bijdragen van de groote cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra, waarbij de bedoeling voorstond, dat deze kolonie op den duur arbeiders zou kunnen leveren.

Terloops zij nog gewezen op een emigratievorm, welke min of meer tot de kunstmatige kan worden gerekend, n.l. de overplaatsingen, waaraan regeeringsbeambten, militairen, en het personeel van particuliere bedrijven onderhevig zijn, en die meermalen aanleiding geven tot definitieve vrijwillige vestiging, na beëindiging van hun dienstverband op plaatsen, waar de dwang van dat verband hen gebracht heeft. Zoo hebben zich op verschillende plaatsen in Noord- en Oost-Sumatra gepensionneerde onderwijzers en andere ambtenaren, afkomstig van Sumatra's Westkust en Tapanoeli, blijvend gevestigd. Ook komt het veel voor, dat de over den heelen Archipel verspreide Amboneezen en Menadoneezen na hun diensttijd als militair, burgerlijk of particulier beambte, niet meer

naar hun land terugkeeren en op hun laatste standplaats blijven wonen.

Literatuur: 1) Bücher t.a.p. 435. — 2) Huender t.a.p. 11. — 3) Ratzel I t.a.p. 93. — 4) Schmidt II t.a.p. 79. — 5) Id. 63. — 6) C. Lulofs, Een Balineesche landbouwkolonie te Parigi T.B.B. No. 42, 104. — 7) Brown t.a.p. 143 ev.

§ 4.

De arbeidersmigratie.

De vraag op welke wijze voorzien kan worden in de behoeften aan arbeid op plaatsen en onder omstandigheden, waar voor de noodzakelijke productie geen of onvoldoende arbeidskracht beschikbaar was, is gedurende de geheele geschiedenis der menschheid een probleem geweest, welks oplossing zeer lang, zelfs tot in den nieuweren tijd, afhankelijk was van de machtspositie van het economisch subject, dat aanvulling van het arbeidstekort behoefde.

Deze voorziening hield derhalve in een element van dwang. De voorwaarde voor de toepassing van dien dwang was de machtsverhouding tusschen het produceerend subject, dat een tekort aan arbeidskrachten had en de omringende subjecten. De arbeidskrachten, welke benoodigd waren, werden òf weggenomen òf gekocht. Aangezien in oude tijden, of bij primitieve volken, de volkomen vrije, individueele beschikking over eigen lichaamskracht onbekend was [1]), was de overgang als krijgsgevangene of slaaf in handen van een vreemde gemeenschap voor het individu als zoodanig economisch van geen beteekenis. De krachtiger gemeenschap kreeg meer productiemiddelen, de verliezende partij moest òf haar productie beperken, òf zich elders zien schadeloos te stellen. Hiervóór is reeds melding gemaakt van dezen primitieven menschenroof en de commercieele slavenjacht. Hoewel het doel van deze beide hetzelfde is, mag men ze toch niet als geheel identiek beschouwen, omdat de bij primitieve stammen voorkomende menschenroof een geheel ander karakter heeft dan de slavenjacht, welke georganiseerd werd door een op hooger economisch peil staande gemeenschap. De eerste geschiedt met het oogmerk om arbeidskrachten te verwerven voor de interne voortbrenging, die voornamelijk gericht is

op eigen behoeftenbevrediging en weinig berekend op het ruilverkeer naar buiten.

Hierbij is het streven van natuurvolken om te beschikken over „rein ausführenden Arbeitskräfte" (Schmidt) [2]). De Atjehers lieten hun Niassche slaven allerlei arbeid verrichten, omdat ze zichzelf traag en weinig geschikt voor arbeid noemen [3]). Van Doorn schrijft: „Arbeid, dien de gewone landbouwer niet gaarne verricht, omdat hij door hem als zwaar en onteerend gevoeld wordt, vindt door slaven plaats, zooals grassnijden in het Minangkabausche en het onderhouden van varkens op Nias." Hij geeft voorts voorbeelden, waaruit blijkt, dat de slavenhoudende stammen in gunstiger economische omstandigheden verkeeren dan andere stammen, die geen slaven bezitten [4]). Boeke wijst echter ook op de niet-economische waardeering van de slaven uit hoofde van de sociale positie, die het bezit van slaven den eigenaar verzekert [5]). De slavernij bij natuurvolken is niet te vergelijken met den toestand van de slaven in de Oude Geschiedenis en in de kapitalistische bedrijven van latere eeuwen. Wel treft men ook bij natuurvolken een afzonderlijken slavenstand aan, o.a. bij de Toradja's, waar de slaven zijn te onderscheiden in erfslaven, die met hun nakomelingen blijvend aan een bepaalde familie toebehooren, en de gekochte, die hebben moeten dienen om een schuld te voldoen of een boete te vereffenen (Adriani en Kruyt) [6]).

Doch over het algemeen schijnt bij dergelijke volken de verhouding tusschen meesters en dienaren op een minder grooten afstand te wijzen, terwijl ook hun levensomstandigheden gunstig zijn te noemen. Slaven kunnen bijv. eigen bezit hebben [7]). Zoo bericht Nieuwenhuis, dat bij de Kajan-Dajaks slaven uitgestuurd worden om handel te drijven. Daar zij hiervoor een deel van de winst krijgen, komt het dikwijls voor, dat zij tot grooteren welstand geraken dan de vrije Kajan [8]). Gomes vertelt van de kust-Dajaks van het Britsche gebied, dat de slaven niet te onderscheiden zijn van de vrije leden van de gemeenschap. Zij leven op dezelfde wijze, krijgen dikwijls hetzelfde voedsel en nemen soms deel aan denzelfden maaltijd. Soms worden slaven geadopteerd of treden met vrijen in het huwelijk [9]).

De commercieel georganiseerde slavenjacht is daarentegen veeleer een uiting van een meer gedifferentieerden productievorm met een ontwikkeld buitenlandsch ruilverkeer, waaruit zich later de slavenhandel als commercieel bedrijf ontwikkeld heeft. Vergelijkt men nu de verschillende phasen van het productie-systeem van de vrijwel gesloten huishouding, met nagenoeg geen ruilverkeer naar buiten, tot aan de moderne voortbrengingsvormen, welke geheel gericht zijn op de productie van goederen voor de wereldmarkt, dan ziet men dat deze ontwikkelingsgang in steeds toenemende mate een tekort aan arbeidskrachten vertoont.

Aangezien, zooals wij zagen, in de vroegere productievormen de voorziening in het arbeidstekort alleen kon gebeuren door dwang, werd de mogelijkheid van toepassing daarvan bepaald door de machtspositie van het subject. Heden ten dage zijn de factoren, welke de verhouding tusschen ondernemer en arbeider beheerschen, geheel veranderd.

De groote producenten van goederen voor de wereldmarkt nemen nog wel een zekere machtspositie in, doch deze omvat niet meer de mogelijkheid om naar willekeur en onbeperkt in de behoefte aan arbeiders te voorzien. Wel leert ons de economische geschiedenis van de vorige eeuw, dat toen nog de machtspositie op groote schaal misbruikt werd door een uitbuitingssysteem van arbeiders, maar later komt verbetering intreden. Want eenerzijds trad de overheid op om de economisch zwakken te beschermen, anderzijds zochten dezen een tegenwicht tegen de overmacht der ondernemers door onderlinge aaneensluiting. De voorziening in de behoefte aan arbeiders werd dus niet meer uitsluitend beheerscht door de ondernemers. Voor zoover nog een element van economischen dwang aanwezig is, ligt de mogelijkheid om daarvan partij te trekken niet meer in handen van één groep, doch is zij verdeeld over verschillende belangengemeenschappen, welke weer ieder op zich zelf onderworpen zijn aan de wetten, die het economische leven beheerschen.

Een verdere uitweiding over het arbeidsvraagstuk in het algemeen ligt buiten het bestek van deze studie, zoodat ik nu weer zal terugkeeren tot de eigenlijke arbeidersmigratie.

Boven werd geconstateerd, dat de ontwikkeling van de

arbeidersmigratie in de economische geschiedenis tot in den laatsten tijd nog gekenmerkt is door de machtspositie van den producent, voor zoover daarmede gepaard gaat de beschikking over middelen om dwang te kunnen toepassen. Langen tijd is het de vraag naar arbeiders geweest, die de migratie veroorzaakte. Concurreerend aanbod van arbeiders is pas met de ontwikkeling van de industrie waar te nemen en dan vooral in de overbevolkte industriestreken. In een tropisch-koloniale maatschappij is het aanbod van geëmigreerde loonarbeiders nog van weinig beteekenis, zoodat een bespreking hiervan voorloopig achterwege kan blijven.

Zijn de tot dusver opgesomde migratievormen van zoo algemeenen aard, dat deze overal kunnen voorkomen, ongeacht de inwerking van het natuurlijke milieu, de arbeidersmigratie, die nu onze aandacht vordert, is een economisch verschijnsel, dat zich wel overal voordoet, doch waarvan de uitingen in hooge mate de invloeden hebben ondergaan van de omgeving. En waar deze studie in hoofdzaak beperkt is tot de migratoire bewegingen in Nederlandsch-Indië, zal ik mij ook ten aanzien van de arbeidersmigratie bepalen tot het naar voren brengen van de factoren, die deze migratie in een tropisch-koloniale maatschappij haar eigenaardig karakter geven. Hierbij treden twee factoren op den voorgrond: de tropische, die het natuurlijk milieu beheerscht, en de koloniale, die den schakel vormt tusschen de tropische maatschappij en de wereldmarkt.

In hoeverre geven deze factoren het bijzondere karakter aan de arbeidersmigratie? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moet eerst worden nagegaan welken invloed deze factoren uitoefenen op het essentieele productiemiddel: den arbeid. In de eerste plaats doet zich de tropische factor gelden. In het algemeen ligt het doel van den arbeid niet in de handeling zelf besloten, maar wordt gevormd door daarbuiten liggende behoeften, tot welker bevrediging die arbeid de mogelijkheid schept. Hoe dringender de behoeften zich doen gevoelen, des te krachtiger werkt de prikkel, die tot arbeid drijft. Voor de inheemsche maatschappij in de tropen onderscheidt Boeke de behoeften in sociale en economische. Naar gelang deze gevoeld worden door den mensch in zijn

functie van lid van de gemeenschap of als afzonderlijk individu, zal zijn arbeid zich richten naar de bevrediging van hetzij de sociale, hetzij de economische behoeften [10]). Of, om op andere wijze de arbeidsmotieven bij natuurvolken aan te geven (in vergelijking met die bij cultuurvolken): wij vinden „bei den Naturvölkern die Bethätigung des Willens mehr in der Form spielender Energie, bei den Kulturvölkern mehr in der Form organisierter Energie". (Alfred Vierkandt, geciteerd door Gonggrijp) [11]).

Maar waarin men ook de behoeften moge onderscheiden, het zijn in de eerste plaats de economische, van welker bevrediging de instandhouding van den mensch afhankelijk is. En deze behoeften zijn bij de inheemsche bevolking van tropische landen gering. „De physieke maag van den Inlander is niet kleiner, maar wel zijn economische", zegt Gonggrijp [11]). Voor de bevrediging er van is dus ook geringer arbeid te verrichten. Dit verklaart ook de klachten der Indische ondernemers over het slecht uitkomen der arbeiders, en zelfs nog slechter bij loonsverhooging, „eenerzijds doordat ook de waardecurve van het geld voor den Indischen arbeider gewoonlijk vrij snel daalt, anderzijds doordat voor hem het offer van den arbeid snel stijgt, en te sneller naarmate die arbeid meer het karakter draagt van „organisierte Energie". Het punt, waarbij het genot van het verdiende loon niet meer opweegt tegen de onaangenaamheid van de inspanning, is daardoor spoedig bereikt" (Gonggrijp) [12]).

Zoo verwijst ook Mukerjee in zijn „Foundations of Indian Economics" naar het verslag van den „Chief Inspector of Mines" van 1905, dat men met de Indische mijnwerkers geen succes had door hooger loon. „Though they could easily cut two tubs a day, they are usually content with cutting one and thy take frequent holidays [13]) De arbeid, die verricht wordt voor de bevrediging van sociale behoeften, kunnen wij verder buiten beschouwing laten.

De Indonesische bevolking leeft door natuurlijke omstandigheden in hoofdzaak van den landbouw. Waar de landbouw voldoende oplevert om haar behoeften te bevredigen, en deze behoeften gering zijn, zal eerst dan naar andere be-

vredigingsmiddelen worden gezocht, wanneer het landbouwbedrijf niet meer daarin kan voorzien.

Is de grond zoodanig versnipperd, dat de opbrengst voor den bezitter onvoldoende is, dan zullen aanvullende inkomsten buiten het bedrijf gezocht moeten worden. Dit verschijnsel valt over den geheelen Indischen Archipel waar te nemen [14]). In het Oosten van den Archipel echter zal, waar de sago het voornaamste bestaansmiddel is, een tekort aan inkomsten zich kunnen voordoen als de sagobosschen, waarover de gemeenschap beschikt, door bevolkingstoename niet meer voldoende kunnen opleveren.

Het zijn dus de economisch zwaksten uit de Inlandsche maatschappij, die naast den eigen landbouw naar andere inkomsten moeten zoeken. Dit gebeurt meestal door zich als loonarbeider te verhuren. (Op Ambon kan dit evenwel niet, zoodat men bijv. naar Seran emigreert. Op de voornaamste gelegenheid tot loonarbeid aldaar, werk aan de haven, wordt grootendeels beslag gelegd door Binongko's — lieden van Boeton en naburige eilanden.) Het spreekt vanzelf, dat voor dat doel het meest geambieerd wordt arbeid, welke nog het dichtst bij de Inlandsche samenleving staat [15]). Ook deze loonarbeid zal slechts verricht worden, in zooverre de behoeften in het eigen bedrijf geen bevrediging kunnen vinden.

Alleen gedurende den tijd, dat het inkomstentekort zich het meest doet voelen, zal de Inlander dus genegen zijn zich als loonarbeider te verhuren. Hetzelfde geldt voor Britsch-Indië „The „ghatis" who swarm into the Bombay cotton-mills are usually cultivators of holdings too small to afford them a subsistence", schrijft Mukerjee, en verder, dat de meeste arbeiders op de kolenontginningen in Bengalen landbouwers zijn, die geregeld naar hun dorpen terugkeeren om hun landbouw te verzorgen, en dat de arbeiders van een jutefabriek in Bengalen, die gewoonlijk uit de vereenigde provincies van Behar komen, in het warme seizoen of in den oogsttijd terugkeeren [16]). Dit veroorzaakt ook het ongeregeld karakter van den loonarbeid in de tropen. Mukerjee merkt ten aanzien van Britsch-Indië op: „Under semi-tropical conditions, the Indian relaxation of labour and contentment with immediate satisfaction and general inertia and irresponsive-

ness to stimuli, show that the scale of want and utility is a rapidly descending one" [17]). Men vergelijke ook de opmerking van den Indischen inspecteur, hierboven aangehaald. „They (de mijnwerkers) take frequent holidays".

Ik ben nu op een punt gekomen, waarbij de koloniale factor in de beschouwing moet worden betrokken. De behoefte aan koloniale producten was het belangrijkste economische moment in het ontstaan van het koloniale vraagstuk (Gonggrijp) [18]).

Met de komst van de Europeesche vrachtvaarders in de tropische landen werd de min of meer in mysteriën verborgen band van de tropen met de Europeesche markten tot een zeer reëelen herschapen.

De koloniale factor, die naast het natuurlijke milieu de huidige tropisch-koloniale maatschappij kenteekent, is gelegen in den Westersch-kapitalistischen productievorm, die geheel georiënteerd is naar de behoeften van de wereldmarkt. In de 17e en 18e eeuw werd hierin vanuit Oost-Indië voorzien door gemonopoliseerden handel en verschillende vormingen van leveringen, waartoe de bevolking gedwongen werd; in West-Indië was het middel de slavernij [18]).

Na de algemeene afschaffing van de slavernij vertoont zich voor het eerst het probleem van de arbeidsvoorziening in de moderne omlijsting. Dit vraagstuk bestond nog niet voor de eerste Europeesche ondernemingen op Java, die zich vestigden in volkrijke streken. Doch allengs moesten de ondernemers hun terreinen verder van de dichtbevolkte streken zoeken. De intensiveering van ons gezag in de buitengewesten ging hand aan hand met de opening van nieuwe ondernemingen.

Toen begonnen de moeilijkheden. Er was Europeesch kapitaal, dat emplooi zocht in de koloniën. De ondernemers vonden daar uitgestrekte, niet ontgonnen gebieden, waarvan de rijkdommen te exploiteeren waren op een wijze, die niet door de inheemsche bevolking kon worden nagevolgd. Zij vonden den geschikten grond, zij beschikten over voldoende bedrijfskapitaal, maar de noodige geschikte arbeidskrachten ontbraken.

Dikwijls hebben de nog onervaren ondernemers bij de

opening van hun bedrijf moeten ondervinden, dat de ter plaatse aangetroffen werkbare bevolking òf niet geneigd was af te wijken van de productievormen waaraan zij gewoon was, en een andere wijze van inkomstenverkrijging toe te passen, òf niet geschikt, hetzij physiek, hetzij psychisch, voor de geregelde arbeidsprestatie, die voor een kapitalistisch bedrijf noodzakelijk is. „In those countries, where there is an abundance of fertile soil, and capital is of little use, free labourers cannot be had; every free man prefers working for himself, or perhaps not working at all," citeert van Doorn uit Mr. Nieboer's „Slavery as an industrial system" [19]). Daarom wendden de ondernemers hun blikken naar andere, volkrijke streken, waar zij in staat waren voldoende arbeidskrachten te vinden.

Thans zien wij den „kolonialen factor" de arbeidersmigratie beïnvloeden. Een bevolking, die niet het minste begrip heeft van de eischen van de productie van goederen voor de wereldmarkt, moet werkkrachten opleveren, die zich onmiddellijk aan een geheel vreemde en onmogelijk door henzelf te waardeeren werkwijze hebben aan te passen. Ten aanzien van de bevolking van Java deed zich dit probleem niet in zoo moeilijken vorm voor, omdat deze door de eertijds door de Indische regeering toegepaste methoden van gedwongen leveringen en gedwongen aanplant van de voor de Europeesche markt bestemde producten, reeds met meer geregelde arbeidsmethoden had kennis gemaakt.

In elk geval vinden Westersche ondernemers in een tropisch-koloniale maatschappij, i. c. in Nederlandsch-Indië, alleen dan voldoende arbeiders geneigd om voor hun bedrijf te werken, wanneer zij worden geworven in een inheemsche economische gemeenschap, die reeds bekend is met de werkwijze van een Westersche onderneming, of, indien dit niet mogelijk is, worden gezocht in een maatschappij, die zich heeft aangepast aan het ruilverkeer naar buiten, en waarvan de leden reeds de geldhuishouding kennen, en bovendien een scherp gevoeld welvaartstekort hun de geboden gelegenheid doet aangrijpen.

Hadden de ondernemers eindelijk een voldoend aantal arbeiders, dan deden zich opnieuw moeilijkheden voor. Met

het bekend zijn met de arbeidsmethoden op een onderneming en met het geldverkeer was nog niet de geschiktheid voor een geregelden arbeid aanwezig, omdat deze bekendheid nog niet aanstonds een verhooging van het behoeftenpeil had meegebracht. Daarbij kwam nog, dat de geestelijke arbeidsgeschiktheid van den Inlander als resultante van eeuwenlange inwerkingen van het tropisch milieu, en het nauw verband van zijn arbeidsmotieven met zijn behoeftenpeil, dingen waren, die geheel buiten den gedachtengang lagen van de in Westersche begrippen opgevoede ondernemers. Er moest dus wel een volkomen gebrek aan wederzijdsch begrijpen zijn, met als gevolg eenerzijds misbruik van de machtspositie door den ondernemer, anderzijds contractbreuk op groote schaal gepleegd door de arbeiders. Totdat de koloniale overheid zich genoodzaakt zag om in te grijpen en regelend op te treden. Er werden wettelijke voorschriften in het leven geroepen, die ten doel hadden zoowel den arbeider te beschermen tegen willekeurige handelingen van den werkgever, als den ondernemer de zekerheid te verschaffen, dat de arbeider zijn contractueele verplichtingen zou nakomen.

Waar de overheidsregelingen contracten betroffen, welke gesloten waren om arbeiders in ver van hun woonplaats gelegen streken te werk te stellen, werden daarin strafbepalingen opgenomen, waarmede kwaadwillige arbeiders tot den verplichten arbeid konden worden gedwongen. Ook konden, waar noodig, maatregelen tegen ondernemers worden genomen. Het toezicht op de juiste toepassing van de voorschriften, welke den zoogenaamden contractarbeid regelden, was opgedragen aan bepaalde ambtenaren.

De gang van zaken, die hierboven geschetst is, heeft zich niet alleen in Nederlandsch-Indië voorgedaan. Ook in de andere tropische koloniën zagen de Westersche ondernemers zich t.a.v. de arbeiderskwestie voor dezelfde moeilijkheden geplaatst. In het bijzonder vindt men denzelfden ontwikkelingsgang in de Nederlandsch-Indië omringende koloniën als Malakka, Fransch Indo-China, Britsch Noord-Borneo [20]). Doch ook zien wij een overeenkomstigen gang van zaken in Britsch-Indië, Ceylon, Mauritius, Zuid-Afrika, Kenya, de West-Indische koloniën enz. [21]).

Met de uitbreiding der Westersche ondernemingen kwam een toenemende vraag naar arbeidskrachten, waaraan niet dadelijk in voldoende mate kon worden tegemoet gekomen. Deze toestand werkte weder de toepassing van ontoelaatbare praktijken bij de werving in de hand, zoodat ook hier de overheid een regelende taak voor zich zag weggelegd. Ook de werving werd nu onder overheidstoezicht geplaatst, en aan verschillende bepalingen onderworpen.

Is de thans besproken arbeidersmigratie over het algemeen een tijdelijke, omdat nog een groot aantal van de arbeiders na afloop van het contract naar hun eigen land terugkeeren, in den laatsten tijd wordt gezocht naar een oplossing van het vraagstuk hoe de arbeiders blijvend aan de ondernemingen zijn te binden. Die oplossing zou gevonden moeten worden in de oprichting van arbeiderskolonies op de ondernemingsgronden. Doch hierover later.

Literatuur: 1) Schmidt II t.a.p. 32. — 2) id. 65. — 3) C. Snouck Hurgronje, De Atjehers I, 24. — 4) C. L. van Doorn, De criedietbehoeften van den Indonesischen landbouwer. 1922, 85, 86. — 5) J. H. Boeke, Tropisch koloniale staathuishoudkunde, 1919, 21, 32. — 6) N. Adriani en A. C. Kruyt, De Barée-sprekende Toradja's van Midden-Celebes I, 156 e. v. — 7) van Doorn t.a.p. 85. — 8) id. 87. — 9) E. H. Gomes, Seventeen years among the Sea Dajaks of Borneo, 1911, 94, 95. — 10) Boeke t.a.p. 7 e. v. — 11) Gonggrijp t.a.p. 491. — 12) id. 503. — 13) R. Mukerjee, The Foundations of Indian Economics, 1916. 13 (noot). — 14) van Doorn, t.a.p. 99. — 15) Meyer Ranneft t.a.p. 68. — 16) Mukerjee I t.a.p. 277, 278. — 17) Mukerjee t.a.p. 105. — 18) Gonggrijp t.a.p. 485. 19) van Doorn t.a.p. 75. — 20) N. R. Pekelharing, De groote cultures in Nederlandsch-Indië en eenige naburige kolonies, 1924. — 21) Brown t.a.p. 101 e. v.

HOOFDSTUK II.

Elementen van emigratie en kolonisatie.

---

§ 1.

Economische motieven voor de emigratie.

De voortdurende strijd tegen een steeds aanwezig welvaartstekort, die het leven beheerscht [1]), is in den grond een

uitvloeisel van de levensfunctie van het menschelijk lichaam. Het levensproces van het menschelijk organisme als geheel is de bron van alle prikkels, die de drijfkracht vormen voor dezen levensstrijd.

Het voortbestaan van het individu is geheel afhankelijk van het evenwicht tusschen een zeker aantal behoeften, en de voor de bevrediging daarvan benoodigde middelen, derhalve algemeen gezegd: tusschen de eischen der consumptie en de productie.

Verwaarloost men dat gedeelte van het leven, waarin door het individu alleen geconsumeerd wordt en niets voortgebracht, nl. de kinderjaren en den hoogen ouderdom, alsmede tijden van ziekte, dan moet worden vooropgesteld, dat de eerste voorwaarde voor het voortbestaan van het individu daarin bestaat, dat het produceeren — hetzij door eigen voortbrenging, hetzij door ruil — van het noodzakelijke minimum van goederen, noodig voor de bevrediging van een minimum aan behoeften, gedurende het leven van ieder individu continu is, en dat de omstandigheden, die deze voortbrenging beheerschen, de continuïteit er van kunnen waarborgen.

Het streven van de menschheid zal dus in de eerste plaats gericht zijn op de benadering van den evenwichtstoestand tusschen productie en consumptie. Deze evenwichtstoestand echter wordt voortdurend met verstoring bedreigd, eenerzijds door de moeilijkheid om de continuïteit van de voortbrenging te bestendigen, anderzijds door de steeds toenemende consumptie.

Ik ga nu over tot een nadere beschouwing van de factoren, die het evenwicht kunnen verstoren. Zijn deze van zoodanigen aard, dat zij de voortbrenging van een voldoende hoeveelheid goederen voor de primaire behoeftenbevrediging belemmeren, of de continuïteit daarvan onderbreken, dan wordt het leven een onmogelijkheid.

De actie van het individu wordt derhalve geleid naar een zooveel mogelijk beïnvloeden van die factoren, opdat de belemmerende of onderbrekende werking worde opgeheven, en, indien hij daartoe onmachtig is, naar ontwijking of vermijding dier factoren.

Daar in het algemeen het evenwicht tusschen productie en consumptie afhankelijk is van de eigenschappen van het individu en van de hem omringende natuur, welke een gegeven, onveranderlijke grootheid vormt, moeten de factoren, die dit evenwicht verstoren, worden toegeschreven aan een tekortschieten van het individu. Deze ongeschiktheid van den mensch kan blijken op tweeërlei wijze.

In de eerste plaats kan het voorkomen, dat het individu zich niet voldoende kan aanpassen aan de uiterlijke omstandigheden, waarin hij geplaatst is. Hij weet de natuur niet voldoende aan de bevrediging van zijn behoeften dienstbaar te maken.

Het tekortschieten van het individu openbaart zich echter ook, wanneer het natuurlijke milieu zijn medewerking weigert, bijv. bij langdurige droogte, uitputting van den bodem, enz.

Want tot welke hoogte ook de economische geschiktheid van het individu moge zijn opgevoerd, het zal nimmer in staat zijn de machten van de natuur volkomen te bedwingen. En het is juist de onmogelijkheid om de werkingen van de natuur op de voortbrenging afdoende te controleeren en volkomen te beheerschen, waardoor het economisch subject, wat zijn productievermogen betreft, noodzakelijk in een voortdurenden toestand van afhankelijkheid verkeert, en het zich niet op een bepaalde plaats zal kunnen handhaven, wanneer daar de tegenwerkende factoren krachtiger zijn, dan de door het menschelijk vernuft daartegen in het leven geroepen afweermiddelen.

Elke handeling kan worden opgevat als een reactie op een of meerdere prikkels. Ook de landverhuizing is de reactie van het economisch subject, individu of groep, welke het gevolg is van een reeks op hem werkende prikkels. Deze prikkels roepen de economische motieven in het leven, die hem er toe doen besluiten, het eigen land te verlaten en zich in den vreemde te vestigen.

Waarin vinden de prikkels, welke aanleiding geven tot de handeling van het verhuizen, hun oorzaak?

Men stelle zich het verloop voor als volgt.

Het subject is niet in staat meer zijn behoeften te bevre-

digen. Het ondervindt een welvaartstekort, dat het onmogelijk kan aanvullen.

Hier vertoonen zich nu verschillende prikkels, welke naar hun uitgangspunt zijn te onderscheiden in zoodanige, welke veroorzaakt worden door omstandigheden, werkzaam in de eigen omgeving van het subject, en andere, die van buiten af inwerken.

In beide gevallen is de uitwerking van de prikkels nochtans weer geheel afhankelijk van de persoonlijke eigenschappen van het subject. Derhalve moet eerst worden onderzocht in hoeverre deze eigenschappen het subject gevoelig maken voor de emigratieprikkels.

De persoonlijke eigenschappen beheerschen in hooge mate zijn aanpassingsvermogen aan het sociale en het natuurlijke milieu, waarin het verkeert; de eigenschappen en het milieu beïnvloeden weer zijn behoeftenbevrediging en zijn behoeftenpeil of levensstandaard.

Neemt men nu het behoeftenpeil van het subject als uitgangspunt voor verdere beschouwing over de inwerking der emigratieprikkels, dan is de meest simplistische voorstellingswijze aldus: Denkt men zich het behoeftenpeil van de verschillende subjecten als meetbaar met een maatstaf a, de emigratieprikkels eveneens meetbaar, maar met een maatstaf b. Neemt men nu aan, dat het gemiddeld hoogste behoeftenpeil in een bepaalde gemeenschap kan worden vastgesteld op 10 a; en veronderstelt men, dat er nu een emigratieprikkel gaat inwerken met de kracht 1 b, doordat het niet meer mogelijk is, dat het hooge behoeftenpeil op 10 a kan worden gehandhaafd, maar nu daalt tot 9 a. Nu zijn er twee mogelijkheden. Of de subjecten, die zoodanig gewend zijn aan het hooge behoeftenpeil 10 a, dat zij daar niet meer buiten kunnen, beschouwen de bevrediging daarvan als een levenstaak, en verhuizen naar een ander milieu, waar wel de bevrediging daarvan mogelijk is, óf die groep past zich aan aan een lageren levensstandaard met een behoeftenpeil 9 a. Werken echter verdere emigratieprikkels hierop in, b.v. 2 b, dan zullen er van de groep subjecten, die aanvankelijk een behoeftenpeil 10 a had, thans wellicht niet tevreden zijn met een verlaging tot 8 a, en liever verhuizen. Verschillende

leden, die eerst een behoeftenpeil 9 a hadden, zullen zich nu tevreden moeten stellen met het leven op peil 8 a, of anders moeten vertrekken.

Zoo zien wij dus, dat naar gelang het behoeftenpeil daalt, de prikkels in kracht toenemen, zoodat hieruit resulteert de emigratie van die subjecten, die zich niet of weinig kunnen aanpassen aan den lageren levensstandaard.

Theoretisch zou dus hieruit zijn af te leiden, dat subjecten met een hoog behoeftenpeil eerder tot emigratie zouden overgaan, dan die met een lager behoeftenpeil. Doch dit gaat niet volkomen op, omdat, indien de voortbrenging van zeker goed, dat noodig is voor de bevrediging van zekere behoeften, op een onoverkomelijke hinderpaal stuit, de behoefte toch, zij het in mindere mate, bevredigd kan worden door een ander goed, dat daarvoor in de plaats treedt, en wel verkrijgbaar is. Men ziet hier optreden het verschijnsel van substitutie.

In de oorlogsjaren moest ieder zich in Europa met „Ersatz" tevreden stellen. De bevolking van Java voedt zich bij rijstschaarschte met andere voedingsgewassen. [2]) Nu kan men zich wel voorstellen, dat iemand door een langdurig, noodgedwongen gebruik van het substitutiemiddel ten leste niet meer zal vragen naar het eerste bevredigingsmiddel, doch in het algemeen kan men aannemen, dat, in het begin althans, het gebruik van het substitutiemiddel niet in dezelfde mate de behoeften bevredigt als het niet te verkrijgen hoofdmiddel. Noodzakelijk is dus het behoeftenpeil iets gedaald.

Toch mag men niet zeggen, dat de aanvankelijke behoefte voorgoed is prijsgegeven. Deze zal zich weder opnieuw doen gelden, zoodra het bevredigingsmiddel beschikbaar is. De Javaan zal, wanneer hij weer volop rijst heeft, geen tweedegewassen als hoofdvoedsel gebruiken [2]). De normale muziekliefhebber, die geen goede concerten kan hooren, zal zich tevreden stellen met het spel van amateurs, of misschien desnoods met een gramophoon. Is hij langen tijd verstoken van de beste muziek, dan zal de behoefte daaraan ten slotte niet gevoeld worden, tot hij ineens weer in de gelegenheid is een goed concert bij te wonen. Dan zal zich de reeds dood gewaande behoefte weer doen gevoelen.

Rangschikt men nu de behoeften naar de mate van intensiteit, waarmede zij het menschelijk leven beheerschen, dan zou men categorieën kunnen samenstellen, welke een zekere rangorde vertoonen. De meest dringende zouden op de eerste plaats gerangschikt worden, daarnaast de minder dringende, enz. Zoo kan tot de dringendste behoeftencategorie gerekend worden de behoefte aan voeding, minder dringend die aan beschutting, weer minder die aan vuur, materialen voor huisraad, werktuigen enz. De behoeftengroepen zelf kunnen ook weer onderverdeeld worden volgens een schaal van hevigheid, waarmede zij zich doen gevoelen. Elke categorie van behoeften heeft een daarmee correspondeerende groep van bevredigingsmiddelen, welke eveneens in hun oneindige verscheidenheid een gradatie vertoonen naar de wijze van gemak of volkomenheid, waarmede zij de behoeften bevredigen, en andere waardefactoren. Zoodoende komt men tot de constructie van Menger's schema van behoeften-categorieën, hetwelk tevens een illustratie van de eerste Gossensche wet geeft [3]).

Aangezien nu echter de economische subjecten niet aan elkander gelijk zijn, zoodat wat bij het eene als een zeer dringende behoefte wordt gevoeld, bij het andere zich veel minder als zoodanig voelbaar maakt, is de reactie van het eene subject op de emigratieprikkels ook anders dan die van het andere.

In het algemeen echter kan worden aangenomen, dat er een zekere strekking bestaat, dat subjecten, welke op hetzelfde beschavingspeil staan en in hetzelfde natuurlijke en sociale milieu leven, in groote trekken eenzelfde rangorde hebben van hun behoeften en de daarmede correspondeerende bevredigingsmiddelen. Diezelfde gedachte ligt ten grondslag aan de beschouwingen van Schmidt, die echter in zijn „Ethnologische Volkswirtschaftslehre" zijn conclusie aldus formuleert: „Die Summe der seelischen Erfahrungen, welche das Individuum in sich vereinigt, ist (also) zum grószten Teile von rein aüszeren Umständen abhängig, die wieder aufs engste mit den sozialen Bedingtheiten für die Bedürfnisbefriedigung des betreffenden Individuums in Zusammenhang stehen" [4]). Slechts zullen in de hoogere scha-

keeringen van de lichamelijke, en vooral van de geestelijke behoeften, vele en groote verschillen bestaan. Doch hoewel deze bij de waardeering der bevredigingsmiddelen een belangrijke rol spelen, en derhalve ook de reactie op emigratieprikkels beïnvloeden, zal ik, om mijn analyse niet te ingewikkeld te maken, alleen de meer primaire, voornamelijk hieronder de materieele behoeften in beschouwing nemen. Binnen de grenzen van het onderwerp van deze studie levert zulk een beperking geen bezwaar op.

Laat ik mij bepalen tot een voorbeeld: de behoefte aan voeding. De mensch, wiens hoofdvoedsel rijst is, zal zijn honger in de eerste plaats met rijst willen stillen. Moet hij die ontberen, dan is hij genoodzaakt naar substitueerende middelen om te zien. Wellicht kan hij maïs krijgen; zoo niet, dan zal hij genoegen nemen met het vruchtvleesch van den klapper, en anders misschien knolgewassen of eetbare wortels gebruiken. Maar de mensch, die op een cultuurpeil staat, waarbij het gebruik van rijst tot de meest elementaire levensbehoeften behoort, voelt in elk geval veel heviger het gemis aan dit economisch goed, dan de meer primitieve, die toevallig eens een hoeveelheid rijst heeft gekregen, en die na het consumeeren daarvan weer met graagte zijn gewone voedsel gebruikt.

In het eerste geval zal de mensch reeds dadelijk een welvaartstekort ondervinden, en dus een emigratieprikkel voelen. Ziet hij niet de mogelijkheid zich op een of andere wijze in afzienbare toekomst weer rijst te verschaffen, dan zal hij er eerder toe overgaan te emigreeren, dan zich blijvend tevreden te stellen met voedsel, dat hij minderwaardig acht.

Ik heb nu kortelings aangegeven, in hoeverre de gesteldheid van het subject zelf de emigratieprikkels beïnvloedt, welke in het leven geroepen zijn door omstandigheden binnen den economischen kring, waarin het subject leeft. Nu moet nog worden nagegaan, welke andere factoren binnen dezen kring op het ontstaan van de prikkels werkzaam zijn, onafhankelijk van de persoonlijke eigenschappen van het subject. Binnen den kring van het subject kunnen de volgende factoren emigratieprikkels in het leven roepen: ten eerste, die, welke de productie, ten tweede, die, welke het ruilverkeer

naar buiten, en eindelijk die, welke de consumptie beïnvloeden. Daar de productie van economische goederen berust op de gecombineerde werking van grond (natuur), arbeid en kapitaal, is een niet of gebrekkig functioneeren van een dezer samenwerkende factoren voldoende om een tekort in de voortbrenging te veroorzaken. Zoo is het uitgeput raken van den bodem oorzaak van het zwervend leven van vele laagontwikkelde stammen. Een epidemie met groote sterfte kan een zoodanig tekort aan arbeidskrachten ten gevolge hebben, dat het geheele productie-systeem verstoord wordt. Veesterfte, bederf van het voor den volgenden oogst opgeslagen zaaimateriaal kunnen eveneens onherstelbare verliezen brengen.

Doen zich een of meer dezer omstandigheen voor in een maatschappij, waarin de productie nog het karakter van een vrijwel gesloten producten-huishouding draagt, met zeer weinig ontwikkeld ruilverkeer, dan zal de bevolking bij voldoende kracht der daardoor veroorzaakte prikkels haar toevlucht nemen tot een spontane emigratie. Treft een der genoemde productieverstoringen een samenleving met een meer ontwikkeld ruilverkeer naar buiten, dan zal alleen dan herstel van het evenwicht tusschen voortbrenging en consumptie mogelijk zijn, indien de getroffen gemeenschap een zekere kapitaalreserve bezit, welke als ruilobject kan dienen, of wanneer er zich reeds een credietwezen ontwikkeld heeft, waardoor het mogelijk is het tijdelijke inkomstentekort aan te vullen door ruil tegen in de toekomst te leveren goederen. Zulk een crediet echter is alleen dan te krijgen, als het productie-systeem van de gemeenschap door de tegenspoeden niet volkomen is verstoord, zoodat herstel binnen zekeren tijd kan worden voorzien. Doet geen dezer beide omstandigheden zich voor, dan zal een deel van de leden der gemeenschap tot landverhuizing genoodzaakt zijn.

Ten slotte kan een verstoring van het evenwicht tusschen het maatschappelijk inkomen en het verbruik ontstaan door toename van de consumptie, terwijl de toename van de voortbrenging daarmee geen gelijken tred houden kan. Heeft de bodem een maximum van productiviteit ten aanzien van voedingsgewassen bereikt, en blijft de bevolking toenemen, dan is alleen evenredige inkomstenvermeerdering te bereiken,

door goederen te produceeren, die voor het buitenlandsche ruilverkeer zijn te bestemmen, bijv. teelt van handelsgewassen, of voortbrenging van voor den export geschikte nijverheidsproducten.

In het eerste geval zal, indien geen vrije grond meer aanwezig is, de bevolking er wellicht een voordeel in zien om grond te onttrekken aan de teelt van voedingsgewassen, en dezen grond aan te wenden voor den aanplant van handelsgewassen. Bij de economische gemeenschap, welke opgenomen is in het wereldverkeer, en die voldoende economisch ontwikkeld is om ten volle van de voordeelen daarvan partij te kunnen trekken, zal bij een toenemende consumptie een welvaartstekort zich alleen kunnen openbaren bij een crisis op de wereldmarkt, en alleen dan nog aanleiding geven tot emigratie van eenige beteekenis, wanneer die gemeenschap geen kapitaalreserve heeft gevormd. Kunnen tengevolge van de crisis ondernemingen en industrieën geen afzetgebied voor hun producten vinden, dan zullen tal van arbeiders ontslagen worden, hetgeen de wanverhouding tusschen inkomen en consumptie nog zou accentueeren.

Wanneer men nu nagaat, welke inwendige emigratieprikkels werkzaam kunnen zijn in een maatschappij als de inheemsche in Nederlandsch-Indië, dan manifesteert zich de evenwichtsverstoring tusschen productie en consumptie door een gebrekkig functioneeren van de voortbrengingsfactoren in hun eenvoudigsten vorm bij de natuurvolken, die nog leven in het stadium van „Aneignung" of „Raubwirtschaft" (Moskowski), waardoor met het verkrijgen van de benoodigde goederen tevens de bronnen, die ze voortbrengen, worden vernietigd. De uitputting van bodem, jachtgebied, vischwater, dwingen deze natuurvolken telkens een andere woonplaats te zoeken (vgl. Hoofdstuk I, § 2). Bij stammen, die in dergelijke omstandigheden verkeeren, is het de geheele economische gemeenschap, die door de verstoring wordt getroffen. In een meer ontwikkelde maatschappij, bijv. de Javaansche, doet een inkomentekort zich meer individueel voelen. Ook al draagt de productievorm het karakter van een gesloten huishouding met communale methoden van voortbrenging en verdeeling, toch zal een zich voordoend tekort slechts tot in zekere mate

door alle leden van de gemeenschap worden gedragen. In alle geval is het onwaarschijnlijk, dat de gemeenschap, bij het aanhouden van een ernstig inkomentekort, de behoeften per individu zoodanig zal inkrimpen, dat slechts volstaan wordt met het minimum van voedingsmiddelen, dat noodig is voor de instandhouding van de individueele levensfunctie. En al kan de mensch individueel geruimen tijd voortbestaan op een minimum van voedingsbestanddeelen, het spreekt vanzelf, dat een gemeenschap van ondervoeden als economische zelfstandigheid onbestaanbaar is. Want, nog daargelaten dat een langdurige ondervoeding een toestand van uitputting en geestelijke depressie zou veroorzaken [5]), die het individu niet meer geschikt zou maken voor den strijd om het bestaan, de geringste productieverstoring zou den ondergang van de geheele gemeenschap beteekenen. Daarom zal een economische eenheid, al is de gemeenschapszin er nog zoo sterk ontwikkeld, het bij een verstoring der productie, waarvan het herstel niet spoedig verwacht kan worden, niet zoover laten komen, dat zij als zoodanig de grenzen van haar bestaansmogelijkheid bereikt. Heeft men bij primitieve volken een preventief ingrijpen aangetroffen door opzettelijke beperking van de consumptie, eenerzijds in den vorm van kunstmatige beperking van de geboorten, anderzijds door het dooden van ouden van dagen (Schmidt) [6]), in een meer ontwikkelde maatschappij neemt de gemeenschap haar toevlucht tot emigratie. Zoo vernam ik van bestuursambtenaren, dat het emigratieverschijnsel in dichtbevolkte streken op Java waarneembaar is na oogstmislukking, hetzij door gebrek aan water, hetzij tengevolge van overstroomingen of vernietiging van den oogst door schadelijk gedierte.

Dit zijn echter gevolgen van een acuut inkomentekort. Naast dergelijke verstoringen doet zich in streken met een snel toenemende bevolking de bedreiging van blijvende onderproductie voor, zooals op Java. Hier ziet men eenerzijds ontginning van gronden, zooveel mogelijk in eigen omgeving, anderzijds het zich verhuren als loonkoelie, „een berustend aanvaarden van een noodgedwongen overgang, in een maatschappij van een voor de betrokkenen geheel vreemde cultuur" (Meyer Ranneft) [7]). De Madoereezen bijv., die geen

tweede gewassen planten, gaan na den rijstoogst op Java werk zoeken. Een oud Java-ambtenaar deelde mij mede, dat ongeveer een kwart eeuw geleden lieden van de Preanger, voor wie de rijstbouw geen voldoende bestaansmiddelen opleverde, geregeld met arensuiker of kool naar Cheribon trokken, om voor de opbrengst van hun producten petroleum in blikken te koopen, deze in het klein in de verschillende desa's te verkoopen, en eindelijk met de winst thuis te komen. Het zich noodgedwongen losmaken op deze wijze uit de eigen (producten) huishouding is als de eerste stap op een weg, die kan voeren naar definitieve landverhuizing.

Elke vorm van inkomstenvermeerdering met gebruikmaking van het uitwendige ruilverkeer heeft de strekking, het verband met de oorspronkelijke huishouding, i. c. met den bodem, te verslappen, hetzij deze inkomsten worden getrokken door het drijven van handel, hetzij door het verrichten van loondiensten. (De invloed van de teelt van handelsgewassen komt later ter sprake.) Een door aanzienlijken bevolkingsaanwas teweeggebrachte wijziging in de economische samenstelling zal zich in een agrarische maatschappij als de Javaansche eerst langzamerhand voltrekken. Verschijnselen als versnippering en ophooping van het grondbezit wijzen op een dergelijke verandering. Is door verlies van grondbezit de bestaansmogelijkheid geheel verdwenen, dan vervalt voor deze personen de economische prikkel om in de vroegere samenleving te blijven wonen [8]). Daarbij komt nog, dat in een maatschappij, die vele sociale behoeften kent, zooals de Javaansche, personen, die door omstandigheden gedwongen zijn met koelie-arbeid in hun onderhoud te voorzien, uit hoofde van hun sociale positie in hun woonplaats, liever wegtrekken. Meyer Ranneft wijst nog op het dualistisch karakter, dat de Javaansche maatschappij draagt. De eigen huishouding gaat voor een deel over in de kapitalistische en voor een ander deel in de meer eenvoudige huishouding van het vrije verkeer [9]).

Ik zal nu onderzoeken, welke factoren buiten den economischen kring, waarin het subject geplaatst is, emigratieprikkels in het leven roepen, dan wel de werking van de binnen dien kring actieve prikkels versterken.

Ook thans moet weer vooropgesteld worden, dat de uitwerking van de van buiten komende prikkels in de eerste plaats afhankelijk is van de gevoeligheid van individu of groep, die aan de werking zijn blootgesteld. De mate van gevoeligheid is, zooals wij zagen, weer bepaald door de physische en psychische eigenschappen van het subject, het natuurlijke en sociale milieu, waarin het leeft, en het daarvan afhankelijke behoeftenpeil.

Nu doet zich het verschijnsel voor, dat individuen of groepen hun land verlaten, zonder dat er sprake is van een gedwongen vermindering van het behoeftenpeil, waaraan zij gewoon zijn. Dat nochtans door deze emigranten een welvaartstekort wordt gevoeld, wijst er op, dat door oorzaken van buiten emigratieprikkels werkzaam zijn geweest. Deze kunnen zich alleen doen gelden, doordat het subject, alhoewel er tot dusver evenwicht bestond tusschen het behoeftenpeil en de middelen ter bevrediging, meent in het vreemde land een hooger inkomen te kunnen verwerven dan in het moederland. Of met andere woorden, het behoeftenpeil van het subject is plotseling gestegen door van elders komende invloeden, en hij meent voor de nieuw gevoelde behoeften, welke hij onmogelijk in zijn eigen land kan bevredigen, in den vreemde wel de noodige bevredigingsmiddelen te kunnen vinden.

Evenals ten aanzien van de prikkels, die binnen de economische eenheid werken, is de gevoeligheid van reactie van het subject op de van buiten komende prikkels afhankelijk van het milieu en de elasticiteit van zijn behoeften.

De uitwendige prikkels zullen geenerlei of zeer zwakken invloed uitoefenen op hen, wier behoeftenpeil op een hoog niveau kan worden gehandhaafd. Het meest gevoelig zullen degenen echter zijn, die eerst een hoog behoeftenpeil hebben gekend, en die door tegenslagen hun behoeften belangrijk hebben moeten beperken.

Ook blijken prikkels van buiten invloed te hebben op het subject met een laag behoeftenpeil, dat, ondanks den band, die het aan zijn geboorteland bindt, economisch zoowel als psychisch, toch een zoodanig welvaartstekort voelt, dat het emigreert. Dit welvaartstekort wordt plotseling gevoeld, zijn

psyche reageert daarop door den wensch om te emigreeren en rijk te worden. Deze behoefte naar grooten materieelen welstand bestond niet, maar kan b.v. in het leven geroepen zijn door verhalen van vrienden of bekenden, die als welgestelde menschen uit den vreemde terugkeeren. Nimmer echter wordt iets vernomen van diegenen, die teleurgesteld zijn in hun verwachtingen, en misschien in den vreemde een harder en armoediger leven leiden dan in hun vaderland. Dit verklaart den stroom van emigranten naar de bekende goudgebieden, waar ieder dacht rijk te worden. Ook was de drijfveer van de enorme landverhuizing naar Noord-Amerika in vele gevallen niet alleen het welvaartstekort in eigen omgeving, maar ook de roep, die er van Noord-Amerika uitging als van het land, waar ieder in betrekkelijk korten tijd tot zekeren welstand kon geraken.

Van een dergelijken invloed van van buiten werkende prikkels is, althans tot voor kort, in een inheemsche maatschappij als de Javaansche weinig te bespeuren. Zijn het zuiver economische drijfveeren, die tot emigratie dwingen, dan is het niet de wensch om elders een beter bestaan te verwerven, doch alleen om het niet slechter te krijgen dan zooals men gewend was [10]).

Toch schijnt de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië in de laatste jaren niet zonder uitwerking te zijn geweest op de economische passiviteit van de inheemsche bevolking. Het verschijnsel toch van den trek van Javanen en Maleiers naar de rubberstreken van Sumatra en Borneo, wettigt, meen ik, de gevolgtrekking, dat hun lage behoeftenpeil niet als een onveranderlijk feit mag worden aanvaard. Uit de emigratie naar de rubbergebieden blijkt althans, dat, als de prikkel maar sterk genoeg is, de psychische gesteldheid van den Indonesiër daarop stellig reageert. En dat de groote verdiensten in de bevolkingsrubbercultuur niet in de eerste plaats aan de bevrediging van zuiver sociale behoeften worden besteed, zooals Boeke in zijn bekend proefschrift opmerkt [11]), vernam ik van verschillende bestuursambtenaren, die in deze streken gediend hebben.

Het behoeft in verband met het bovenstaande geen betoog, dat de emigratiedrang het sterkst wordt gevoeld, wanneer in-

wendige en uitwendige prikkels tegelijkertijd werkzaam zijn. Zoo valt op Java een duidelijke bevolkingsconcentratie in de suikerstreken te constateeren. Dit blijkt duidelijk uit onderstaande opgave, die ik uit Meyer Ranneft's „Volksverplaatsingen" overneem [12]).

Residentie of Afdeeling.	Uitgestrektheid der Inlandsche bouwvelden in 1000 tallen bouws.		Uitgestrektheid der met suikerriet beplante velden in 100 tallen bouws [1]).		Percentsgewijze toename der		
					Inlandsche bouwvelden.	met riet beplante velden.	bevolking.
	1855	1905	1860	1910	1855—1905	1860—1910	1855—1905
Banten	86	127	—	—	48	—	75
Preanger.	143	709	—	—	*395*	—	*231*
Cheribon	163	286	42	150	75	260	122
Banjoemas	97	235	3	50	142	*1400*	*253*
Pekalongan. . . .	51	81	15	35	59	230	154
Tegal.	84	194	32	103	131	220	*303*
Semarang	226	329	18	33	45	80	95
Japara	109	184	37	88	69	140	126
Kedoe	52	161	—	—	204	—	83
Bagelen	157	239	—	—	52	—	134
Patjitan	19	49	—	—	158	—	113
Madioen.	126	221	8	64	76	*700*	*218*
Rembang	150	279	—	—	86	—	147
Soerabaija	237	360	80	360	52	350	123
Madoera.	18	364	—	—	*1900*	—	*271*
Kediri	15	224	19	200	199	*950*	*463*
Pasoeroean. . . .	73	321	60	130	*340*	110	*211*
Probolinggo . . .	64	111	47	130	70	170	143
Besoeki	68	164	20	70	141	250	*203*
Banjoewangi . . .	8	27	—	—	237	—	*297*

De cijfers toonen den invloed van de suikercultuur op de volksverplaatsing aan. Toename van deze cultuur in bepaalde gewesten is gepaard gegaan met groote toename van bouwvelden en snellen bevolkingsaanwas in die streken [13]).

Er zij nog gewezen op enkele remmen, welke de emigratie in mindere of meerdere mate belemmeren, en die door een nog krachtiger werking van de emigratieprikkels, die voortvloeien uit de reeds genoemde factoren, moeten worden overwonnen, wil de uiteindelijke reactie leiden tot daadwerkelijke emigratie.

1) Batavia en de Vorstenlanden zijn niet opgenomen, daar gegevens ontbraken.

2) Residenties met minder dan 5000 bouw aanplant zijn niet opgenomen.

Een der krachtigste remmen, die in het emigratieproces belemmerend optreden, is van psychologischen aard: de gehechtheid aan den geboortegrond, „the feline attachment to the soil", zooals Mukerjee het uitdrukt [14]), welke echter niet uitsluitend aan een economischen band met den bodem moet worden toegeschreven, en, vooral bij primitieve volken, waar het individualisatieproces nog niet of weinig is doorgedrongen, als complement van de territoriale gehechtheid (welke bij dergelijke volken een religieuzen ondergrond kan hebben), het krachtige familie- of stamverband. Het economisch subject zal door deze banden zoodanig aan zijn land zijn gebonden, dat hij liever zijn behoeften uitermate beperkt, dan ze te verbreken.

Ziet men echter naar tropische volken, dan treft bovendien dat zij, hoe ook het beschavingspeil is, over het algemeen (behalve de primitieve half-nomaden) weinig bewegelijk zijn, niettegenstaande naar onze begrippen hun welstandspeil gering is, terwijl toch genoemde banden geen volkomen bevredigende verklaring geven voor het verschijnsel. Boeke wees reeds in zijn „Tropisch-koloniale staathuishoudkunde" met nadruk op het gemis van economische behoeften bij den Inlander. Dit is op zichzelf al een zeer belangrijke factor bij de beoordeeling van de emigratiemotieven bij natuurvolken. Ook heeft men in dit verband steeds de waarschuwing van den Britsch-Indischen econoom Mukerjee tegen het hedonistische principe van de Westersche school [15]) in gedachten te houden, zoodat — althans bij de beoordeeling van het welvaartsstreven van natuurvolken — hiermede slechts in verwijderd verband rekening zal worden gehouden. (Dat dit bij uitstek menschelijke principe niettemin zich ook als element in de economie der natuurvolken (i. c. de Indonesiërs) doet gelden, zal later worden aangetoond.) Er moeten dus nog andere remmen werkzaam zijn, en deze moeten wij zoeken in de zoogenaamde sociale behoeften, die zich vooral bij de tropische volken doen gelden (vgl. Hoofdstuk I § 4). Zoo dient bij verschillende volken in den Indischen Archipel het bezit van eigen grond in de eerste plaats tot bevrediging van een sociale behoefte, n.l. het aanzien dat de bezitter als zoodanig geniet. Daarom ziet men in Indië zoo weinig verkoop

van grond. Dit geschiedt alleen in den uitersten economischen nood, als er geen andere uitweg mogelijk is. Zoolang die nood niet hoog genoeg gestegen is, is het individu zelfs niet gevoelig voor de verlokking van hooge loonen in de positie van onzelfstandigen arbeider elders. Van den Javaan schrijft Meyer Ranneft, dat het hem misschien mogelijk zal zijn het geheele jaar als loonarbeider meer te verdienen dan van zijn eigen grond, maar dat hij toch de voorkeur geeft aan een schamel bestaan met eigen grond, omdat het bezit daarvan in eigen desa hem voldoening geeft, waarvan het gemis slechts door andere, grootere voordeelen zou kunnen worden gecompenseerd [16]).

Toch schijnt er iets tegenstrijdigs te zijn tusschen de aldus verklaarde weinige geneigdheid van den Javaan om te emigreeren en de bij enkele schrijvers gevonden mededeeling, dat „de gehechtheid van den Indonesiër aan zijn geboortegrond een minder groot bezwaar tegen volksoverplaatsing schijnt te zijn dan dikwijls is gemeend" [17]), en „de Javaansche landman niet zoo aan zijn geboortegrond is gebonden als veelal wordt aangenomen [18]).

Wanneer men tracht deze tegenstrijdigheid op te lossen, dan kan men de reden daarvan alleen vinden in de sociale omstadigheden, die het leven van den Inlander beheerschen. Indien de desaman, door omstandigheden gedwongen, besluit koelie-arbeid te verrichten, is het zijn sociale positie in de desa, welke hem noopt dit elders te doen dan waar hij woont, vooral als hij verwant is met personen, die aanzien genieten [19]). Eenerzijds dus zien wij de sociale functie van den Javaan in de gemeenschap als een rem tegen de emigratie, omdat hij zich als het ware vastklampt aan zijn grondbezit als aan een laatste steunpunt tegen den economischen stroom, die hem weg wil sleuren, anderzijds als een motief om te vertrekken, omdat hij te „maloe" is om te blijven.

Toch meen ik op grond van waarneming van immigranten in Noord-Sumatra, dat over het algemeen in de Inlandsche maatschappij de eerstgenoemde functie zich het sterkst doet gelden, en definitive verhuizing zich hoofdzakelijk in de peripherie van de samenleving voordoet, terwijl de groote kern onaangeroerd blijft. De band met den grond blijft althans

zeer lang bestaan. Het komt dikwijls voor, dat zelfs bij een afwezigheid van vele jaren de emigrant het grondbezit in zijn woonplaats blijft behouden. Met mij zullen velen in Indië ondervonden hebben, dat b.v. de huisbedienden op geregelde tijden verlof vragen om hun geboorteplaats op te zoeken. Analoge toestanden komen in Britsch-Indië voor. Mukerjee deelt o.a. mede, dat „the Indian peasant clings to the neighbourhood of his own home, however much it may be overcrowded" [20]), en dat de bewoners van het platteland, die zich in de groote fabriek-centra Bombay en Poona vestigen, nog altijd het verband met hun dorp blijven aanhouden. Ze behouden hun rechten op het land en noemen, bij de vraag waar zij woonachtig zijn, steeds hun geboortedorp. „They can in no sense be considered as in any way comparable with the landless proletariat in Europe", voegt hij er aan toe [21]).

Kan men over het algemeen aannemen, dat het in een maatschappij als de inheemsche van Nederlandsch-Indië hoofdzakelijk inwendige economische toestanden zijn, die tot emigratie leiden, terwijl het individu minder gevoelig schijnt te zijn voor de verlokkingen van elders, toch mogen wij den invloed van de uitwendige prikkels bij het opheffen van de emigratieremmen niet verwaarloozen.

Het slagen van den eersten emigrant uit een bepaalde gemeenschap zal van grooten invloed zijn op de hechtheid van de sociale banden. Heeft hij zich in het vreemde land een bevredigend bestaan kunnen veroveren met meer materieele welvaart dan in het moederland, dan zullen de berichten, die hij naar huis zendt, niet nalaten indruk te maken op de achterblijvende familieleden, en allengs zal deze of gene den pionier volgen. Dit is een omstandigheid, die b.v. van invloed is op de Javaansche samenleving, en welke voornamelijk tot uiting komt in de werving van nieuwe contractarbeiders door arbeiders, die reeds meer dan een contract hebben afgediend. *)

*) Dit is de zoogenaamde „laukeh"-werving, die in Nederlandsch-Indië zeer veel toepassing vindt. Laukeh is het Chineesche woord, waarmee o.m. in Deli Chineesche koelies worden aangeduid, die reeds meer dan een contract hebben gewerkt, in tegenstelling met „singkeh", d.w.z. nieuweling. Deze woorden hebben in de emigrantenterminologie burgerrecht gekregen.

Ook bij de gouvernements-landbouwkolonisaties in Zuid-Sumatra worden veel singkehs geworven met behulp van laukehs [22]).

Het voordeel van laukeh- tegen bijv. beroepswerving is vooral hierin gelegen, dat het bij de laatste soort nog veel voorkomt, dat personen geworven worden, die om sociale redenen hun woonplaats wenschen te verlaten, dikwijls in eigen omgeving onmogelijk zijn geworden [23]), en gelokt worden door het handgeld, terwijl de laukehwerving door mededeelingen uit eigen ervaring vele hunner familieleden en kennissen tot emigratie overhalen, die voor het handgeld van den werver en het contractueele loon zonder meer niet zouden zijn gezwicht. Zij zullen eerder geloof hechten aan de verhalen omtrent de voordeelen van den contractarbeid in den vreemde, wanneer zij deze uit den mond van een „saudara" hooren.

Een andere rem tegen de emigratie is er een van practisch-economischen aard, n.l. het gebrek aan kapitaal. Dit verklaart het paradoxale van het telkens geconstateerde, n.l. dat in slechte tijden veel minder emigranten naar het buitenland vertrekken dan in gunstige jaren [24]). Het kapitaalgebrek openbaart zich als acuut, omdat eerst als alle beschikbare reserves geconsumeerd zijn, dikwijls in de verwachting dat betere tijden zullen aanbreken, gedacht wordt aan emigreeren.

En er is voor een individu, dat in de benarde positie is geraakt van gebrek aan inkomen en kapitaal, zonder te kunnen emigreeren, nog een, theoretisch tijdelijke, uitweg. In de primitieve maatschappij vindt hij steun in den gemeenschapszin van familie of stam, ook al mocht hij zich tijdelijk van de familiebanden hebben losgemaakt, bijv. door als arbeider bij een grootbedrijf werkzaam te zijn. De na-oorlogsche crisisjaren in Nederlandsch-Indië hebben geleerd welk een absorbtievermogen de Javaansche maatschappij heeft voor de tallooze in hun eigen omgeving werkeloos teruggekeerde cultuur-arbeiders. Aan den anderen kant echter wordt hierdoor de emigratie tegengehouden, omdat velen rekenen op dergelijke ondersteuning, als het zoover komt, dat zij deze noodig hebben.

Literatuur: 1) C. A. Verrijn Stuart, De Grondslagen der Volkshuishouding, 1924, 6 e. v. — 2) Huender t.a.p. 38. — 3) Verrijn Stuart t.a.p. 115 e.v. — 4) Schmidt I, t.a.p. 70. — 5) Mukerjee I, t.a.p. 80. — 6 Schmidt II, t.a.p. 62. — 7) Meyer Ranneft t.a.p. 79. — 8) Id. 69. — 9) Id. 66. — 10) Id. 66. — 11) Boeke t.a.p. 24. — 12) Meyer Ranneft t.a.p. 77. — 13) Id. 73. — 14) Mukerjee I, t.a.p. 274. — 15) Id. 59 e. v. — 16) Meyer Ranneft t.a.p. 66. — 17) Huender t.a.p. 12.— 18) Meyer Ranneft t.a.p. 74. — 19) Id. 69. — 20) Mukerjee, Foundations, t.a.p. 12. — 21) Mukerjee II, t.a.p. 110. — 22) A. Th. van Ginkel, De emigratie- en kolonisatieproeven der Indische regeering. Koloniaal Tijdschrift 1917, 1555. — 23) Meyer Ranneft t.a.p. 69. — 24) Jhr. J. C. C. Sandberg, Emigratie in verband met het bevolkingsvraagstuk in Nederland, Haagsch Maandblad 1926, VI, 57.

§ 2.

Levensstandaard, voortbrengingsmoeite en emigratiedrang.

In de vorige paragraaf is uiteengezet, hoe de emigratie veroorzaakt wordt door prikkels, die deels hun oorsprong vinden binnen het milieu, waarin het subject geplaatst is, deels in het land, waarheen zich de emigratie richt. Hieruit werd afgeleid, dat de emigratie afhankelijk is van de volgende factoren: 1e. factoren, die het evenwicht tusschen de behoeften en haar bevrediging blijvend dreigen te verstoren; 2e. de mogelijkheid van herstel van dit evenwicht in het immigratieland. Voorts merkte ik reeds op, dat de migratoire verplaatsingen een tendenz vertoonen om zich te bewegen in de richting, waar de minste weerstand wordt ondervonden.

Beschouwt men nu deze drie hoofdpunten in hun eenvoudigste voorkomen, ontdaan van alle bijkomstige omstandigheden, dan kan men aan de hand hiervan een schema samenstellen, dat de ontwikkeling van de emigratie in haar eenvoudigsten vorm weergeeft en waaruit zekere correlatie valt af te leiden tusschen den levensstandaard, de voortbrengingsmoeite en den emigratiedrang.

Enkele opmerkingen vooraf.

Men neme het geval aan van een landstreek, die is afgesloten door natuurlijke grenzen, en bewoond door een gemeenschap, welke geheel in haar eigen behoeften voorziet, waarin voorts met het voortschrijden van den tijd de bestaansmoeilijkheden toenemen, bijv. door een voortdurend

geboorteoverschot, terwijl het cultureele peil onveranderd blijft, zoodat verbetering van het productiesysteem is uitgesloten. Wanneer verder de economische gemeenschap afhankelijk is van haar behoeftenpeil, en omgekeerd de behoeften stijgen naarmate de bevrediging er van gemakkelijker is, dan kan men aan deze hypothese de volgende graphische voorstelling verbinden, waarvan, naar ik hoop, het verloop zonder veel moeite in de verbeelding is te volgen. Als hulpmiddel diene nevenstaande figuur:

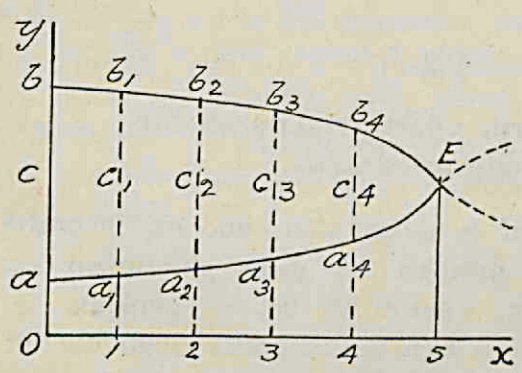

De abscis zal nu den voortschrijdenden tijd aangeven, en wel in bepaalde perioden, terwijl op de ordinaat de verschillende hoogten worden geprojecteerd. waarvan het verband met den emigratiedrang zal worden onderzocht, n.l. de levensstandaard en de voortbrengingsmoeite. De levensstandaard, of, zoo men wil, het behoeftenpeil, is dus hooger naarmate de bevrediging der behoeften gemakkelijker is. Daarom moeten wij bij het uitgangspunt de grootheid, die den levensstandaard voorstelt, op de ordinaat hooger aanteekenen, dan de grootheid, die de voortbrengingsmoeite aangeeft. Neemt men nu aan, dat bij het uitgangspunt de voortbrengingsmoeite in het land van onze onderstelling op de hoogte a staat, en de levensstandaard op b. Na zeker tijdsverloop is, veronderstellen wij, de bevolking zoodanig toegenomen, dat de voortbrengingsmoeite grooter is geworden en tot a-1 is gestegen, terwijl de levensstandaard is gedaald tot b-1, na het tijdsverloop 2 zijn deze grootheden respectievelijk a-2 en b-2, enz. Verbindt men nu in gedachten de punten a, a-1, a-2, enz. en de punten b, b-1, b-2, enz., dan krijgt men twee denkbeeldige lijnen, die elkaar naderen, n.l. de stijgende a-lijn, die dus het verloop van de voortbrengingsmoeite teekent, en de b-lijn, die een beeld geeft van den noodzakelijk verminderden levens-

standaard. De a-lijn zal na een zeker tijdsverloop sneller stijgen, welke stijging verband houdt met het steeds moeilijker opvoeren van de voortbrenging als het gevolg van de wet van de verminderde meeropbrengst, terwijl naar evenredigheid de levensstandaard sneller moet dalen, omdat, naar gelang het behoeftenpeil de meer primaire levensbehoeften nadert, de groote verscheidenheid in substitutiemogelijkheden, waardoor de hoogere levensbehoeften zich kenmerken, verdwijnt.

Op welke wijze komt nu de correlatie tusschen levensstandaard en voortbrengingsmoeite eenerzijds, en de emigratiedrang in dit beeld tot uiting? Is de voortbrengingsmoeite gering, de levensstandaard hoog, dan is er niet de minste drang naar emigratie, d.w.z. dat de wensch om in het land te blijven, zeer groot is. Wil men dezen wensch ook als een meetbare grootheid beschouwen, dan zou men deze, weergegeven door den afstand van a tot b, kunnen aanduiden met c.

In § 1 van dit hoofdstuk merkte ik reeds op, dat de subjecten met een hoog behoeftenpeil bij een daling van den levensstandaard eerder tot emigratie geneigd zouden zijn dan andere, die, wanneer zij zich voor de keuze van subjectieve waardeering gesteld zagen, wellicht er de voorkeur aan zouden geven, om de bevrediging van eenige behoeften prijs te geven, in plaats van te verhuizen.

Naarmate nu het tijdsverloop en de verhoudingen tusschen levensstandaard en voortbrengingsmoeite ongunstiger worden, vermindert de wensch om in het land te blijven, welke vermindering wij in ons beeld terugvinden in het steeds kleiner wordende verschil tusschen de a- en de b-hoogten. De lijnen c, c-1, c-2, enz. zijn, daar zij weergeven den wensch om in het land te blijven, verminderde positieve grootheden, maar, beschouwd als meetbare kracht van den emigratiedrang, toenemende negatieve grootheden. Wanneer de lijnen a en b elkaar genaderd zijn, is er dus in onze landstreek een toestand aangebroken, waarbij bij een maximum voortbrengingsmoeite een minimum aantal behoeften kan worden bevredigd; doch voordat het zoover is, zal een aantal subjecten, die meenden hun behoeften niet meer te kunnen beperken, reeds vertrokken zijn. De emigratiedrang (d.w.z.

waar hij gevoeld wordt door de groote kern der gemeenschap als economische eenheid) staat nu op het punt om van negatief positief te worden. Ik zou dit het emigratiepunt willen noemen (op de figuur: E.). De minste neiging van de a-lijn zal noodzakelijk emigratie tengevolge moeten hebben.

Ik ontwikkel nu de hypothese verder aan de hand van het lijnenbeeld. Men veronderstelle, dat de eerste emigranten de natuurlijke grenzen van hun land hebben overschreden en zich vestigen in een nieuw land, dat goede bodemkwaliteiten heeft, maar overigens ook geïsoleerd is, en geen of weinig bewoners telt.

Men vervolge nu het verloop van de a- en b-lijn in het nieuwe land. In het begin zullen de kolonisten met de grootste moeite de noodzakelijkste behoeften kunnen bevredigen. Neemt men als vaststaand aan, dat de kolonisten zich kunnen handhaven, dan moet, naar gelang zij zich aanpassen aan de nieuwe omstandigheden, de voortbrengingsmoeite steeds minder worden, wat nog in de hand wordt gewerkt door de wet van de toenemende meeropbrengst, die overal geldt, waar goede gronden in overvloed aanwezig zijn [1]). Tevens komt daarbij, dat reeds prijsgegeven behoeften zich weer doen voelen, omdat de bevrediging daarvan weer mogelijk is geworden. De a-lijn zal dus dalen, de b-lijn stijgen. De economische verhoudingen in het nieuwe land worden dus den eersten tijd voortdurend beter. Naarmate nu de toestanden in het nieuwe land gunstiger worden, zullen deze als een prikkel werken op andere streken, waar de verhouding tusschen de behoeften en haar bevrediging ongunstig zijn. De bevolking zal nu snel toenemen, èn door een toenemend accres van de kolonisten zelf tengevolge van de gunstige omstandigheden, èn door de immigratie van talrijke vreemdelingen. Als tenslotte de beste gronden in beslag genomen zijn en de wet van de toenemende meeropbrengst is uitgewerkt, treedt er een evenwichtstoestand in, waarbij de a-lijn het laagste punt, en de b-lijn het hoogste punt heeft bereikt. Elke toename van de bevolking zal daarna weer de strekking hebben de lijnen naar elkaar toe te brengen, totdat tenslotte ook in het nieuwe land het emigratie-punt wordt bereikt, waarbij de bevolking haar heil elders moet zoeken.

En dit zou zoo voort kunnen gaan totdat er geen leege ruimte met goede gronden over was. Volgt men nu in gedachten de grafische lijnen a en b door de verschillende landen, dan is de bevinding, dat zij een elkaar tegengestelde golvenreeks vormen.

Ziet men evenwel, hoe het streven van de menschheid er over het algemeen op gericht is om met de minste voortbrengingsmoeite de meeste behoeften te kunnen bevredigen, hoe het zich steeds meer ontwikkelende menschelijke vernuft dit streven telkens weer met succes bekroont, en hoe met de voortschrijdende ontwikkeling het aantal menschelijke behoeften, dat met betrekkelijk weinig moeite kan worden bevredigd, steeds toeneemt, dan valt hieruit af te leiden, dat het tijdsverloop tusschen de aanrakingspunten van a en b steeds grooter moet worden, en dat het emigratiepunt bij voortgaande evolutie steeds verder verwijderd zal liggen.

Boven uiteengezette beschouwing kan slechts betrekkelijke waarde hebben. De bedoeling is niet anders geweest, dan om het moeilijke emigratievraagstuk tot in zijn eenvoudigste gedaante terug te brengen, om daardoor een beter inzicht in het wezen der landverhuizing te krijgen. In werkelijkheid toch zijn er zooveel factoren aanwezig, die telkens en telkens in het economisch aspect van een land wijziging brengen, dan eens ten gunste, dan weer ten ongunste, dat nimmer a priori is te zeggen of inderdaad de verhouding tusschen de productie en de consumptie in dat land zoodanig is, dat de grenstoestand is bereikt.

Zoo kan men waarnemen, dat natuurlijke wetten, waarvan de oorzaak niet ten volle is na te vorschen, verband leggen tusschen een oppervlakte, waarop zekere bevolking leeft, en haar accres, in zooverre, dat het accres vermindert naarmate de densiteit toeneemt, totdat er een maximum bereikt is [2]). Ook zullen van tijd tot tijd de bekende „cheqs" van Malthus zich doen gelden, voordat de economische toestand van een volk of een gemeenschap het emigratiepunt dicht is genaderd. Zelfs bij een bevolking als die op Java, die „van oudsher *) neiging toont om tegen de grenzen harer bestaansmogelijk-

*) Dit „van oudsher" schijnt mij niet juist, in verband met de bevolkingsdichtheid in het begin der 19e eeuw.

heid te stooten" (Meyer Ranneft) [3]), heeft zich natuurlijke emigratie op groote schaal, althans met overschrijding der natuurlijke grenzen (de zee), nooit voorgedaan.

Toch zal het emigratieverschijnsel, zij het in het klein, immer zijn waar te nemen, omdat een maximum densiteit der bevolking een labiel economisch evenwicht onderstelt, dat door tal van omstandigheden gemakkelijk verstoord kan worden, terwijl tevens een dichte bevolking altijd uitwegen zal zoeken voor haar natuurlijken expansiedrang.

Literatuur: 1) Mukerjee t.a.p. I 104. — 2) Scheltema t.a.p. — 3) Meyer Ranneft t.a.p. 64.

§ 3.

Bestaansvoorwaarden voor den immigrant.

Wanneer een economisch subject er toe is overgegaan om zijn woonplaats te verlaten met het voornemen zich elders te vestigen, dan ziet het zich voor het probleem geplaatst, hoe zich in de nieuwe omgeving blijvend te handhaven. Indien de keuze van het nieuwe land van vestiging niet beperkt is, zal ieder subject zooveel mogelijk eenzelfde omgeving uitzoeken als waaraan het gewoon was. (Zie Hoofdstuk I, § 1.) Daardoor zullen de voorwaarden voor een grondige aanpassing in het nieuwe milieu het gunstigst zijn. Maar dan nog blijft de moeilijkheid, hoe in het nieuwe land zoo snel mogelijk de verschillende behoeften van het geïmmigreerde subject zullen moeten worden bevredigd. Het gaat daarbij niet om de bevrediging van de direkte behoeften, waarvoor de noodige verbruiksgoederen kunnen zijn meegebracht of aanvankelijk in de nieuwe omgeving door het ruilverkeer worden verkregen, maar om de continuïteit van de behoeftenbevrediging. Want wat er ook meegebracht moge zijn door de kolonisten, hetzij een hoeveelheid goederen voor eigen gebruik, hetzij ruilmiddelen, waarmede het noodige kan worden aangeschaft, deze kunnen niet anders dan in beperkte mate aanwezig zijn en gedurende beperkten tijd in de behoeften voorzien, omdat anders niet de economische noodzaak tot verhuizen bestaan had. De kolonisten moeten dus zoo spoedig mogelijk tot de productie overgaan. Deze zal

in de eerste plaats gericht zijn op de voortbrenging van de noodige kapitaals- en verbruiksgoederen; immers voor een hechte maatschappelijke positie is niet alleen noodzakelijk een voortbrenging van goederen, die dadelijk, doch ook die voor toekomstige behoeftenbevrediging dienst zullen doen.

In den aanvang echter zullen de toekomstbehoeften geen plaats in het programma van den kolonist innemen, en zal hij zich de bevrediging dienen te verzekeren van de meest dringende behoeften voor de eerste tijden. Het zal dan noodig zijn dat een harmonische samenwerking van de productiefactoren verkregen wordt. Is het natuurlijke milieu — klimaat, bodemgesteldheid, planten- en dierenwereld — in overeenstemming met de economische geschiktheid van het subject, heeft het zich een terrein uitgezocht, dat in gunstige omstandigheden verkeert met betrekking tot vruchtbaarheid, bosch- en waterrijkdom, veiligheid, verbinding met markten, havens, enz., dan moet rekening gehouden worden met beschikbare arbeidskracht. Het is natuurlijk van het grootste belang voor het slagen van een kolonisatie, hetzij voor een groep, hetzij voor een individu, dat de arbeidskracht zich tot den hoogsten graad van deugdelijkheid kan ontplooien. Het koloniseerend subject dient dus reeds bij het begin over voldoende voor de productie volwaardige krachten te beschikken. Dit impliceert, dat van het begin af het voedingsvraagstuk geen moeilijkheden mag opleveren, omdat de productie spoedig in gevaar zou komen, indien beschikbare arbeidskracht door ondervoeding niet op peil zou kunnen blijven. Ook bij groepskolonisatie moet de verhouding der volproductieve arbeidskrachten tegenover de half- en on-productieven zoodanig zijn, dat de consumptie de productie niet overtreft. Het is dus voor de bestaansvoorwaarde van een jonge kolonie gewenscht, dat het contingent werkbare mannen en vrouwen zoo groot mogelijk is. Hoewel kinderen wel hun aandeel in de consumptie hebben zonder naar evenredigheid de voortbrenging te bevorderen, is er economisch geen bezwaar tegen een niet al te groot aantal kinderen, omdat deze een reserve vormen voor de toekomst. Bovendien kunnen kinderen tal van werkzaamheden verrichten, die noodzakelijk zijn in het proces der voortbrenging, en waardoor de ouderen meer tijd

beschikbaar krijgen voor zwaarder werk. In verband hiermede zij gewezen op de plaats, die het kind inneemt in de inheemsche huishouding in Indië, o.a. bij de sawah-bewerking en de veeverzorging. Wel zal iedere niet tot krachtigen arbeid in staat zijnde oude of gebrekkige man of vrouw als een lastpost zijn te beschouwen, omdat met de jaren de arbeidskracht afneemt, terwijl de consumptie van deze categorie toenemende is. Het behoeft verder geen betoog, dat de ziektebestrijding een van de eerste zorgen van den kolonist is.

Eindelijk dient gelet te worden op den derden productiefactor, zonder welken het nieuw maatschappelijk bouwwerk niet voltooid kan worden, n.l. de kapitaalvorming. Dit is wel het moeilijkst op te lossen vraagstuk bij den opbouw van een nieuwe gemeenschap. De geschiedenis van vele kolonies vertoont een langdurigen strijd voor het behoud van het evenwicht tusschen consumptie en productie, zoodat eerst na lange jaren tot kapitaalvorming kan worden overgegaan.

En ten slotte verdient de economische inrichting van de kolonie de aandacht, omdat een deugdelijke organisatie van de productiefactoren en een juiste verdeeling voor het voortbestaan van immigranten van het grootste belang is, en dat niet alleen voor groepen van kolonisten, maar ook voor het individueele immigranten-gezin. Zal de maatschappelijke organisatie in een kolonie aanvankelijk meer een copie zijn van die in het moederland, toch is het denkbaar, dat de omstandigheden daarin wijziging brengen. Zoo kan b.v. de huishoudelijke inrichting van een kolonie, die eerst door afscheiding van den oorspronkelijken stam op een genealogischen grondslag is begonnen, door aanraking of vermenging met vreemdelingen, veranderen in een territoriale gemeenschap Deze verandering kan van grooten invloed zijn op de wijze waarop men beschikt over productiefactoren. Tengevolge van dat contact kan b.v. de productie-organisatie, die in een zuiver genealogische gemeenschap, zooals men deze bij primitieve volken aantreft [1]), weinig afhankelijk is van het uitwendige ruilverkeer, en waarbij nog weinig sprake is van de vrije beschikking over eigen arbeidskracht, en zelfs in de kleinste economische eenheid de familie, in engeren zin het

familiehoofd de autoriteit is, die de arbeidsverdeeling regelt [2]), allengs meer tot een individualistische en meer gedifferentieerde huishouding overgaan.

Een andere afwijking van de maatschappelijke organisatie van het moederland, waarvoor men theoretisch een gemakkelijke verklaring kan vinden, is het communaal beginsel, waarop de kolonie wordt opgebouwd, ook al is ieder kolonist van huis uit aan een op individueelen grondslag berustende huishouding gewend. Het is de gemeenschapszin, welke toch reeds zoo krachtig ontwikkeld is bij op lager beschavingspeil staande volken, en ook in een individueele verkeershuishouding telkens tot uiting komt in de vele vormen van arbeid met wederkeerig hulpbetoon in Indië [3]), die bij het bekampen van de eerste ontginningsmoeilijkheden de leden van de kolonie er toe brengen om een communalen — dit woord in algemeenen zin, niet in den technischen der Nederlandsch-Indische agrarische wetgeving genomen — bezitsvorm der gronden in het leven te roepen en deze eenigen tijd te handhaven. Dit is wellicht ook de overweging geweest, welke er bij de Indische overheid toe geleid heeft om in het begin bij de kolonisatie in de Lampongs het communale grondbezit voor te schrijven [4]).

Ook in andere opzichten zullen de immigranten, willen zij in hun nieuwe omgeving de gunstigste voorwaarden bedingen voor de verzekering van hun bestaan, zich aan andere maatschappelijke inzichten en verhoudingen moeten aanpassen. Zoo kan, om een voorbeeld te noemen, het geval zich voordoen, dat een doelmatige arbeidsverdeeling binnen het gezin of de familiehuishouding in een kolonie noodzakelijk moeten tornen aan de sociale positie, die de man in zijn oude woonplaats genoot, en hem dwingen allerlei werkzaamheden te verrichten, welke hij wellicht te voren beneden zijn waardigheid achtte [5]). Dat in een kolonie, waar ieder individu onvoorwaardelijk zijn beste krachten ten dienste der gemeenschap moet stellen, geen plaats is voor sociale privilegiën, lezen wij in de koloniale geschiedenis van Noord-Amerika. Doch om mij te bepalen tot de tropische volken: ik wil nog wijzen op een eigenaardigheid, welke o.a. een grooten invloed op het economische leven der Indonesische heeft, n.l. de verschillende voorschriften, die den landbouw be-

heerschen en gegrond zijn deels op de adat, deels op een animistische geloofsovertuiging [6]). Zoo o.a. het van verschillende voorteekenen afhankelijk stellen van den planttijd, zonder met de weersomstandigheden rekening te houden. Het behoeft echter geen betoog, dat, waar bij kolonisatie een eerste voorwaarde voor een spoedige economische zelfstandigheid gelegen is in de toepassing van de meest practische methoden in de voortbrenging, de immigranten zich noodzakelijk dienen te bevrijden van elk bijgeloof, dat een vlotte huishouding belemmert, en zich los moeten maken van te knellende sociale banden. Het is de vraag of dit practisch gebeuren zal. In begin 1926 heeft de toenmalige Resident der Lampongsche districten in een persgesprek met den Anetavertegenwoordiger meegedeeld, [7]) dat de kolonies in Zuid-Sumatra typisch Javaansch zijn gebleven, met Javaansche gebruiken, doch het is mij niet bekend, of ook gewoonten, welke een normale economische ontwikkeling in den weg zouden staan, werden gehandhaafd. Ik heb echter waargenomen, dat individueele emigranten in Noord-Sumatra zich aan de eischen van de praktijk onderwierpen, dan wel zich aanpasten aan het nieuwe sociale milieu, waarin zij zich geplaatst zagen. Ook Lewinsky zegt, maar meer met het oog op rechten op den grond: „Tradition does not play a great rôle where economic interests are at stake" [8]).

In aansluiting met de opmerkingen over het voortbestaan van oude zeden en gewoonten in de kolonie dient nog gewezen te worden op verschillende sociale levensuitingen, welke in een samenleving van natuur- en half-cultuurvolken een zoo belangrijke rol spelen, dat zij een groot gedeelte van het maatschappelijk inkomen vorderen, en den natuurlijken uitgroei van een jonge gemeenschap aanzienlijk kunnen belemmeren. Ik bedoel hiermede de tallooze feesten, welke een integreerend bestanddeel uitmaken van het leven der tropische volken. Nalatigheid in het geven van een dergelijk feest zou, althans wanneer de zeden het voorschrijven, als een grove tekortkoming worden aangemerkt. Liever zou men zich diep in schulden steken. Mukerjee merkt naar aanleiding van in Britsch-Indië gehouden budget-onderzoekingen van Inlandsche gezinnen o.m. op, dat „amongst all classes the expen-

diture for the social and religious ceremonies and friendly dinners is inordinate", en hij komt tot deze conclusie: „Social ceremonies have still there time-honoured value and religious significance to every Indian in spite of the economic stress which he is subject to in modern times" [9]). De vraag of in een jonge kolonie dergelijke sociale voorschriften gehandhaafd zullen kunnen blijven, zal eerst dan bevestigend kunnen worden beantwoord, wanneer het maatschappelijk inkomen een zeker overschot oplevert, dan wel de kapitaalvorming reeds zoover is gevorderd, dat er voldoende gelegenheid tot consumptief crediet is.

Thans heb ik de voorwaarden besproken, waarvan in het algemeen het bestaan van immigranten afhankelijk is, dan wel die het streven naar zelfstandigheid kunnen bevorderen. Men denke zich nu het economisch subject na zijn verhuizing geplaatst onder bijzondere omstandigheden, en ga dan na, welke economische aspecten zich daarbij voordoen, om daaruit de voorwaarden te kunnen afleiden, welke het gunstigst zijn voor het slagen der landverhuizing.

Is het subject een uit meer individuen bestaande groep, die zich heeft afgescheiden van een nagenoeg in gesloten huishouding levende maatschappij, en zich vestigt in een geheel onontgonnen en onbewoond gebied, dan zal men, nadat men de aanwezigheid van voldoenden geschikten grond en arbeidskrachten als vaststaand heeft aangenomen, moeten onderzoeken, in hoeverre het beschikbaar zijn van den derden productiefactor, het kapitaal, voor het welslagen van de kolonie noodig is. Laat ik veronderstellen, dat men met een zeer primitief volk te doen heeft, dat hoegenaamd niets aan kapitaalgoederen heeft meegenomen en noch over reservevoedsel, noch over werktuigen beschikt. Dan is het, op het terrein der te vestigen nederzetting aangekomen, geheel aangewezen op de voor de consumptie gereed zijnde boschproducten, wortels, vruchten, en, wat dierlijk voedsel betreft, alleen de met de hand te vangen dieren. Spoedig zal begonnen worden met het maken van beschuttingen, welke dienst doen zoowel voor de bescherming van het lichaam als van het moeizaam verkregen vuur [10]), en waarvan het materiaal door de natuur wordt geleverd. Verder — aan-

nemende, dat deze niet zijn meegenomen — zal men dadelijk overgaan tot het maken van voor de jacht benoodigde werktuigen, strikken, lansen, pijlen en bogen, enz. Dit is theoretisch de meest primitieve toestand, welken men zich denken kan, en die zich niet in werkelijkheid voordoet, tenzij bij een voor onverwachte vijanden in allerijl gevluchte groep of bij schipbreukelingen. Want ook bij de verplaatsingen van de laagst staande natuurvolken heeft men waargenomen, dat in zekeren vorm, verbruiks- en kapitaalgoederen worden meegenomen, als voedsel en wapenen, en o.a. stammen op Nieuw-Guinee op hun zwerftochten brandend hout meevoeren, en angstvallig het vuur tegen uitgaan beschutten [10]). Zelfs heeft men waargenomen, dat aan zeer primitieve volken de zin voor toekomstzorg niet geheel ontbreekt. Het vooruit aanleggen van voorraden verraadt een zekere mate van economische ontwikkeling. Zoo hebben explorateurs in Centraal Nieuw-Guinee bergplaatsen aangetroffen van gerookt rattenvleesch, dat bewaard werd in gedroogde pandanbladeren [11]). Ook de Wedda's van Ceylon prepareeren vleesch in honing en bewaren het in holle boomen, terwijl Moskowski nog bericht, dat in Centraal Nieuw-Guinee sagovoorraden in boomholten verborgen waren [12]). Dit wijst dus op een inzicht in toekomstige behoeften, die o.a. Bücher bij dergelijke primitieve volken niet bestaanbaar acht. Dit is wel merkwaardig, omdat overigens bij dergelijke volken geen spaarzin wordt waargenomen. Wel is gebleken, dat verschillende stammen in Nieuw-Guinee voorraden hebben, zooals van sago, boomschorsbedekking, wapenen, maar met Moskowski [13]) geloof ik, dat deze voorraden niet doelbewust zijn aangelegd, maar als het ware vanzelf ontstaan door een toevallig overschot, of door verzameling van als tijdverdrijf vervaardigde voorwerpen. Ook de groote massa in Korintjie aangetroffen rijst, waarvan sommige voorraden honderd jaren oud heeten te zijn, kan niet als opzettelijk gespaard worden beschouwd. Gonggrijp meent o.a., dat de groote padi-voorraden in de loemboengs, welke in veel afgelegen streken zijn te vinden, zijn ontstaan door het adatvoorschrift, dat het overschot van een overvloedigen oogst in de loemboeng moet worden bewaard [14]).

Bij de kolonisatie van een meer ontwikkelde, landbouwende bevolking, zullen meer goederen worden meegenomen, die dadelijk als hulpmiddel bij de voortbrenging dienst kunnen doen. Naast jachtwapenen en voedsel ook werktuigen om den bodem te ontginnen en plantklaar te maken, zaaimateriaal, huisraad e.d. Het zal nu uit de organisatie van de ondernomen landverhuizing moeten blijken, of de hoeveelheid meegebrachte verbruiksgoederen toereikend is tot den allereersten oogst. Zoo niet, dan is de kolonie aangewezen op aanvullende voeding, die de streek oplevert.

Veel minder bezwaarlijk zal de tijd tot den eersten oogst kunnen worden doorgekomen, wanneer er een band blijft tusschen de kolonie en het moederland in den vorm van toezending van levensmiddelen, eventueel op crediet. Dit impliceert weer, dat het moederland in staat moet zijn om de gewenschte hulp te verschaffen. Daar ik in § 1 van dit hoofdstuk reeds tot de gevolgtrekking kwam, dat men eerst tot verhuizing overgaat, indien een niet te herstellen welvaartstekort bestaat, dient de vraag gesteld te worden of het moederland de noodige hulp aan de kolonisten kan verleenen. Weliswaar zal het vertrek van een aantal leden van de gemeenschap weer een betere verhouding tusschen de behoeften en haar bevrediging brengen, doch het hangt er van af of de verruiming van de bevredigingsmiddelen spoedig na het vertrek der landverhuizers merkbaar zal zijn, dan wel eerst later zal blijken, b.v. bij een volgenden oogst, indien de door de kolonisten verlaten grond de oogstverhouding ten opzichte van de achtergeblevenen gunstiger maakt. Hoe langer tijd nu verloopt tusschen het vertrek der kolonisten en de eerste vraag om hulp, hoe beter het moederland in de gelegenheid zal zijn die hulp te verleenen. In elk geval hebben de kolonisten meer kans van slagen naar gelang meer reserves zijn meegenomen. Een behoorlijk georganiseerde landverhuizing kan derhalve niet plaats hebben in den uitersten nood, waarin de behoeften tot het minimum zijn beperkt en de bevredigingsmiddelen nog net toereikend zijn. Eerder zullen de leden van de gemeenschap, die van plan zijn te vertrekken, door meerdere inspannig of intensievere

besparing trachten zoo groot mogelijke voorraden aan te leggen voor de toekomstige kolonie.

Minder bezwaarlijk zal het voor het moederland zijn om de kolonisten door den eersten moeilijken tijd heen te helpen, als het zichzelf reeds heeft ontwikkeld tot een open huishouding en in geregeld ruilverkeer met andere landen staat. Is het niet in staat voldoende hulp te verleenen, dan kan het zich bij die landen credieten verschaffen.

Een typische vorm van hulp van de oude gemeenschap bij de vestiging van nieuwe nederzettingen komt voor bij natuurvolken, waarbij alle werkbare leden van den stam de kolonisten behulpzaam zijn bij het klaarmaken van het gekozen terrein [15]). Hierdoor worden de kolonisten spoedig door de, vooral in oerbosch zware, openingswerkzaamheden heengeholpen.

Dat in de praktijk de kolonisten nog geruimen tijd van den steun van het land van herkomst afhankelijk zijn, leert ons de economische geschiedenis van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. De eerste kolonisten hadden hier met de bijzondere moeilijkheid te kampen, hoe de winters door te komen. De bodem leverde bijna niets op, zoodat men was aangewezen op de meegebrachte voorraden. Stagnatie in de verbinding met Engeland veroorzaakte dan ook den ondergang van een der eerste kolonies. Daartegenover bestaat in de tropische landen het natuurlijke voordeel, dat nagenoeg het geheele jaar door gewassen kunnen worden geplant, waarvan de vruchten in aaneengesloten reeks rijpen.

Wat nu betreft de voorwaarde voor de levensvatbaarheid van de kolonie na den eersten oogst, dient voorop te worden gesteld, dat het doel van de kolonie moet zijn, zich zelfstandig economisch te ontwikkelen en zich los te maken van de hulp van het moederland. Neemt men aan, dat de verleende hulp op crediet is geschied, dan zal het dus voor de economische vrijmaking noodzakelijk zijn, dat het maatschappelijk inkomen van de kolonie, — dus in het door ons behandelde geval van gesloten huishouding — voor zoover betreft de voedselproductie, een overschot oplevert, d.w.z. dat de opbrengst van de eerste reeks oogsten meer bedraagt dan voor de consumptie noodig zal zijn. Het allerminste, dat de oogsten

zullen moeten opbrengen, is een zekere hoeveelheid voedingstof = a, juist voldoende om allen kolonisten de minimum hoeveelheid voedsel te verschaffen, welke noodig is voor de instandhouding van het individu tot den volgenden oogst, en een hoeveelheid voedingstof = b, om een deel van de verkregen hulp aan het moederland te kunnen afbetalen. Verder zal het afhangen van de wijze, waarop het moederland in staat is geweest om den noodigen steun te geven, of de kolonisten nog zullen moeten rekenen op een hoeveelheid voedingstof = c, gelijk aan de rente, welke voor de verleende hulp is verschuldigd. Heeft n.l. een aan het wereldverkeer aangesloten maatschappij kans gezien door credieten van elders (welke mogelijkheid ik zooeven noemde) de zich van haar afgescheiden hebbende gmeenschap te helpen, dan zal de kolonie verplicht zijn de door het moederland te betalen rente te vergoeden. Wanneer echter het moederland de kolonie heeft kunnen steunen uit een ongebruikt gebleven voorraad, dan behoeft deze credietvorm geen rente te dragen. In het eerste geval zou dus een oogst minstens moeten opleveren a + b + c als het uiterste minimum, waarbij het voortbestaan van de kolonie is verzekerd, mits zich geen gevallen van oogstmislukking, ziekten e. d. voordoen, waardoor het evenwicht tusschen productie en consumptie verstoord wordt. Met het oog op deze risico zou het daarom gewenscht zijn, dat er nog een hoeveelheid voedingstof = d geproduceerd wordt, welke te beschouwen zou zijn als een verzekeringspremie tegen dergelijke verstoringen.

Nu kan zich de moeilijkheid voordoen, dat de credietverhouding met het moederland slechts beperkt is, en dat in de individueele credietbehoefte van een groeiende, jonge gemeenschap door een interne regeling zou moeten worden voorzien. Het groote bezwaar hierbij is, dat een jonge nederzetting nog geen gelegenheid heeft gehad om tot eenige kapitaalvorming over te gaan, waaruit de individueele credietbehoefte van de kolonie kan worden bestreden. Daarom moet men zijn toevlucht nemen tot de voortbrenging in onderling hulpbetoon. Individueel wordt geprofiteerd van de gezamenlijke arbeidskracht van de werkbare leden, terwijl degene, die geholpen is, op zijn beurt zijn diensten ter beschikking van

anderen stelt. Eerst in een volledig ontwikkelde kolonie is er plaats voor een interne credietorganisatie, zooals de loemboeng-desa van heden op Java.

Heb ik tot dusver bepaaldelijk het oog gehad op de geïsoleerde kolonie, thans zal ik de omstandigheden bespreken van een groep kolonisten, die zich vestigt in een streek, waar reeds nederzettingen bestaan. Dit brengt ons nader tot de werkelijkheid, omdat eensdeels het ruilverkeer, anderdeels de behoeften zich zoodanig hebben ontwikkeld, dat een geïsoleerde kolonisatie met een volkomen gesloten huishouding in onzen tijd onbestaanbaar kan worden geacht.

Vestigen zich de kolonisten in de nabijheid van een reeds gevestigde maatschappij, dan zullen zij met veel minder te kampen hebben dan bij een geïsoleerde kolonisatie. Men zal dan niet meer afhankelijk zijn van een economisch verzwakt moederland, omdat het ruilverkeer de gelegenheid opent tot aanvulling van het tekort aan maatschappelijk inkomen gedurende den eersten tijd. De kolonie behoeft niet meer te streven naar de zooeven besproken minimumproductie van voedingsgewassen. In dit geval is de bestaansvoorwaarde voor de kolonisten alleen afhankelijk van de mogelijkheid om van de oorspronkelijke bevolking op crediet verkregen goederen, waarmee het tijdelijk inkomstentekort werd gedekt, terug te betalen, d.w.z. als de crediteuren als terugbetaling voor het eerder geleverde genoegen nemen met voortbrengselen van de kolonie. Ook zou men zich kunnen indenken, dat zij (de crediteuren) die voortbrengselen niet op prijs stellen, en b.v. alleen diensten in afbetaling zouden willen ontvangen.

Zijn de kolonisten reeds min of meer de gesloten huishouding ontgroeid, en moeten zij zich door ruil (op crediet) die producten aanschaffen, waarin hun eigen nijverheid niet voorziet, als kleeding, landbouwgereedschappen e. d., dan moet in de kolonie de minimum-productie van de goederen, — welke dus niet alleen geschikt moeten zijn voor de voorziening in eigen behoefte, maar ook voor den ruil (hierbij doet zich dus een nieuwe voorwaarde voor) — niet slechts voldoende zijn: 1e. voor de voldoening van de primaire behoeften aan voeding van de kolonisten en de afbetaling van

schuld, benevens eventueele rente en risicopremie, maar 2e. ook voor de betaling van de andere benoodigde bevredigingsmiddelen van die minimum-levensbehoeften, welke inhaerent zijn aan het beschavingspeil der kolonisten.

Bij deze beschouwing heb ik geen rekening gehouden met een mogelijk verschil tusschen het beschavingspeil van kolonisten en dat van de oorspronkelijke bevolking. Nu zal worden onderzocht, welke bijzondere voorwaarden voor het welslagen van de kolonie noodzakelijk zijn, indien men zich denkt, dat zich in de nabijheid van de autochthone bevolking vreemdelingen van een ander cultuurniveau komen vestigen.

Zijn de kolonisten van een hoogere beschaving, kennen zij meer behoeften dan de in het immigratieland aangetroffen bevolking, dan zal de mogelijkheid op ruilverkeer met deze bevolking alleen dan een factor van beteekenis zijn voor het welslagen van de kolonisatie, indien de allernoodigste behoeften van de kolonisten daardoor bevredigd kunnen worden. De kolonie zal alleen haar hooger behoeftenpeil kunnen handhaven, indien de band met het moederland voorshands blijft bestaan.

Weliswaar zal de kolonie, aanvankelijk noodgedwongen, zich met de bevrediging van veel minder behoeften moeten tevreden stellen, maar waar het behoeftenpeil een element is van de psychische gesteldheid van het subject, zal er steeds een streven bestaan, — welk streven zich bij een volk van eenigszins hoogere economische ontwikkeling openbaart in de consolidatie van zijn economische positie, — dat erop gericht is om de bevredigingsmogelijkheden van de eerder gekende, maar tijdelijk prijsgegeven behoeften zoo spoedig mogelijk te verruimen. Het eenige middel daarvoor is het ruilverkeer. Het ruilverkeer met het moederland kan in dit opzicht alleen vruchtbaar zijn, als zijn productiestelsel gebaseerd is op een buitenlandsche verkeershuishouding. Wanneer dit niet het geval is, zal het voor de kolonie zaak zijn, zich zoo spoedig mogelijk onafhankelijk te maken van het moederland, en zich voorloopig moeten wenden tot de inheemsche bevolking. Doch dan zal het herstel van het oude behoeftenpeil geheel door eigen kracht tot stand moeten komen.

Wat het ruilverkeer tusschen de kolonisten en de op lager cultuurpeil staande inheemsche bevolking betreft, dit kan waarde hebben voor de immigranten, voor zoover het voorziet in de primaire levensbehoeften van de kolonie. In dit opzicht zal de kolonie ook van de diensten der inboorlingen gebruik kunnen maken als hunne sociale verhoudingen zich daartoe leenen. Het tot stand komen van ruilverkeer is echter aan zekere voorwaarden gebonden, en wel in de eerste plaats aan deze, dat wat de inboorlingen voor de door hen aangeboden goederen, eventueel diensten, zullen ontvangen, niet alleen het verkrijgen van bevredigingsmiddelen voor behoeften beteekent, maar ook, en vooral, dat deze middelen door hen hooger gewaardeerd worden dan het aangebodene.

Men dient echter de zaak ook van een heel andere zijde te belichten. Men denke zich bijv. de kolonisten in geregelde verbinding met het buitenland. Is de inheemsche bevolking in staat producten te leveren, die voor export geschikt zijn, of wel zijn er gronden voor den aanplant van handelsgewassen beschikbaar te stellen, dan eerst kan de beteekenis van een verhouding van ruilverkeer met de, zij het lager staande, eigenlijke bevolking voor de economische ontwikkeling van de kolonie ten volle gewaardeerd worden. In deze omstandigheid is ook de mogelijkheid gelegen, dat de inheemsche bevolking zich een waardevolle afnemer zal toonen van de door de kolonisten in te voeren goederen [16]).

Denkt men zich omgekeerd een kolonie in een streek, waar de oorspronkelijke bevolking van hooger economische ontwikkeling is, dan zal de bloei der kolonie geheel afhankelijk zijn van de economische aanraking met de gezeten bevolking en van een zoo spoedig mogelijke aanpassing aan het practisch niet te vermijden ruilverkeer.

Hoe meer de reeds gevestigde maatschappij zelf in het ruilverkeer met de buitenwereld is betrokken, hoe meer factoren voor het slagen van een in de nabijheid ontstane nieuwe nederzetting aanwezig zijn. Is de huishouding van deze maatschappij gericht op de productie van voor buitenlandsche markten bestemde goederen, bijv. op de teelt van handelsgewassen, dan staat voor den kolonist reeds dadelijk de gelegenheid open om werk te vinden bij een der zich op dien

export toeleggende bedrijven. Dit heeft het groote voordeel, dat het tekort aan inkomen onmiddellijk aangevuld kan worden, en vooral kolonisten, die zich een zelfstandigen productievorm tot einddoel stellen, als landbouwers, te stade komt, omdat zij daardoor geholpen zijn totdat het eigen bedrijf voldoende opbrengt.

Bij de bestudeering van de voorwaarden van het slagen van de individueele kolonisatie valt de onderscheiding te maken in individueele landbouwkolonisatie, de emigratie, waarvan het kenmerk is de aanbieding van diensten, en de handelsemigratie. De individueele landbouwkolonisatie is dikwijls moeilijk te onderscheiden van de natuurlijke uitbreiding van het beplante areaal van een economische eenheid. Het individu zoekt zich een geschikt terrein uit in de bosschen, niet al te ver van zijn dorp, en begint de ontginning er van met behulp van familieleden of van mededorpelingen. De voorwaarde is dus het beschikbaar zijn van deze hulp. Terecht merkt Schmidt op: „Die Neugründung einer Gemeinschaft kann (aber) nur vom Individuum als Mitglied einer Gemeinschaft und mit den Hilfsmitteln dieser Gemeinschaft geschehen" [17]). Is het de bedoeling van het individu, om zich op zijn ontginning blijvend te vestigen, wellicht in de hoop dat anderen zullen volgen, dan zal de opbrengst van de nederzetting voldoende waarborgen moeten geven voor een onafhankelijk bestaan van hem en zijn gezin. Zoolang evenwel deze individueele vestiging niet tot een flinke nederzetting is uitgegroeid, zal een hechte band van ruilverkeer met het moederdorp blijven bestaan. In Indië vindt men overal dergelijke min of meer geïsoleerde gezinnen buiten het gebied van de eigenlijke hoofddorpen, doch steeds in economische verbinding daarmee.

De individueele immigratie binnen een andere gemeenschap kan ook ten doel hebben de vestiging als landbouwer. Voorwaarde hiervoor is de aanwezigheid van voldoenden geschikten grond. Is deze gemeenschap evenwel gebaseerd op een huishouding waarbij de communale bezitsvorm het economische leven beheerscht, dan zal er alleen dan plaats zijn voor den vreemdeling, indien hij in staat is de voor zijn behoeftenbevrediging benoodigde goederen van de gemeenschap in te ruilen, of zich, bijv. door huwelijk of adoptie, een plaats in de

gemeenschap te scheppen. Hij moet derhalve de beschikking hebben over ruilmiddelen. Deze kunnen bestaan òf uit goederen, òf uit diensten. Zoo ziet men in de Indische dorpen, ook in de verafgelegene, vreemdelingen gevestigd als kleine neringdoenden. In de meer aan het ruilverkeer aangesloten plaatsen treft men ook den vreemdeling-opkooper aan. Deze staat in blijvend contact met het buitenland, b.v. zijn eigen land. Zijn bestaansvoorwaarden zijn niet alleen de aanwezigheid van exportgoederen, doch ook een afzetgebied van de door hem als ruilmiddel meegenomen goederen, dan wel de bekendheid van het geld bij de inheemsche bevolking. Verder heeft de vreemdeling zijn arbeidskracht en bekwaamheid aan te bieden. Zijn bekwaamheid zal hem zelfs in het gesloten productiesysteem een plaats verschaffen. Hij zal bijv. gereedschappen kunnen maken, die beter zijn dan die welke in de gemeenschap worden gebruikt, of die de leden van de gemeenschap niet zelf kunnen vervaardigen.

Vestigt zich de immigrant in een streek, waar grootbedrijven werkzaam zijn, dan zal het wenschelijk zijn, dat hij eenige vakkennis bezit, maar deze vakkennis is niet noodzakelijk in de tropen, waar althans de handelsgewassen produceerende ondernemingen meerendeels ongeschoolde arbeiders in dienst nemen.

Naar gelang het productiestelsel in de maatschappij, waarin het individu immigreert, meer gedifferentieerd is, zal ook de vakkennis voor hem een voorwaarde voor blijvende vestiging zijn. Zoo vindt men bij tal van ondernemingen en bedrijven in Sumatra Indonesiërs van andere streken, die door hun speciale kennis zich een plaats in de voor hen vreemde omgeving hebben verworven. Ik noem bijv. de Bandjareesche droogschuurbouwers in Deli. Ook trof ik in Noord-Sumatra vele geschoolde arbeiders aan van Sumatra's Westkust en Malakka als bankwerkers, draaiers, enz. Voorts zijn de Javaansche rubbertappers als geschoolde arbeiders te beschouwen. Zij zijn zeer gewild bij de inheemsche rubberplanters op Sumatra.

Ga ik nu na, tot besluit van dit hoofdstuk, in hoeverre aan de in mijn theoretische beschouwing ter sprake gebrachte bestaansvoorwaarden bij de voornaamste volksverplaatsingen is

voldaan, dan valt in de eerste plaats op, dat de spontane, natuurlijke landverhuizing de best geslaagde is geweest, en dat daarbij een veel grooter aantal gezinnen zich in het immigratieland een goed bestaan heeft weten te veroveren, dan bij eenige andere door de overheid of door particulieren in het leven geroepen en gesteunde kolonisatie. De arbeidersemigratie van Java naar Sumatra laat ik voorloopig buiten beschouwing, omdat ik thans het oog heb op vaste vestiging in het nieuwe land. Een belangrijke factor, die het slagen van de vrije kolonisatie verzekerde, was steeds de gelegenheid, die het land van vestiging bood tot het verkrijgen van inkomsten, zoodra de immigranten op de plaats van bestemming waren aangekomen. Dit is bijv. het geval geweest bij de landverhuizing van het zeer dichtbevolkte Midden-Java naar den Oosthoek, vooral het Djembersche, waar zich ook tal van Madoereezen vestigden, en waar velen terstond werk vonden bij de ondernemingen, in afwachting van den uitslag hunner eigen ontginningen. Ook de aanleg van den spoorweg Kalisat-Banjoewangi (omstreeks 1901) heeft de immigratie in die streek bevorderd, eensdeels omdat het voor de werkzaamheden uit dichtbevolkte streken gerecruteerde werkvolk zich blijvend langs de lijn vestigde, anderdeels velen de eerste kolonisten uit eigen initiatief volgden [18]).

De kolonisatie van Toba-Bataks in Simeloengoen ter Oostkust van Sumatra is m. i. te beschouwen als een voorbeeld van zelfstandige kolonisatie, waarbij de eenige steun bestond in den economischen band, die is blijven bestaan met de niet ver verwijderde geboorteplaats. Weliswaar is deze landverhuizing een 20-tal jaren geleden in het leven geroepen door een zendeling van de Rheinische Missionsgesellschaft, en verstrekte het Bestuur fondsen voor de bevloeiing, terwijl ook van particuliere zijde gelden beschikbaar werden gesteld, om de zaak te doen slagen, maar nadat in de eerste jaren vele moeilijkheden moesten worden overwonnen, — waarin men o.a. met misoogsten had te kampen — groeide de stroom immigranten in het kolonisatiegebied zonder verderen steun van buiten geleidelijk aan, zoodat zich op het einde van 1920, niettegenstaande tegenwerking van de hoofden in Tapanoeli, ruim 26.500 immigranten uit dat gewest zich in het Simeloen-

goensche metterwoon hadden gevestigd. De bemoeienis der overheid beperkt zich alleen tot de organisatie van het kolonisatiegebied. De door het gewestelijk bestuurshoofd ingestelde irrigatiecommissie, waarin o.m. een irrigatie-ingenieur en een landbouwkundige zitting hebben, zorgt voor een doelmatige uitbreiding en ontwikkeling der kolonisatie. Zoo wordt o.a. het irrigatiegebied in secties van negen sawah's, elk van 1 H.A., verdeeld, welke successievelijk zullen worden bevloeid. Deze complexen worden door de gezamenlijke deelgenooten, die de daarbinnen gelegen sawah's zullen aanleggen, schoongemaakt. Daarna bewerkt ieder persoonlijk zijn eigen stuk grond en zorgt voor het in orde maken van zijn erf en den bouw van een woning [19]). Ter tegemoetkoming in de kosten van de irrigatie wordt waterrecht geheven.

In het begin der kolonisatie, toen de immigranten nog vrijwel berooid aankwamen, konden zij eenig werk vinden op de eerste in Simeloengoen geopende ondernemingen, en wisten zij zich vermeerdering van inkomsten te verschaffen door aan die ondernemingen materialen, als atap, te leveren. Tegelijk werden voor de eerste voedselvoorziening ladangs aangelegd, die later in sawah's zouden worden omgezet. Thans evenwel is er van bijverdiensten uit werk voor de ondernemingen slechts zeer weinig sprake, in de eerste plaats omdat bijna alle kolonisten sawahbezitters zijn, en bovendien omdat de Toba-Batak, zoo hij al bij uitzondering geneigd was tot dergelijken arbeid, — naar mij dikwijls is verzekerd — voor geregeld werk volkomen ongeschikt is gebleken.

Behalve de zeer belangrijke Toba-kolonisatie zijn er ter Oostkust van Sumatra nog verschillende kleine spontaan tot stand gekomen kolonisaties van Javanen en Bandjareezen, voornamelijk in de afdeelingen Langkat, Deli en Serdang, welke min of meer geslaagd kunnen heeten. In latere jaren werden bijdragen uit de landschapskassen verstrekt, met het oogmerk verbeteringen aan te brengen door irrigatie, afvoer van overtollig water, verbetering van wegen, het maken van kunstwerkjes enz. Behoudens een enkele uitzondering valt er bij deze nederzettingen een gestage economische vooruitgang te bespeuren. De bevolkingstoename is evenwel nog gering. Naast den landbouw houden de kolonisten zich bezig

met visscherij, ataphandel en werk als losse arbeiders. In het bijzonder wil ik melding maken van de meest geslaagde van deze kleine, spontane kolonisaties, n.l. die te Kotosan in Serdang. Deze is in het leven geroepen door gewezen contractanten, en is gevestigd op een niet in concessie uitgegeven, door ondernemingen ingesloten terrein. De kolonisten zijn geheel in adatverband opgenomen, alle daarvoor geschikte gronden zijn beplant, de huizen zien er ordelijk en net uit en getuigen van een zekere welvaart der bewoners. Weliswaar zal het bestuur zijn bemiddeling verleenen tot het maken van afvoerwegen, betere leidingen en het bevorderen van doeltreffende drainage, waardoor ten slotte de rijst-productie nog beduidend zal kunnen opgevoerd worden, doch overigens heeft er zoo goed als geen bestuursbemoeienis met deze kolonisatie plaats gehad. Ook de bevolkingstoename is zeer bevredigend, n.l. van 690 zielen op ultimo 1924 tot 894 op ultimo 1925 [20]).

De andere belangrijke en bekende landbouwkolonisaties in Nederlandsch-Indië zijn alle tot stand gekomen met steun van de overheid en (of) particulieren. Over het algemeen kan de ervaring, welke de overheid met de kunstmatige landbouwkolonisatie heeft gehad, als zeer teleurstellend worden beschouwd. Pogingen om Javanenkolonies op de Pasemahvlakte in Palembang en in de Oeloe Soengei in Z.O. Borneo te stichten, en om Rotineezen op Z. Nieuw-Guinee te krijgen, liepen op niets uit, en hebben der Regeering schatten gekost. In Palembang bleek de grond niet geschikt te zijn, in Borneo bestonden volgens het Soerabajasch Handelsblad [21]) de kolonisten uit „asfaltzwervers, pasarboeven, slappelingen", terwijl bij den huizenbouw en sawahaanleg geen rekening was gehouden met den komenden regentijd, die alles onder water zette.

De in 1905 door het gouvernement in de Lampongsche districten in het leven geroepen Javanenkolonisaties hebben tot dusver den lande een bedrag van ongeveer drie millioen gulden gekost [22]). Wanneer men dit bedrag alleen vergelijkt met het zichtbare resultaat, n.l. dat de nederzettingen van Gedong Tataän met inbegrip van Kota Agoeng eind 1925 totaal 26.281 zielen telden [20]), zou men geneigd zijn de zaak

als een mislukking te beschouwen. Men dient er echter rekening mede te houden, dat de kolonisatie een langdurig ziekteproces heeft doorgemaakt, dat o.a. te wijten is aan onvoldoend voorbereide terreinkeuze, slechte hygiënische toestanden, ongeschikt kolonistenmateriaal, onoordeelkundige leiding [23]).

Doch sedert een aantal jaren schijnt in den toestand een verandering ten goede te zijn gekomen [24]). De steun, dien de Lampongsche kolonisten in den aanvang ontvingen, bestond hierin, „dat men den op gouvernementskosten verhuisden Javaan, onder het genot van vrije voeding gedurende een beperkten tijd, en van andere tegemoetkomingen, een stuk grond aanwees, waar hij onder toezicht van zijn eigen hoofden met behoud van zijn oude zeden en gewoonten, zich rustig wijden kon aan den landbouw als hoofdmiddel van bestaan" (van Ginkel). Zoolang de kolonisten hun eigen velden niet konden bewerken, hadden zij onder toezicht te arbeiden, waarvoor zij een dagloon van ƒ 0.40 kregen [25]). Later werd het financieren van de kolonisatie overgenomen door de in 1911 opgerichte Lampongsche Credietbank. Als bijzonderheid wordt vermeld, dat de Javaansche kolonisten naast de opbrengst van hun landbouw flinke bijverdiensten hebben door te gaan werken op de Europeesche ondernemingen in de nabijheid. Schalkwijk meende deze te kunnen berekenen op ƒ 90.000.— (voor 1917-1918) [26]). Hier is dus een merkwaardig voorbeeld van aanpassing aan een ruilverkeer, wel van buiten de eigen maatschappij bevorderd, doch dat den immigranten in hun eigen milieu niet onbekend was.

Hoewel de Indische Regeering, blijkens uitlatingen in den Volksraad, thans optimistisch gestemd is over de toekomst der Lampongsche kolonisaties (men leze hiervoor het regeeringsantwoord in de najaarszitting van 1926 op de desbetreffende vragen van den heer 's Jacob), meen ik toch in twijfel te moeten trekken of de gunstige verwachtingen wel geheel gerechtvaardigd zijn. Wil men zonder plaatselijke kennis een indruk krijgen van den economischen toestand van de Javaansche nederzettingen, dan moet men zijn toevlucht nemen tot de cijfers der Lampongsche Credietbank. Weliswaar wijst de directeur van Binnenlandsch Bestuur er in den Volksraad

(najaarszitting 1926) op, dat van Gedong Tataän de nederzettingen van vóór 1919 al vrij zijn van de kolonisatieschulden, dat 10 van de 25 kampongs van na 1919 volkomen uit die schuld zijn, en dat er nog 15 zijn, die nog niet met terugbetalen klaar zijn, maar dat daar elk jaar een flinke som wordt afbetaald, daartegenover staat het ongunstige oordeel van het Bestuur der Lampongsche Credietbank, dat in een in Februari 1926 gehouden vergadering tot de conclusie kwam, „dat verdere exploitatie dezer bank niet meer mogelijk was", omdat het debetsaldo der Kota-Agoengsche kolonisten was opgeklommen tot bijna 7½ ton. Het bestuur stelt dan aan de Centrale Kas voor, dat de Regeering deze schuld overneemt, „ten einde een débâcle te voorkomen" [22]).

Vanzelf rijst echter de vraag of de positie der bank niet voldoende gestabiliseerd is door de afbetalingen van Gedong-Tataän. Indien de gang van zaken hier gunstig is, zou kunnen worden verwacht, dat dit een voldoende tegenwicht tegen de schuld van Kota-Agoeng zou vormen. Het laatste jaarverslag der bank, dat te mijner beschikking is — dat over 1925 — geeft hierover niet voldoende uitsluitsel. Wel blijkt de schuld van Kota-Agoeng aanzienlijk hooger te zijn, dan die der andere desa's, maar de aan Gedong-Tataän uitgeleende gelden (oude kolonisatieschuld) paraisseeren op de balans nog voor een bedrag van ƒ 446.206.64. Nu is dit, n. m. m., beschouwd als een restant schuld van slechts 15 kampongs, een enorm bedrag, dat geen al te opwekkend beeld voor de komende jaren oplevert! Als men er daarbij rekening mede houdt, dat in 1925 ter afbetaling werd ingeleverd een hoeveelheid padi, welke ƒ 71.342.— opbracht, terwijl in contant geld ƒ 7389.— werd afgedragen, en dat in deze afbetaling is begrepen de laatste storting der vóór 1919 gestichte desa's, zoodat waarschijnlijk het bedrag der afbetaling in de volgende jaren minder zal zijn, dan ziet men de kolonisten dezer 15 desa's nog een reeks van jaren onder schulden gebukt gaan. Daarbij komt nog, dat, zooals uit het jaarverslag is op te maken, een dergelijke afbetaling te danken is aan een gunstigen oogst, en als men voor oogen houdt, dat de verwachtingen van een volgende vermindering van de schuld gebaseerd is op den padi-oogst, welke „weer" een ruim beschot zou op-

leveren, dan kan ik het gunstig oordeel van den regeeringsgemachtigde niet deelen. Terloops zij opgemerkt, dat de deplorabele toestand van Kota-Agoeng o.m. wordt toegeschreven aan het mislukken van den oogst door muizenplaag.

De in 1908 op initiatief van den controleur Hooyer in Benkoelen tot stand gekomen kolonisaties van Javanen en Soendaneezen hebben ook steun met overheidsgelden noodig gehad. Eerst verstrekte de margakas de noodige voorschotten; later nam de Indische Regeering de steunverleening op zich. De kolonisten hebben zich niet alleen toegelegd op de rijstteelt, maar zij beoefenen ook de tabaks-, thee-, en koffiecultuur. Het bleek al spoedig, dat hieruit belangrijke inkomsten werden getrokken. Ook deze kolonisten weten zich bijverdiensten te verschaffen door op naburige ondernemingen dagdiensten te verrichten. Geen moeilijkheden werden ondervonden met de aanzuivering der genoten voorschotten [27]). Het zielental van deze kolonisten bedroeg ultimo 1925: 1326, tegenover 1256 op 1 Januari van dat jaar [20]).

Een andere kunstmatige kolonisatie is die nabij Pematang Siantar. Zij is ontstaan uit een kern van gewezen contractanten, die zich daar omstreeks 1915 op eigen gelegenheid hadden gevestigd. Toen de na-oorlogsche malaise ook een ommekeer in den voorspoed van de cultures veroorzaakte, zagen tal van ondernemingen zich gedwongen een groot deel der contractkoelies te ontslaan. De bedoeling nu was om de ontslagen koelies er toe te krijgen zich niet naar Java te laten terugzenden, maar zich in de gevormde kolonie te vestigen als landbouwer. Er werd voor dat doel op initiatief van Gouverneur Westenenk een fonds gevormd, bestaande uit gelden, die door de landschappen verstrekt waren, en door bijdragen van planters, omdat deze ook belang hadden bij het slagen van een kolonie, waaruit zij, naar men hoopte, te zijner tijd weer hun arbeidskrachten zouden kunnen putten. Een lange toevoerleiding werd in betaalden arbeid gegraven, ten einde 900 H.A. te kunnen bevloeien, die door ontginning van oerwoud tot sawah geschikt gemaakt werden. Aan de kolonisten werden op gemakkelijke voorwaarden rentelooze voorschotten verstrekt in geld, rijst, gereedschappen en materialen voor huizenbouw.

In tegenstelling met voorheen, werd de nadruk gelegd op kolonisatie van Javanen, aangezien Bataks en Bandjareezen als werkman voor de cultures minder bruikbaar zijn dan de Javanen. Het lag dus zuiver in de bedoeling om middels gewezen contractanten tot arbeiderskolonisatie van Javanen te geraken. Dit is echter de fundamenteele fout van den opzet geweest. Daar de nederzettingen geheel het karakter van een landbouwkolonie dragen, vinden zij hier bespreking. De eigenlijke arbeiderskolonisatie wordt in het volgende hoofdstuk behandeld.

Daar in den beginne met groote voorschotten werd gewerkt, en doordat de aspirant-kolonisten wel de lusten konden genieten, doch niet de lasten, in den vorm van belasting, heerendienst en waterrechten, behoefden te dragen, was de toeloop voldoende, liet alles zich aanvankelijk vrij gunstig aanzien en luidden de rapporten steeds zeer gunstig. Toen echter het fonds uitgeput raakte, werden geen voorschotten meer gegeven, met het gevolg dat een groot aantal kolonisten verdween. Ook verlieten vele oud-contractanten, die minder geschikt bleken voor de landbouwwerkzaamheden, de kolonie om weer hun oude plaats op de ondernemingen in te nemen, waar na het wijken der malaise hernieuwde vraag naar arbeiders was. Propaganda, waarbij zich de vereeniging Boedi Oetomo zeer verdienstelijk maakte, mocht niet baten, en was zelfs niet voldoende om het zielental stationnair te houden. Het oordeel van eenige Regenten van Java, die in het voorjaar van 1926 de kolonisatieterreinen bezochten, luidde niet bijzonder gunstig. De bezoekers kregen daar den indruk, dat de gevormde kampongs toevluchtsoorden waren voor vrij geworden contractanten, die op de ondernemingen tot de minder goede elementen behoord hadden [28]).

Het zielental liep van 1249 op ultimo 1924 terug tot 1085 op ultimo 1925. Naast oorzaken als het minder zich thuis voelen in een omgeving van meestal ruwe, heidensche Bataks, en de moeilijkheid om de al te vlot verkregen voorschotten terug te betalen, moet naar mijn meening het verloop eveneens worden toegeschreven aan de overvloedige gelegenheid om veel geld te verdienen bij de inheemsche rubberplanters in het Assahansche. Indien ik in dezen juist heb gezien, zou daar-

uit blijken, dat de spontane immigratie naar die streek het wint van de van overheidswege opgezette.

Terloops zij nog melding gemaakt van de door den heer A. Th. J. van Emmerik geëntameerde kolonisatieproeven van Javaansche paupers in het Paloedal (Celebes) en bij Salatiga [29]). Voor beide kolonies verstrekte de Regeering subsidies. De eerste is later overgenomen door het Leger des Heils, de laatste is thans bekend onder den naam Witte Kruiskolonie. Ook de reeds eerder genoemde kolonie van Baliërs te Parigi in Celebes is financieel gesteund, en wel door de betrokken landschapskas. Deze steun bestond uit een tegemoetkoming per persoon van een kati rijst en 2½ cent per dag tot den eersten oogst [30]). De uitslag van geen dezer kolonies is economisch van noemenswaardige beteekenis.

Literatuur: 1) Moskowski, t.a.p. 46 e.v. — 2) Schmidt I t.a.p. 146. — 3) van Doorn t.a.p. 78 e.v.; Mr. J. C. Kielstra, Proeve eener inleiding tot de Koloniale Staathuishoudkunde, 1908, I 65. — 4) van Ginkel t.a.p. 1553. — 5) Boeke t.a.p. 28 e.v. — 6) id. 11. — 7) De Telegraaf, 11 Mei 1926. — 8) Lewinsky t.a.p. 68. — 9) Mukerjee, Foundations. t.a.p. 58, 59. — 10) Moskowski t.a.p. 21, 25. — 11) Exploratieverslag Nieuw Guinee t.a.p. 205. — 12) Moskowski t.a.p. 10, 11. — 13) Moskowski t.a.p. 31. — 14) Gonggrijp t.a.p. 503. — 15) Schmidt II t.a.p. 83. — 16) Kielstra I t.a.p. 44. — 17) Schmidt I t.a.p. 45. — 18) Kielstra I t.a.p. 60; Huender t.a.p. 12. — 19) J. Tideman, Simeloengoen, 186 e.v. — 20) Statistisch Jaaroverzicht van Ned.-Indië, 1925. — 21) Soerabaiasch Handelsblad 19 Juli 1926. — 22) id. 20 Juli 1926. — 23) van Ginkel t.a.p. 1537 e.v. — 24) H. Craandijk, De kolonisatieproef in de Lampongsche districten, Koloniale Studiën 1918 II, 27 e.v.; en W. C. Schalkwijk over hetzelfde onderwerp in hetzelfde tijdschrift 1918 II, 415 e.v. — 25) van Ginkel t.a.p. 1553 e.v. — 26) Schalkwijk t.a.p. 434. — 27) van Ginkel t.a.p. 1559 e.v. — 28) Soerabaiasch Handelsblad 4 Mei 1926. — 29) van Ginkel t.a.p. 1563. — 30) Lulofs t.a.p. 105.

HOOFDSTUK III.

Immigratie als voorwaarde voor de economische ontwikkeling van weinig bevolkte streken.

---

§ 1.

De groei van de bevolking en van haar inkomen.

Ben ik in het vorige hoofdstuk in theoretische beschouwingen getreden over de elementen van emigratie en immi-

gratie, thans zal ik het vraagstuk van den practischen kant belichten, teneinde hieruit gevolgtrekkingen te kunnen afleiden met betrekking tot de toestanden in Nederlandsch-Indië.

Eerste voorwaarde voor de economische ontwikkeling van weinig bevolkte streken is de toeneming der bevolking, en wel door immigratie. Deze immigratie kan slechts een natuurlijk verloop hebben, wanneer daaraan economische motieven ten grondslag liggen. En, daar deze motieven in een tropisch-koloniale maatschappij, zooals wij gezien hebben, eerder in het land van oorsprong moeten worden gezocht, dan in het land, waarheen de migratoire beweging gericht is, dient te worden nagegaan of de economische toestand in eenig deel van Indië van dien aard is, dat het rijp kan worden geacht voor ongedwongen emigratie. Moet bijv. gedacht worden aan arme eilanden, als Ambon en de Oeliassers, met een bevolking, welker behoeftenpeil, zij het kunstmatig, is verhoogd, zoo echter eenig onderdeel van Nederlandsch-Indië aan de voorwaarden voldoet, welke een prikkel tot emigratie kunnen veroorzaken, is het wel Java. Daarom geldt het ondervolgende dan ook in hoofdzaak dit eiland.

Er moet dus worden onderzocht, of het evenwicht tusschen het inkomen der bevolking van Java en hetgeen zij verteert gevaar loopt voor langeren tijd te worden verstoord. Is dat het geval, dan kunnen wij twee mogelijkheden tegenover elkaar stellen, die de oplossing van de moeilijkheid zouden moeten brengen, en wel: a. vermindering van de consumptie, indien het inkomen gelijk blijft; of b. vermeerdering van het inkomen bij gelijk blijvende consumptie. Het eerste wordt bereikt door geboortebeperking, sterftetoename of emigratie, het tweede door verschillende wijzen waarop de productiecapaciteit kan worden verhoogd. Wat de vermindering der consumptie betreft, waar zedelijke normen de vrijwillige geboortebeperking verbieden, en bovendien het streven van de moderne maatschappij er op gericht is om door tal van hygiënische maatregelen het sterftecijfer zoo laag mogelijk te houden, waardoor de gemiddelde levensduur verhoogd wordt, kan slechts vermindering van de consumptie (of het voorkomen van haar toename) verkregen worden door emigratie. Daarbij komt nog, dat de uitwerking van emigratie ten op-

zichte van de geboortetoename een verder strekkende beperking meebrengt dan het sterftecijfer, omdat toch in het algemeen door emigratie juist dat deel van de bevolking onttrokken wordt aan de procreatie, dat het meeste daartoe bijdraagt. Daaraan is echter tevens het nadeel verbonden, dat emigratie ook een aantal physiek geschikte individuen aan de productie in het land van herkomst onttrekt.

Wil men een toezicht krijgen in de toeneming en de dichtheid van de bevolking van Java, dan staan hiervoor ten dienste de cijfers van de „Uitkomsten van de volkstelling in 1920" en de op bepaalde tijden gepubliceerde, langs administratieven weg verkregen cijfers. De laatste gegevens zijn die van eind 1925 [1]).

De vraag is nu of uit deze opgave is af te leiden, dat Java overbevolkt is, dan wel dat er gevaar dreigt voor overbevolking binnen afzienbaren tijd. Vele schrijvers hebben gewezen op het gevaar van overbevolking, dat Java bedreigde. Er is gesproken van een verdubbelingsperiode. Bleeker schatte deze in 1869 op 35 jaren [2]). Ir. van der Waerden schrijft in 1926 positief: „Java *is* overbevolkt: het spant in Oost-Azië de kroon met een gemiddelde van 266 inwoners per K.M². Vergeleken met Europa is dit een enorm getal, hetwelk zelfs uitgaat boven de dichtste bevolking der industriecentra aldaar: Rijnland bv. 264, Engeland 239. Doch ook boven Japan en China met pl.m. 200 dichtheid. In Azië zelf wordt Java enkel geëvenaard door Bengalen met 224" [3]).

Nu is overbevolking een zeer relatief begrip, zoodat afgescheiden van hoogere dichtheidcijfers elders — volgens het Statesman's Yearbook heeft b.v. Barbados ongeveer 370 zielen per K.M². —, de vraag rijst, of tot overbevolking van Java mag worden geconcludeerd alleen uit het feit, dat het densiteitscijfer tot de hoogste ter wereld kan worden gerekend. Vergelijking van densiteitscijfers geeft hierin geen inzicht, en heeft dan ook geen zin. Waarom is een land bij een dichtheid van 200 zielen per K.M². overbevolkt, en niet bij een veel hoogere densiteit? Dit kan alleen beoordeeld worden naar de economische structuur van het dichtbevolkte land, die zijn maatschappelijk inkomen beheerscht. Wel kan men zijn verwondering er over uitspreken, dat een land van een zoo over-

wegend agrarische constructie als Java zulk een hoog densiteitscijfer vertoont. Maar dit is niet zoo bevreemdend, als men rekening houdt met de andere met de bevolkingsdichtheid samenhangende factoren: productiecapaciteit en levensstandaard [4]). Nochtans wordt door velen de toekomst van Java in verband met den groei van de bevolking — welken men snel noemt — met eenige bezorgdheid tegemoet gezien.

Een hoopvoller beeld geeft ons het belangwekkend artikel van A. M. P. A. Scheltema: „De groei van Java's bevolking", waarin de schrijver een uiteenzetting geeft van de nieuwe theorie van de bevolkingstoename, welke ontwikkeld is door den Engelschen statisticus Yule en de Amerikaansche biologen Reed en Pearl. Volgens deze theorie is de bevolkingstoename onder bepaalde omstandigheden (o.a. een beperkte oppervlakte) grafisch weer te geven door een kromme, die Yule de „logistic curve" heeft genoemd. Scheltema toont nu in zijn artikel aan dat de loop van het bevolkingscijfer der inheemsche bevolking van Java en Madoera geheel de „logistic curve" van Yule volgt. De bevolkingsvermeerdering hangt af van het reeds bereikte zielental, en neemt na het bereiken van zekere bevolkingsdichtheid in snelheid af. Java's bevolking is ook reeds in die mate toegenomen, dat sinds 1860 het tempo van de toename steeds langzamer is geworden. Van een bepaalde verdubbelingsperiode kan niet meer gesproken worden [5]). De laatste jaren bedraagt de jaarlijksche bevolkingstoename van Java niet meer dan 300.000 zielen, dit is een stijging van ongeveer 0.9 % per jaar. (De bevolking van Nederland nam in 1926 met 1.31 % toe.) Van Gelderen neemt de sterfte aan op 20 $^0/_{00}$ en de geboorte op 30 $^0/_{00}$. Dit laatste is niet hoog te noemen en vertoont al den invloed van remmingen [6]). Is deze bevinding juist, en kan de afname van het geboortecijfer gedurende een reeks van jaren worden aangetoond, dan zal de invloed van deze vermindering zich nog weer langer doen gevoelen, tengevolge van de noodzakelijk daaruit voortvloeiende verlaging van het nuptialiteitscijfer.

Om nu te kunnen beoordeelen of bij de bevolkingsdichtheid van Java inderdaad van overbevolking kan worden gesproken, of dat er binnen afzienbaren tijd een toestand van overbevolking zal zijn te verwachten, zal moeten worden onderzocht:

a. of het maatschappelijk inkomen van de bevolking van Java gelijken tred heeft gehouden met den bevolkingsaanwas, en b. of het inkomen onder de huidige omstandigheden zijn maximum nadert.

Aangezien van de bevolking van Java ongeveer drievijfden uitsluitend, en zeker tweederden hetzij uitsluitend, hetzij ten deele aan den landbouw haar bestaansmiddelen ontleent [7]), dienen wij eerst na te gaan of het inkomen uit het landbouwbedrijf is toegenomen. De Javaansche bevolking heeft over het algemeen vermeerdering van inkomen uit den landbouw in de eerste plaats gezocht door uitbreiding van de bebouwde oppervlakte. Naast de in gebruikneming van nieuwe terreinen is zij ook overgegaan tot betere benutting der velden, door het omzetten van droge gronden in sawah's en door meer gebruik te maken van den Oostmoesson, waarbij de aanplant van tweede gewassen is toegenomen [8]).

Ten aanzien van de vraag of de toeneming van de bouwgronden op Java gelijken tred gehouden heeft met die van de bevolking, geeft het „Verslag van den economischen toestand der Inlandsche bevolking van 1924" als volgt antwoord: Wat sawah's betreft, is het beschikbaar oppervlak per hoofd in de laatste jaren constant en wellicht iets grooter dan in 1913 [9]), terwijl ook het oppervlak der droge gronden per hoofd in de laatste jaren constant is gebleven [9]). Ook met betrekking tot de geoogste uitgestrektheid van padi en polowidjo per hoofd kon men tot de conclusie komen, dat de cijfers geen ongunstig beeld vormen [9]). Een minder gunstig beeld vertoont het overzicht van de mislukkingen van de sawahpadi, die in den loop der laatste jaren zeer in belang zijn toegenomen [9]). In bovengenoemd verslag wordt dit toegeschreven aan het feit, dat de bevolking, na eerst de gronden te hebben ontgonnen die in de gunstigste omstandigheden verkeerden, tot bewerking van die gronden moest overgaan, waarvan de bevloeiingstoestand minder was, dan wel de grondsoort slechter. Daardoor kwamen ook de daarop geplante gewassen in ongunstiger conditie dan vroeger algemeen het geval was [9]). Met betrekking tot de hoeveelheden van inlandsche landbouwproducten blijkt uit een opgave in het verslag, dat de productie per hoofd van de voornaamste voedings-

middelen (gepelde rijst, mais, cassave, bataten, aardnoten) nog belangrijk boven het peil van 1913 is, voor wat het totaal betreft. De rijstproductie is echter achteruitgegaan [9]). In denzelfden geest spreekt het rapport Meyer Ranneft-Huender zich uit [10]).

Om een indruk te krijgen van de geldswaarde van deze voedingsmiddelen, kan men niet volstaan met het weergeven van de productie per hoofd in guldens, maar moet men rekening houden met de koopkracht van het geld. Voor een zuiverder vergelijking moeten de geldbedragen teruggebracht worden tot de koopkracht, die het geld vóór den oorlog voor de Inlandsche bevolking had. Het Centraal Kantoor voor de Statistiek heeft gestreefd naar een zoo zuiver mogelijke vergelijking door voor 1913 een indexcijfer samen te stellen, dat speciaal rekening houdt met de belangrijkheid, die verschillende verbruiksartikelen in de desahuishouding hebben [11]). Daarmede rekening houdende, zal blijken, dat de „tani-gulden" van 1924 veel minder waard is dan die van 1913, waaruit ten aanzien van de koopkracht van de waarde der hoofdvoedingsgewassen per hoofd volgt, dat deze in 1924 eenige procenten lager was dan in 1913 (94 in 1924 tegen 100 in 1913) [12]). De tani-gulden is echter als waardemeter alleen van belang, wanneer de desahuishouding reeds op het ruilverkeer is georiënteerd.

Een dergelijke vergelijking van de koopkracht van de handelsgewassen leidt tot de gevolgtrekking, dat de productie van de handelsgewassen in 1924 eenige procenten lager was dan in 1913. Maar overigens blijkt, dat deze weer stijgende is, en ongeveer 1½ maal zoo hoog is als in 1920. Ik schrijf hier nog den slotzin van het landbouwoverzicht uit het welvaartsverslag over: „De eindindruk is, dat de zuiver landbouwende bevolking nu gemiddeld wat meer eet, maar van iets minder kwaliteit dan vóór den oorlog, en zich voor het overschot van zijn productie iets minder importgoederen kan koopen dan vóór den oorlog" [11]).

Wanneer ik nog andere mededeelingen uit genoemd verslag mag overnemen om een antwoord te krijgen op de zooeven gestelde vraag, dan meld ik nog de volgende conclusies,

betrekking hebbende op uit andere bedrijven dan landbouw getrokken inkomsten:

In verhouding tot het zielental der bevolking en uitgestrektheid der bouwvelden neemt de buffelstapel steeds af [11]).

Rekening houdende met de toename van landbouwproductie en bevolking, en met de waardedaling van het geld, is omvang en opbrengst van den door Inlanders gedreven tusschenhandel in 1924 vergeleken bij 1913 waarschijnlijk slechts in geringe mate toegenomen [11]).

Van 1913 tot 1920 nam het kleinhandelverkeer alom aanmerkelijk toe [11]). De omvang van den Inlandschen handel bleef (in de laatste jaren) tamelijk bestendig [11]).

Het aantal loontrekkenden is sedert 1913 zeer belangrijk toegenomen [11]).

De slotsom van het verslag luidt: De welvaartstoestand van verreweg het grootste deel der Inlandsche bevolking van Java en Madoera verschilt thans weinig van die, waarin zij vóór den oorlog verkeerde [11]). Deze conclusie vindt bevestiging in het verder verwerkte cijfermateriaal met betrekking tot de welvaartsaanwijzers, waarvan de voornaamste, t. w. het verkeer, het volkscredietwezen, het pandcrediet, het sparen in geld en de zoutconsumptie, zooal niet alleen een verbetering, dan toch in alle geval geen achteruitgang in den welvaartstoestand aantoonen. Ook volgens het rapport Meyer Ranneft-Huender schijnt de situatie deze, dat de toestand van 1913 thans, zij het dan nauwelijks, „hersteld" is [14]). Een stellige uitspraak zal echter in deze niet te geven zijn. Vooral dient bij de beoordeeling van den economischen toestand rekening te worden gehouden met het voorbehoud, waarmede volgens Dr. Boeke de resultaten van het nieuwste welvaartsonderzoek dienen te worden aanvaard [12]). Te weinig toch is gelet op de omstandigheid, dat de inheemsche bevolking haar behoeften, vooral in den oorlogstijd, heeft uitgebreid, en dat daarom, wanneer het jaar 1924 de objectieve welvaartselementen heeft teruggebracht op het peil van 1913, van een feitelijke inzinking moet worden gesproken. Want toeneming der behoefte bij gelijk gebleven voorraad is relatieve verarming [13]).

Wanneer wij nu uit de opgesomde conclusies een antwoord

zouden willen afleiden op de eerder gestelde vraag, dan zou dit ten aanzien van het eerste deel, n.l. of het maatschappelijk inkomen van de bevolking van Java gelijken tred heeft gehouden met de bevolkingstoename, vrijwel bevestigend kunnen luiden. Ook de vraag, of het inkomen onder de huidige omstandigheden, d.w.z. indien zich geen wijziging in het thans geldende productiesysteem van de inheemsche bevolking van Java zou voordoen, haar maximum nadert, zou ik bevestigend willen beantwoorden. Want, afgescheiden van een gevoeld welvaartstekort, waartoe het verlangen naar vermeerdering of betere bevrediging der behoeften leidt, kan men, niettegenstaande de evenredige toename van het inkomen, in enkele feiten symptomen zien, die er op wijzen, dat de grens van de capaciteit der productenhuishouding nagenoeg bereikt is. Wij zagen reeds, dat de toenemende mislukkingen van de sawahpadi worden toegeschreven aan het toenemende gebruik van slechtere en minder goed gesitueerde gronden. De nog niet geoccupeerde, voor landbouw geschikte gronden raken op, zoodat nog maar een deel van Besoeki, en verschillende over het geheel vermoedelijk weinig vruchtbare strooken gronds langs de Zuidkust (Preanger, Kediri, Pasoeroean) en in het gebied tusschen Batavia en Indramajoe beschikbaar zijn [14]). Thans wordt Java voor 74 % agrarisch benut [15]). Verder is de rijstproductie per hoofd achteruitgegaan, zoodat de bevolking het tekort moest aanvullen met andere voedingsgewassen.

Toch kan met dat al niet gezegd worden, dat Java bepaald rijp is voor emigratie. Er voltrekt zich een reeds merkbare verandering in de economische structuur. Het toenemend aantal loontrekkenden, dat bij Westersche ondernemingen arbeid verricht, wijst er op, dat het inkomen uit de oude desahuishouding onvoldoende wordt [15]). Meyer Ranneft vestigde een tiental jaren geleden de aandacht op het verschijnsel, dat streken op Java, waar de aanwas der bevolking tweemaal zoo groot is als de toename van den bouwgrond, allen gewesten zijn met belangrijke Europeesche cultures [16]) (vgl. Hoofdstuk II § 1). Ook op andere wijze tracht de bevolking het inkomen te verhoogen, n.l. door zich meer op de teelt van handelsgewassen toe te leggen, waartoe zij blijkbaar eerder

overgaat dan tot intensiveering van den rijstbouw. Tenslotte wordt van de industrialisatie van Java op Westerschen grondslag belangrijke verlichting van de toenemende economische spanning verwacht [17]).

Het bovenstaande heeft echter alleen betrekking op Java in zijn geheel. Plaatselijk doen zich echter veel ongunstiger toestanden voor. Zoo wijst het Soerabaiasch Handelsblad op de slechte economische positie van een groot deel der bevolking van de afdeeling Ponorogo, tengevolge van het ontstellend tekort aan bouwvelden. Tegenover ongeveer 25.000 deelgerechtigden in den bouwgrond zouden er pl.m. 250.000 zijn, die niets anders dan een erf bezitten, en 105.000 volwassenen, die van alle grondbezit zijn uitgesloten. Daar er geen groot-industrie is, zijn laatstgenoemden „menoempang"-menschen, die den grond van anderen bewerken tegen den kost, zoodat de berichtgever spreekt van verkapt pandelingschap. Het gevolg van dezen toestand zou zijn een hoog criminaliteitscijfer [18]).

Alhoewel de algemeene toestand van Java nog ver verwijderd kan worden geacht van het „emigratiepunt", — volgens de volkstelling van 1920 waren er toen in de buitengewesten slechts 613.763 Javanen, waarvan zelfs niet bekend is hoeveel hunner uit Java geëmigreerd zijn — maakt toch de zich wijzigende economische structuur de bevolking langzamerhand meer rijp voor emigratie. Het toenemend aantal loonarbeiders, de stijgende productie van handelsgewassen en het daarmee samenhangende toenemende geldverkeer [19]) zijn de voorteekenen van de verdwijning van het aloude, degelijke desaverband. En al zullen velen een dergelijke evolutie, als vooral strijdig met het zedelijk belang van het volk, betreuren, het proces is, meen ik, niet te keeren.

Literatuur: 1) Statistisch Jaaroverzicht 1925. — 2) Huender t.a.p. 7. — 3) Ir. J. van der Waerden, Industrialisatie voor Nederlandsch-Indië, Haagsche Maandblad, 1926 VI 262. — 4) J. v. Gelderen, Voorlezingen over tropisch-koloniale staathuishoudkunde, 1927, 76. — 5) Koloniale Studiën December 1926. — 6) van Gelderen t.a.p. 91. — 7) Huender t.a.p. 11. — 8) van Gelderen t.a.p. 86. — 9) Verslag van den economischen toestand der Inlandsche bevolking 1924. I. 1926, 20, 25, 29, 35, 37, 94. — 10) J. W. Meyer Ranneft en Dr. W. Huender: Onderzoek naar den belastingdruk op de Inlandsche bevolking, 1916, 7. — 11) Verslag t.a.p. 88, 96, 109, 126, 190, 177, 192, 229, 266. — 12) Dr. J. H. Boeke. Het

nieuwste Indische welvaartsonderzoek, Economische Statistische Berichten, Juli 1926. — 13) Verrijn Stuart t.a.p. 73. — 14) Meyer Ranneft-Huender, t.a.p. 13. — 15) van Gelderen t.a.p. 86, 87. — 16) Meyer Ranneft, t.a.p. 79, — 17) van der Waerden t.a.p. — 18) overgenomen in de Deli Courant, 27 Juli 1927. — 19) Meyer Ranneft-Huender t.a.p. 9.

§ 2.

De ontwikkeling der behoeften in het land van vestiging.

Wanneer wij den invloed van de immigratie op de economische ontwikkeling van weinig bevolkte streken in het juiste licht willen zien, moeten wij ons rekenschap geven van de uitwerking van de komst van een aantal vreemdelingen op enkele grondslagen, die het economische leven beheerschen.

Voordat ik verder ga met mijn beschouwingen over de practische zijde van de landverhuizing in Indië, moet ik weer een oogenblik teruggaan tot de theorie. Het schijnt althans voor de latere gevolgtrekkingen van belang een inzicht te krijgen in den ontwikkelingsgang van de behoeften. De economische groei toch van een gebied, voor zoover deze beinvloed wordt door de bevolking, zal in de eerste plaats afhankelijk zijn van haar welvaartsstreven. En dit streven kan alleen als economische drijfkracht tot zijn recht komen, als er een drang is om het behoeftenpeil te verhoogen. Tevens zal worden nagegaan, welke waardeverschijnselen in het land van vestiging de aandacht trekken.

Mijn uitgangspunt is, dat zich naar een streek, waar eenige bevolking wordt aangetroffen, een stroom van vreemdelingen richt, hetzij met de bedoeling zich daar te vestigen als landbouwkolonist, hetzij om er als loonarbeider een bestaan te zoeken. Ik zal bij mijn beschouwingen in hoofdzaak rekening houden met toestanden, zooals die zich in Indië voordoen.

Wanneer zich naast de oorspronkelijke bevolking in een streek een aantal kolonisten vestigt, dan zal tusschen de beide groepen onvermijdelijk ruilverkeer tot stand komen, en naarmate dit zich ontwikkelt zal een algeheele wijziging in de behoeften en de waardeering der goederen aan beide zijden zijn waar te nemen. De waardeering der goederen met het oog op het objectief nut, dat zij bezitten, voor ge-

bruik ter plaatse, zal hoe langer hoe meer vervangen worden door een op het ruilverkeer berustende waardebepaling.

De vestiging van landbouwkolonisten in een bewoonde streek zal nu in de eerste plaats een vraag naar grond en woningmateriaal brengen. Hieraan zal mogelijk alleen kunnen worden tegemoet gekomen door het in gebruik nemen van terreinen, welke gerekend kunnen worden tot de, zij het wellicht in afzienbaren tijd niet benoodigde, reserves der bestaande nederzettingen, en het kappen en verzamelen van boschproducten uit bosschen, die reeds door de oorspronkelijke bevolking worden, of te eeniger tijd zouden kunnen worden geëxploiteerd. Indien het aantal immigranten groot is, of de inheemsche bevolking niet al te dun, kan men zich denken, dat grond en boschproducten waarde krijgen, en dat er zelfs van pachtwaarde sprake kan zijn, indien de gronden, die de gunstigste productiefactoren in zich vereenigen, als vruchtbaarheid, gunstige ligging t.a.v. de marktplaatsen, mogelijkheid tot bevloeiing e. d. slechts in beperkte mate aanwezig zijn. Wij mogen echter eerder onderstellen, dat de kolonisten zich alleen dan in de nabijheid van bestaande nederzettingen zullen vestigen, indien zij over een zoo groote terreinoppervlakte de beschikking kunnen krijgen, dat daarin volop eerste kwaliteit gronden aanwezig zijn. Alsdan zal zich eerst bij verderen groei van de kolonie en uitbreiding van het ruilverkeer, waardoor tengevolge van den aanleg van bevloeiingswerken en van wegen een deel van de gronden in gunstige positie komt, een toestand ontwikkelen, waarin pachtwaardeverschijnselen zullen zijn waar te nemen, welke verschijnselen nog geaccentueerd zullen worden bij snelle bevolkingstoename in de kolonie.

Bestaat er geen verschil tusschen het cultuurpeil van de oorspronkelijke bevolking en dat van de immigranten, dan zullen de gebruiksgoederen, waarover gene beschikt, ook door dezen begeerd worden. De waarde van deze goederen zal stijgen, omdat zij door het ruilverkeer kunnen worden gebezigd, terwijl voorts, afgescheiden van de zooeven vermelde mogelijkheid om de goederen voor toekomstig verbruik te bewaren, deze nieuwe eigenschap de waardecurve der goederen een veel geringer daling geven. Men stelle zich voor,

dat de oorspronkelijke bevolking een zoo grooten voedselvoorraad heeft opgeslagen, dat zij al haar behoeften daarmee kan bevredigen, zelfs tot eenigen tijd na den volgenden oogst, zoodat deze voorraad practisch geen waarde zou hebben. Door de komst van de kolonisten, die gaarne van dezen voorraad zouden willen betrekken, wordt aan de hoeveelheid, die voor de oorspronkelijke bevolking, na aftrek van alles wat voor hun behoeftenbevrediging kon dienst doen, als waardeloos was overgebleven, plotseling waarde toegekend, zoodat de waardecurve thans een minder snelle daling gaat vertoonen.

Daar aan de totstandkoming van den ruil de voorwaarde verbonden is, dat iedere partij voor hetgeen zij afstaat, iets anders kan krijgen, dat zij hooger waardeert dan het afgestane, blijft nu nog de vraag of de kolonisten ter verkrijging van een hoeveelheid voedsel iets kunnen aanbieden, dat de oorspronkelijke bevolking in ruil zal willen aanvaarden. Naarmate dus het voedsel, dat zij afstaat, door haar hooger of lager wordt gewaardeerd, zal ook hetgeen zij er voor terug wenscht te ontvangen, voor haar een hoogere of lagere waarde moeten hebben, met dien verstande, dat het ontvangen voor haar niet alleen dezelfde waarde heeft als het afgestane, maar een hoogere waarde zal moeten vertegenwoordigen, anders gezegd, dat zij verwacht daarmee meer behoeften, of behoeften van hoogere rangorde te kunnen bevredigen. Heeft dus de oorspronkelijke bevolking een zeer grooten voorraad van door de kolonisten begeerde goederen, dan zal het in het leven geroepen ruilverkeer de strekking hebben haar behoeftenpeil te doen stijgen, maar ook alleen zóólang, totdat de waardeering van deze goederen door de kolonisten neiging tot daling gaat vertoonen. Want wanneer de eerste behoeften der kolonisten, wellicht tegen hooge betaling, bevredigd zijn, zullen zij een volgende hoeveelheid van dezelfde soort goederen alleen willen aannemen voor een mindere betaling, waarvoor vanzelf bij de inheemsche bevolking de tengevolge der eerste „winsten" ontstane verruiming der bevredigingsmiddelen thans door inkrimping der winstmarge beperkt zullen worden.

Is er verschil van cultuur tusschen de oorspronkelijke be-

volking en de kolonisten, dan kunnen wij het volgende zien. Wanneer de kolonisten van lagere beschaving zijn, zal men voorloopig alleen den invloed van de vestiging van kolonisten kunnen waarnemen op de waarde van die verbruiksgoederen der oorspronkelijke bevolking, waaraan de kolonisten dadelijk behoefte hebben, en die zij als zoodanig kennen. Zij zullen verschillende goederen niet vragen, omdat het gebruik er van nog niet bekend is. De ruil kan alleen plaats hebben tegen verbruiksartikelen, die zoodanige behoeften van de oorspronkelijke bevolking kunnen bevredigen, welke onafhankelijk van hun beschavingspeil gevoeld worden, terwijl deze goederen in ieder geval door de kolonisten geproduceerd moeten worden, hoe ook hun cultuurpeil moge zijn. Hieronder kunnen worden gerekend land- en tuinbouwproducten, of, indien de kolonisten in het begin van hun vestiging hierover nog niet in voldoende mate beschikken, mogelijk alleen boschproducten, die zij in de omgeving verzamelen. Ook bestaat de mogelijkheid, dat zij hun diensten ter beschikking van de oorspronkelijke bevolking stellen.

Wat de behoeften betreft, zullen de kolonisten eerst langzamerhand vertrouwd raken met het gebruik van aanvankelijk onbekende goederen en zoodoende nieuwe behoeften leeren kennen. Er zal dus een geleidelijke aanpassing zijn waar te nemen aan het hoogere behoeftenpeil van de oorspronkelijke bevolking.

Thans zal worden onderzocht, welke invloeden het behoeftenpeil zal ondergaan, indien de immigranten op een hoogeren trap van cultuur staan dan de reeds gevestigde bevolking. Men verkondigt wel de op practische waarneming gegronde meening, dat, als dit verschil in beschaving groot is, in de meeste gevallen de economisch zwakkere bevolking geheel wordt verdrongen of ten onder gaat. Het schijnt, dat de komst van vreemdelingen, in deze omstandigheden, een plotselinge ontwrichting van het economische evenwicht bij de inheemsche bevolking veroorzaakt, dat niet meer of zelden hersteld kan worden. Een overmatige waardeering van wat de vreemdeling heeft aan te bieden, brengt de inboorlingen er toe een groote hoeveelheid beschikbare goederen in ruil te geven of langdurige diensten te praesteeren, ten einde een ar-

tikel machtig te worden, dat weinig economisch nut voor hen heeft, omdat zij er niet mee om kunnen gaan, dan wel hun ijdelheid streelt, daar zij meenen met het bezit ervan hun aanzien in den stam te kunnen verhoogen, zoodat hier slechts van de bevrediging van sociale behoeften kan worden gesproken, of slechts, zooals Moskowski meent [1]), eenvoudig hun begeerte is opgewekt. Wanneer nu niet alleen enkele individuen, maar een geheele stam zich tot een dergelijken ruilhandel zou laten verleiden, dan kan men zich indenken, dat het geheele productiesysteem verstoord wordt, doordat èn de kapitaalgoederen snel uitgeput raken, èn de onttrekking van arbeidskrachten (door zich voor langen tijd aan de vreemdelingen te verhuren) de productie schaadt. De stam zou zich dan òf genoodzaakt zien met een groot kapitaalsverlies de binnenlanden in te trekken, òf zich aan moeten passen aan een blijvende arbeidsverhouding tot de immigranten. Schmidt schrijft, dat het in dergelijke gevallen moeilijk is een algemeenen maatstaf te vinden, om te kunnen vaststellen „in wieweit diese eingetäuschten Waren einer wirklichen Bedürfnisbefriedigung des Eingeborenen zugute kommen, oder in wieweit sie vielmehr in solchen Sachgütern bestehen, deren Gebrauchswert mehr oder weniger ein eingebildeter is" [2]). Ook hier een onderscheiding van economische en niet-economische, sociale, goederen. De waardeering der ingeruilde goederen door den inboorling geldt echter niet hun objectieve nuttigheid, welke hem wellicht niet bekend is, en is van zijn standpunt geenszins gebaseerd op een „ingebeelde" gebruikswaarde. Teekenend is het voorbeeld dat Schmidt geeft. Op een zijner reizen in Brazilië had een Indianenhoofdman voor eenige ethnografische voorwerpen een hoogen prijs weten te bedingen. Toen Schmidt hem echter zijn verzoek om alcohol weigerde, bood hij de voorwerpen aan, en deed hij afstand van de juist overeengekomen koopsom voor het genot van slechts één glas brandewijn [3]).

Een voorbeeld van verdringing der autochthone bevolking door hooger ontwikkelde vreemdelingen in ons Indië vinden wij in de geschiedenis van de Maleische kolonisatie vóór de bemoeienissen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement in de Westerafdeeling van Borneo. Door zich aan de rivier-

mondingen te vestigen, kregen zij spoedig de Dajakbevolking in hun macht. Mocht deze ook terugwijken, zij kwam toch in toenemende afhankelijkheid, omdat de Maleiers den toevoer van voor haar onontbeerlijke artikelen, als zout en tabak, geheel beheerschten. Zij kregen daardoor de gelegenheid den veldarbeid van de Dajaks uit te buiten. Later werden de Dajaks gedwongen voor de Maleiers boschproducten in te zamelen [4]).

Dat niet generaliseerend mag worden gezegd, dat à priori een primitief volk bij aanraking met vreemdelingen van hoogere beschaving ten gronde moet gaan, — waarbij o.m. gewezen wordt op het lot van de Indianen in Noord-Amerika — blijkt uit het in Nieuw-Guinee waargenomene. De Papoeastammen, hoewel op zeer lagen trap van ontwikkeling staande, hebben meermalen van het bezit van goede economische eigenschappen blijk gegeven, welke hierin tot uiting komen, dat, al hebben zij wellicht in den aanvang van hun aanraking met vreemdelingen naar onze begrippen overmatig betaald voor de spiegeltjes, kralen e. d., die de Ternataansche vogeljagers of explorateurs aanboden, daarin een opmerkelijke wijziging is gekomen, doordat de ruilartikelen der vreemdelingen een snelle waardedaling hebben ondergaan. Zoo bericht Le Roux, dat stammen aan de Mamberamo-rivier vroeger een groot aantal paradijsvogels inleverden tegen eenige snoeren blauwe kralen, doch dat zij tegenwoordig heel wat meer voor hun moeite eischen [5]).

Ook blijkt herhaaldelijk, dat de begeerte van de primitieve Papoea's zich in den laatsten tijd veel meer uitstrekt naar het in bezit nemen van directe economische, dan van sociale goederen. Zij geven duidelijk de voorkeur aan messen, bijlen en andere stalen gereedschappen, zoodat de explorateurs van een waren ijzerhonger bij de Papoea's spreken [4]). Ook vindt men in de exploratieverslagen, dat deze goederen niet meer tegen een zoo groote hoeveelheid kapitaalgoederen of tegen zoo langdurige diensten worden verkregen, dat 't economische leven van de inboorlingen daarvan nadeel ondervindt, en dat reizigers steeds meer economische goederen moeten betalen voor hun inheemsche dragers of gidsen, voor de benoodigde varkens, sago of ander voedsel.

Men ziet ook nog bij de komst van vreemdelingen van hoogere ontwikkeling in een gebied, dat bewoond is door een primitief volk, een ander verschijnsel op den voorgrond treden. Wanneer bijv. blijkt, dat het gebied rijk aan delfstoffen is, zal de bodem plotseling een hooge waarde kunnen krijgen, althans voor zoover de vreemdeling bekend is met de waarde van de delfstoffen voor de wereldmarkt, en in staat is deze te ontginnen. De waarde, die de vreemdelingen toekennen aan in het land van vestiging aangetroffen goederen, welker nut aan de inheemsche bevolking tevoren onbekend was, kan ook tengevolge hebben, dat deze ze eveneens gaan waardeeren, doch niet naar hun gebruikswaarde-voor-zichzelf, maar naar de beteekenis van de diensten, die ze indirekt, langs den weg van den ruil kunnen verschaffen [7]). Zoo is de inheemsche bevolking van West-Nieuw-Guinee, als gevolg van aanraking met Ambonneezen, zich gaan toeleggen op den uitvoer van notenmuskaat en foelie, en is zij tot een semicultuur der in de bosschen groeiende noteboomen overgegaan [8]). Ook die goederen, die tot dus ver alleen als gebruiksgoederen van de inboorlingen dienst deden, maar nu door de vreemdelingen begeerd worden, omdat dezen ze naar het buitenland kunnen exporteeren en verkoopen op de wereldmarkt, zullen in waarde stijgen. Zoo bijv. de exploitatie van het hout uit de oerbosschen, de jacht op paradijsvogels, de exporthandel in copra enz.

Maakte ik melding van het gevaar, dat een primitieve bevolking kan loopen, wanneer zij in aanraking komt met vreemdelingen van een veel hoogere ontwikkeling, de kans op verstoring van het economische leven der inheemschen is veel geringer, naarmate het verschil in cultuurpeil met de vreemdelingen minder is, of als de vreemdelingen zich individueel te midden van de inboorlingen vestigen.

Hierbij voltrekt zich geleidelijk een nivelleering tusschen het behoeftenpeil van de kolonisten met dat van de inboorlingen, met dien verstande, dat het behoeftenpeil langzamerhand verhoogd wordt, naarmate zij de middelen ter behoeftenbevrediging, die door de kolonisten gebruikt worden, ook als zoodanig leeren kennen en waardeeren. Aangenomen mag worden, dat in het algemeen het behoeftenpeil der kolonisten

zich niet zal wijzigen, behalve dat dit zich blijvend aan het natuurlijke milieu van het nieuwe land zal hebben aan te passen. Wel zal het behoeftenpeil der kolonisten zich nog moeten assimileeren aan het sociale milieu, waarin zij zich geplaatst zien, maar dit behoeft slechts van tijdelijken aard te zijn, n.l. zoolang de koloniale maatschappij zich nog in vele opzichten zal moeten behelpen. De kolonisten toch zullen er naar streven om zoo spoedig mogelijk weer de in het moederland gekende behoeften te kunnen bevredigen. Zij zullen bijv. voorloopig genoegen nemen met primitieve woningen van het materiaal, dat in het kolonisatiegebied wordt aangetroffen, maar iedere kolonist zal trachten hierin zoo spoedig mogelijk verbetering te brengen door, zoodra zij daartoe in staat zijn, de woningen te brengen op het peil van zoodanige, wat comfort betreft, als men in het moederland bewoonde.

De op lager beschavingspeil staande inheemsche bevolking zal geleidelijk de voordeelen van althans sommige der door de kolonisten gebruikte goederen leeren inzien, en deze tenslotte ook zelf willen bezitten. Haar behoeftenpeil stijgt derhalve. De kolonisten zullen bijv. kleeren van geweven stof hebben, de inheemschen van boombast. Indien nu het ruilverkeer geweven stoffen in handen van de inheemschen brengt, zullen dezen ze, in navolging van de kolonisten, ook gebruiken. Wanneer zij nu de voordeelen er van ondervinden, n.l. dat ze duurzamer zijn en goedkooper dan hun boombastkleeding, d.w.z. tegen minder moeite verkrijgbaar, dan zullen zij vanzelf de geweven stoffen der kolonisten verkiezen. Hetzelfde kan gezegd worden van gereedschappen, en tal van andere economische goederen.

De wijziging in het behoeftenpeil van de minder ontwikkelde oorspronkelijke bevolking kan men zich ook aldus verklaren: Het komt bij natuurvolken veel voor, dat zij van vreemdelingen het gebruik van verschillende goederen overnemen, zonder dat zij het juiste begrip hebben van de zaak, zoodat het feitelijk niets anders dan zinloos imiteeren kan worden genoemd. Meenden wellicht de eerste navolgers door deze imitatie hun aanzien tegenover de stamgenooten te kunnen verhoogen, de in een primitieve maatschappij zoo ontwikkelde gemeenschapszin, welke dikwijls — uit gebrek aan zelf-

vertrouwen (Boeke) [9]) — tot navolging aanspoort, zal ook de andere leden van de economische eenheid er toe brengen om eveneens de nieuwe goederen te gebruiken. Hier zien wij dus het ontstaan van een sociale behoefte. Het goed wordt derhalve alleen begeerd om een sociale behoefte te kunnen bevredigen, en is als zoodanig een sociaal goed. *). Verschillende voorbeelden van een dergelijken ontwikkelingsgang zijn mij meegedeeld door missionarissen en bestuursambtenaren, die in Nieuw Guinee en de Zuidelijke Molukken werkzaam waren. Geleidelijk echter zullen de gebruikers ook de economische waarde van het goed leeren kennen, en het meer in deze hoedanigheid leeren waardeeren. Trouwens, de sociale waarde van het goed zal, naarmate meer stamgenooten het bezitten, vanzelf dalen. Zoo hebben meermalen reizigers, die met primitieve volken in aanraking waren gekomen, een overigens schier naakt loopenden inboorling plotseling met een oud jasje ten tooneele zien verschijnen (waarmee vermoedelijk een listige vreemdeling zich een in zijn oogen overmatige betaling in diensten of goederen heeft kunnen verwerven). Nu kan men zich voorstellen, dat de bezitter van zoo'n jasje een zoodanige onderscheiding geniet, dat andere stamgenooten hetzelfde trachten te krijgen. Deze willen dus daarmee een sociale behoefte bevredigen. Maar tenslotte zullen door veelvuldiger gebruik mogelijk de economische eigenschappen van een jas tot de gebruikers doordringen. Men kan zich nu een beeld vormen van de evolutie, welke een object van sociaal tot economisch goed doormaakt, en tevens zien hoe het aantal der economische behoeften van het primitieve volk met één vermeerderd wordt.

Maar wij behoeven onze voorbeelden niet bij de meest primitieve volken te zoeken. Het leven van den eenvoudigen Indonesiër geeft voorbeelden te over van het eigenaardige aanpassingsvermogen aan de hoogere beschaving van de hem omringende koloniale maatschappij. Deze aanpassing voltrekt zich op dezelfde omslachtige wijze, langs den omweg van de, dikwijls naïef-aandoende, sociale begeerten, naar de

*) Schurtz schrijft het zinlooze imiteeren bij aanraking van verschillende groepen toe aan ideeënarmoede, dat niet alleen tot primitieve volken is beperkt. 10).

uiteindelijke verrijping van het practisch-economisch inzicht. Zelfs den oppervlakkigen reiziger in Indië zullen die typische uitingen van een hooger behoeftenpeil bij de inheemsche bevolking niet ontgaan zijn, welke vooral bij de moderne jongeren zijn waar te nemen, n.l. het gebruik van Westersch schoeisel, van (soms overbodige) brillen e. d. En wie het inlandsche dorpsleven heeft gadegeslagen, zal zich niet verwonderen, wanneer hij bij volksfeesten de gretigheid opmerkt, waarmee de jongelieden de gladde masten beklimmen om uit de welvoorziene kroon in de allereerste plaats den zoozeer begeerden Europeeschen badhanddoek, het pakje toiletzeep of het nethemd te kiezen, en voor de nakomers het ordinaire baadje en den gewonen hoofddoek achter te laten.

Maar meer en meer, ook bij de kinderlijksten van geest, dringt het besef door van de economische waarde der goederen, die in navolging van de vreemdelingen worden gebruikt. Dit is duidelijk waarneembaar bij degenen, die langeren tijd met vreemdelingen van hooger cultuurpeil in aanraking zijn geweest, zoowel in de kleeding als bij de toepassing van andere goederen van dagelijksch gebruik, zooals gereedschappen, landbouwwerktuigen, meubelen, lampen, zelfs het materiaal voor den woningbouw, voor de omheining van erven enz. Als voorbeeld noem ik den invloed der Ambonneesche Christen-goeroe's op de primitieve bevolking van de verschillende eilandengroepen in de Molukken. Men moet de toestanden van nabij gezien hebben, om zich eenig denkbeeld te kunnen vormen van het gemak, waarmede de bevolking allerlei gewoonten en gebruiken van den leeraar overneemt. Het is bijna ongeloofelijk, hoe in sommige gevallen één goeroe een geheelen ommekeer in de levenswijze van een heel complex teweeg kan brengen. Dat hierbij het afhankelijkheidsgevoel van den inboorling, die door zijn bekeering zich stelt „onder de hoede van het Gouvernement, waarvan de zendeling of missionaris als de best vertrouwde vertegenwoordiger wordt beschouwd" (Boeke) [11]), een groote rol speelt, is zeer wel aan te nemen. Doch ook, al is er geen sprake van kerstening, is de individueele invloed van den beschaafden Inlander, hetzij godsdienstleeraar, ambtenaar of handelaar, op een primitieve omgeving duidelijk merkbaar.

En deze assimilatie van het beschavingspeil van de natuurvolken aan dat van de meer behoeften kennende immigranten, is een proces, dat naar mijn meening in het bijzonder met het oog op Nederlandsch-Indië, waar zooveel volken van verschillende beschaving zoo herhaaldelijk en dikwijls intensief met elkaar in contact komen, met belangstelling dient te worden gadegeslagen, omdat de geleidelijke groei van dit assimilatieproces niet anders dan de algemeene welvaart kan bevorderen, doch daarentegen een te snelle, ongebreidelde en boven het begrip van het assimileerende subject gaande ontwikkeling welhaast onvermijdelijk noodlottige gevolgen voor hem zal moeten hebben, zoowel op moreel als op economisch gebied.

Literatuur: 1) Moskowski t.a.p. 47. — 2) Schmidt II t.a.p. 195. — 3) Schmidt I t.a.p. 212. — 4) G. L. Uljee, De Westerafdeeling van Borneo, 114 e.v. — 5) Ch. Le Roux, Expeditie naar het Nassau-gebergte in Centraal Noord Nieuw-Guinee, Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, afl. 3, 1926, 487. — 6) Exploratie-verslag Nieuw-Guinee t.a.p. 197 e.v. — 7) Gonggrijp t.a.p. 492. — 8) Exploratie-verslag Nieuw-Guinee t.a.p. 303. — 9) Boeke t.a.p. 7. — 10) Schurtz t.a.p. — 11) Boeke t.a.p. 182.

§ 3.

De emigratie van de bevolking van Java en het arbeidsvraagstuk op de buitengewesten.

In § 4 van het eerste hoofdstuk gaf ik in het kort aan, hoe in een tropisch-koloniale maatschappij met een geringe bevolking de vraag naar arbeidskrachten de arbeidersemigratie in het leven riep. De gestadige uitbreiding van het aantal op Westerschen grondslag werkzame ondernemingen in de buitengewesten heeft een steeds toenemende vraag naar arbeiders tengevolge gehad, welke van elders — China, Britsch-Indië, Java — moesten worden aangevoerd, wijl, zooals werd opgemerkt, de inheemsche bevolking van de streek, waar het bedrijf zou worden uitgeoefend, of niet geschikt, of niet geneigd was om den vereischten arbeid te verrichten. Er bestond dan ook voor de inheemsche bevolking in de dunbevolkte streken der buitengewesten geen enkel economisch motief om vermeerdering van het inkomen te zoeken, daar

hun eigen huishouding, bij hun behoeftenpeil, hierin op voldoende wijze voorzag. Dat men, om van het buitenland niet te spreken, de noodige arbeidskrachten ging zoeken op Java, ligt voor de hand, te meer daar reeds de ondernemingen op Java zelf proefondervindelijk het bewijs geleverd hadden van de bruikbaarheid van den Javaan als arbeider voor Westersche bedrijven, zij het dat deze bruikbaarheid voor velerlei werkzaamheden eerst geleidelijk verworven werd.

Bovendien vestigde het hooge en steeds stijgende bevolkingscijfer van Java de meening, dat de arbeiderswerving daar geen moeite zou ondervinden. Om nu een indruk te krijgen over de verhouding van de bevolkingsdichtheid van Java tegenover die van de buitengewesten, kan ik volstaan met de opsomming van eenige cijfers, ontleend aan de uitkomsten van de volkstelling van 1920. Daaruit blijkt, dat, terwijl de minst bevolkte gewesten van Java, n.l. Besoeki en Bantam, nog een bevolkingsdichtheid van respectievelijk 148 en 113 zielen per K.M^2. hebben, deze in de buitengewesten slechts worden overtroffen door de veel kleiner oppervlakte hebbende afdeelingen Zuid-Bali met een sterkte van 216, Lombok met 132, en Batipoeh en Pariaman met 144 zielen per K.M^2., terwijl de andere buitengewesten slechts in het andere deel van Bali, Zuid-Celebes en Minangkabau met een densiteit van 90 à 100 per K.M^2. die van de minst bevolkte gewesten van Java kunnen benaderen.

Ik zal nu de werving van arbeiders op Java ten behoeve van ondernemingen op de buitengewesten in een kort overzicht behandelen.

Reeds eerder zagen wij, dat de bij de werving voorkomende misbruiken de regeering noopte regelend in te grijpen, zoodat deze door tal van voorschriften, welke het tegengaan van misstanden beoogden, aan banden is gelegd. Thans wordt de werving van arbeiders op Java voor werk in de buitengewesten beheerscht door de wervingsordonnantie van Staatsblad 1914, No. 613 voor de beroepswerving, Staatsblad 1915, No. 193 voor de eigen werving der werkgevers, Staatsblad 1921, No. 505 voor de vrije werving [1]).

De beroepswerving kwam al spoedig in discrediet door de praktijken, die werden toegepast om menschenmateriaal te

krijgen. Niettegenstaande de dichte bevolking van Java, vooral van Midden-Java, bleek de Javaan in het algemeen niet zoo spoedig geneigd als men verwachtte om als arbeider naar de buitengewesten te emigreeren, zoodat overreding daartoe alleen lukte bij de minder ontwikkelden [1]). Het gevolg was, dat de wervers ter wille van de goede verdiensten niet schroomden om door middel van misleidende voorspiegelingen en andere bedriegelijke praktijken een groot aantal menschen van allerlei slag, dikwijls „ongure gasten", of „zwakken en slappelingen, die den strijd om het bestaan in de desa niet hebben kunnen volhouden" (Gonggrijp) [2]), tot emigreeren over te halen, zonder dat dezen eenig begrip hadden van wat hen te wachten stond. De toenemende vraag naar arbeiders werkte deze misstanden in de hand, doordat de concurrentie tusschen de beroepswervers hen ertoe bracht, niet om hun klanten zoo goed mogelijk werkvolk te zenden, doch om elkaar vóór te zijn, hen zoo spoedig mogelijk te helpen [3]). De wervingsordonnantie is niet in staat gebleken de vele misbruiken bij de werving te voorkomen of zelfs in voldoende mate te beteugelen. De toenmalige assistent-resident Tideman schreef in 1918: „Het komt nog voor, dat lieden opgelicht worden, en door allerlei misdadige middelen er toe gebracht worden, alle vragen van de betrokken ambtenaren te beantwoorden op de door de wervers gewenschte of afgedreigde wijze [4]). Ook is bij de werving omkooperij van desahoofden en hoogere ambtenaren voorgekomen.

Om een einde te maken aan de klachten over bedriegerijen bij de werving [5]), de misbruiken tegen te gaan, dan wel de nadeelige gevolgen daarvan tot een minimum te beperken [6]), zijn de groote werkgeversorganisaties ter Oostkust van Sumatra er toe overgegaan om de werving zelf ter hand te nemen. In 1914 had Mr. J. C. Kielstra reeds de oprichting van een planters-werfbureau aanbevolen [7]). De Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A.V.R.O.S.) stelde met de Deli-Plantersvereeniging de eigen werving van het Algemeen Delisch Emigratiekantoor in [8]). Ook de Zuid-Sumatra Landbouw-Nijverheidsvereeniging voorziet door eigen werving in de behoefte aan arbeiders [9]). Er waren wel groote moeilijkheden te overwinnen,

o.a. de moeilijkheid om te beoordeelen of de emigrant met zijn volle instemming Java verliet, om gedurende enkele jaren op een plantage in de buitengewesten te werken. Doch alles wordt in het werk gesteld, om het door haar beoogde doel — een eerlijke werving — te bereiken [10]). De naar directe winst begeerige werfagent is vervangen door een beheerder der eigen werving, wien het alleen te doen is om goed en tevreden werkvolk. Daardoor zijn de autoriteiten de eigen werving veel beter gezind, zoodat deze minder last van ambtelijke contrôle heeft en veel meer rekenen kan op ambtelijken steun [5]).

Ter weerlegging van verwijten over „verlokken" van arbeiders op Java middels voorschotten, merkt Dr. Buffart in „Koloniale Studiën" op, dat ingevolge gouvernementsbesluit van 6 Januari 1926, No. 14 (bijblad 10960), aan den werkman noch bij het aanwerven, noch bij het aan boord gaan meer voorschot wordt gegeven. In plaats van het vroegere voorschot, geven de werkgevers in Deli hetzelfde bedrag ten geschenke, n.l. *f* 2.50 bij het sluiten van het contract op Java, en *f* 2.50 bij het aan boord gaan. Terecht acht schrijver het onwaarschijnlijk, dat vele aspirant-emigranten zich door deze bijna op het laatste oogenblik uitbetaalde geringe bedragen zullen laten verlokken om te emigreeren. Dat geld wordt door de werkgevers dan ook alleen gegeven, omdat iemand, die zijn woonplaats verlaat, altijd wel eenige kleinigheden te betalen en zich iets aan te schaffen heeft, terwijl hij het op de reis, hoewel hij vervoer, voeding en onderdak gratis ontvangt, moeilijk buiten eenige contanten kan stellen. Eerst op de onderneming ontvangt hij zijn contractueel bedongen voorschot van *f* 10.—, om zich daarmee de noodige huishoudartikelen te kunnen aanschaffen [11]).

De Deli-Plantersvereeniging paste het eerst de zoogenaamde laukeh-werving toe. Het beginsel was, dat al haar leden singkeh's (nieuwelingen) zouden laten zoeken door de laukeh's (oudgedienden). De laukeh's zouden zich naar het bureau der D.P.V. te Semarang begeven, van waaruit zij verder naar het binnenland geholpen werden, en waar zij zich later, eventueel met degenen, die zij zouden aanbrengen, bij de agenten konden aanmelden voor de regeling der terug-

reis [12]). In de levendige beschrijving, die Dr. Broersma over de „vrije werving" in Koloniale Studiën van 1919 geeft, lezen wij nog de volgende bijzonderheden.

Op verzoek van naar Deli terugkeerende laukeh's, waarbij zich later verschillende singkeh's aansloten, heeft de D.P.V. gedaan gekregen, dat zij zonder contract van Java mochten vertrekken. Uit de eigenlijke laukeh-„werving", waarbij de laukeh voor elken aangebrachten singkeh een premie ontving, heeft zich de vrije emigratie in den waren zin ontwikkeld, omdat thans de laukeh geen cent premie en geenerlei voordeel ontvangt. Het was dan ook te betreuren, dat de arbeidsinspectie intusschen tot de meening was gekomen, dat er werving lag in de middelen der vrije emigratie der D.P.V., omdat de vrije emigranten gewoonlijk, na korten tijd op de onderneming in Deli te zijn geweest, een arbeidsovereenkomst sloten. Aanprijzing van Deli door oudgedienden (of middels briefwisseling), vrije overtocht en steun voor de eerste dagen in het nieuwe land mocht wel, indien het tot kolonisatie strekte, maar niet, wanneer men die menschen een arbeidsovereenkomst liet aangaan. De wervingsordonnantie eischte, dat aangeworven arbeiders voor de verscheping een rechtsgeldige overeenkomst hadden aangegaan, zoodat er niet anders overschoot dan de nieuwelingen, die als vrije emigrant waren uitgetrokken, een contractje van 8 of 14 dagen, lang genoeg voor de reis, te laten aangaan. Gelukkig wist de D.P.V. door herhaalde vertoogen tenslotte te bereiken, dat deze verplichting eerst voor de laukeh's, en in 1923 ook voor de singkeh's, werd ingetrokken [13]).

Ten besluite van mijn beschouwing over de vrije emigratie, nog deze samenvatting, ontleend aan de interessante brochure van K. W. Rauh: De vrije emigratie van Java der Deli-Plantersvereeniging:

De Vrije Emigratie maakt de singkeh's het emigreeren aantrekkelijk door hun korte contracten (van twee jaar) toe te staan, door hun de keuze van de onderneming te laten, door hen aan te moedigen hun gezinnen op kosten der onderneming mee te nemen, door hun bij verblijf in de depôts volledige vrijheid van beweging te geven, door hun het vernederende in optocht onder geleide en door uniforme kleeding van verre

als contractant kenbaar heen- en terugbrengen naar gouvernementsbureaux te besparen, en ten slotte, door hun toe te staan als vrije lieden Java te verlaten.

Terloops zij nog vermeld, dat de hierboven genoemde vrije wervingsordonnantie van Staatsblad 1921, No. 505 alleen de werving reglementeert van arbeiders, die een overeenkomst aangaan op den voet van de Vrije Koelieordonnantie van Staatsblad 1911, No. 540. Met de aanwerving zelf bemoeit zij zich heel in het kort, terwijl voor het overige arbeidsrechtelijke regelingen worden gegeven. De emigratie van Javaansche werkzoekers naar de Lampongs is geregeld bij Staatsblad 1924, No. 433 en 434, waarbij de vrije wervingsordonnantie van de Lampongs buiten werking wordt gesteld, terwijl voorts bepaald is, dat met de immigranten in deze ordonnantie bedoeld, geen contracten volgens de koelieordonnantie mogen worden aangegaan gedurende de eerste zes maanden [14]).

Wat nu verder het lot van de immigranten-arbeiders op de buitengewesten betreft, de positie van de eigenlijke contract-arbeiders wordt beheerscht door de verschillende koelieordonnanties die, behalve de bekende poenale sanctie, d.w.z. bepalingen houdende strafbedreiging tegen inbreuk op de werkovereenkomsten van de zijde der werklieden en tegen weigering om den verplichten arbeid te verrichten, alsmede die betreffende de terugbrenging met den sterken arm van werklieden naar de onderneming, naast maatregelen tegen overtreding door de beheerders, verschillende voorschriften van socialen aard inhouden. Zoo wordt in de bekende koelieordonnantie voor Sumatra's Oostkust van 1915 (Stbl. 421) de inhoud der werkovereenkomsten voorgeschreven, welke o.a. een regeling moet bevatten over den contractduur, de loonen, ook bij ziekte, de werkuren, ook voor nachtarbeid, de rusttijden, het overwerk, het bedrag en de verrekening der voorschotten, de vrije dagen ten behoeve van vrouwelijke contractanten, de huisvesting, vrije geneeskundige behandeling en verpleging van den werkman en zijn gezin, enz. Voorts worden er bepalingen gegeven over de verplichting van den werkgever om zorg te dragen voor goede behandeling, geregelde uitbetaling der loonen, voegzame en koste-

looze huisvesting met goed bad- en drinkwater aan de arbeiders en hun gezinnen, behoorlijke ziekeninrichtingen, vrije voeding bij verpleging. Ook worden regelingen overgelaten aan het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur, bijv. de wijze van het vervoer van zieke arbeiders naar de hospitalen. Door al deze voorschriften, het toezicht van de arbeidsinspectie en niet het minst het initiatief van de werkgevers zelve, is zeer veel bereikt in het belang van den materieelen welstand der arbeiders. Van groot belang is nog art. 24 van deze ordonnantie, waarbij den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid wordt gegeven om den maximalen contractduur te verkorten en om de strafbedreiging tegen werklieden buiten werking te stellen, en het in 1925 ingelaschte art. 24a, waarbij te Medan een Permanente Commissie voor de bestudeering van de arbeidstoestanden op Sumatra's Oostkust wordt ingesteld, die o.m. om de vijf jaren den Gouverneur-Generaal heeft te adviseeren, in hoeverre aan de hand van de bepalingen van art. 24 door hem maatregelen kunnen worden genomen, om den maximumduur van werkovereenkomsten te verkorten en strafrechtelijke bepalingen buiten werking te stellen, en ten slotte het eveneens in 1925 ingevoegde art. 24 bis, dat den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid geeft voor ondernemingen, waar voortgezette wantoestanden heerschen, een wervingsverbod uit te vaardigen, de automatische ontbinding der loopende contracten ten gevolge hebbende.

Naast de koelie-ordonnantie wordt de vrije koelie-ordonnantie van Staatsblad 1911, No. 540, toegepast, welke echter geen straf-sanctie op de niet-naleving van de overeenkomst inhoudt.

Het ligt echter buiten het bestek van dit werk om dieper op de arbeidsovereenkomsten in te gaan.

Met betrekking tot den langdurigen strijd, die gevoerd is over het instituut van de poenale sanctie, waarvan Heyting in zijn „Koeliewetgeving" [15]) een duidelijk overzicht geeft, moge ik alleen opmerken, dat naar mijn meening vooral door de tegenstanders te zeer aandacht gewijd is aan het ethische of juridische beginsel, dat een strafsanctie niet in overeenstemming zou zijn te brengen met een burgerrechtelijke overeenkomst, terwijl dikwijls onvoldoende rekening wordt ge-

houden met den practischen toestand. Het is de verdienste van het artikel van Prof. Gonggrijp: „Het arbeidsvraagstuk in Ned.-Indië", dat daarin een glasheldere en zuiver zakelijke uiteenzetting van de waarde van de poenale sanctie wordt gegeven, en verkorting van de termijnen wordt voorgestaan [16]). Minder objectief, doch met een waardeerbare poging om de successievelijk naar voren gebrachte practische voor- en nadeelen van de poenale sanctie tot hun recht te doen komen, is het artikel van van der Bij in het Koloniaal Tijdschrift van Juli 1927, waarin hij o.m. tot de volgende desiderata komt: 1. Ter wille van de „opvoeding" tot regelmatigen arbeid en het althans lichamelijk gezond maken der aangevoerde koelies worde de poenale sanctie op de immigratiecontracten gehandhaafd. 2. De poenale sanctie op de reëngagementscontracten dient te worden afgeschaft [17]). Mijn persoonlijke zienswijze in deze moge ik opschorten tot het volgende hoofdstuk.

Thans rest mij nog te vermelden, welke plaats de kolonisatie van Javanen inneemt in de voorziening der behoefte aan arbeiders in de weinig bevolkte streken.

Afgescheiden van het standpunt van de Regeering ten aanzien van het al of niet wenschelijke van de handhaving der poenale sanctie, hebben reeds gedurende vele jaren ondernemers proeven genomen, welke beoogden door kolonisatie, d.w.z. door het beschikbaar stellen van een huisje met erf aan daarvoor in aanmerking komende arbeiders, een kern te vormen van een vrije nederzetting. Later, toen er sprake was van het verdwijnen van de straf- en dwangbepalingen uit de koelie-ordonnantie, zijn de kolonisatiemogelijkheden meer systematisch bestudeerd, en werd, in verband met de te nemen maatregelen, door de Regeering bij monde van haar adviseur, den heer C. Lulofs, in 1918 met de werkgeversorganisaties ter Oostkust van Sumatra overleg gepleegd. Het resultaat van de besprekingen en de andere bevindingen van den heer Lulofs zijn neergelegd in het „Verslag nopens de overwogen plannen en maatregelen betreffende de kolonisatie van Javaansche werklieden op de cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra in verband met de voorgenomen afschaffing van de zoogenaamde poe-

nale sanctie in de koelie-ordonnantie". Doel van de kolonisatie was dus na verdwijning der poenale sanctie een geregelde vervulling van de arbeidsbehoeften te verzekeren. Men zag zich nu gesteld voor de vraag: Welk karakter zal deze kolonisatie dragen? Zal deze zijn een werkliedenkolonisatie in den geest van de fabrieksdorpen van van Marken te Delft, en Krupp te Essen, of moet er gestreefd worden naar vestiging van landbouwers, gelijk op enkele ondernemingen in West-Indië is tot stand gekomen? Het blijkt, dat de ondernemers alleen uitkomsten verwachten van een arbeiders-kolonisatie, en bovendien kolonisatie van landbouwers slechts mogelijk wordt geacht op nog niet in concessie uitgegeven, liefst bevloeibare gronden [18]). Dit ligt voor de hand. In het eigenlijke cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra zijn geen ondernemingen, die zooveel voor inlandschen landbouw geschikten grond kunnen afstaan, dat zich daarop een zoodanige landbouwkolonie zou kunnen ontwikkelen, dat daaruit voldoende arbeiders zouden zijn te recruteeren.

De Regeering stelde zich voor „een geheel buiten overheidsbemoeienis staande regeling, waarbij eenerzijds ondernemers huis en tuin tijdelijk afstaan aan gewezen contractarbeiders, anderzijds deze laatsten voor het genot van hetgeen hun wordt afgestaan, zich verbinden den ondernemer een wederdienst te bewijzen in den vorm van een bepaald aantal dagen behoorlijk betaalden arbeid ten behoeve van de onderneming, onder voorwaarde, dat de arbeidersplicht slechts rust op het hoofd van het gezin, dat het grondstuk ten gebruike ontving en dat, zoolang deze zijn verplichtingen nakomt, en ook na zijn overlijden, diens verdere familieleden met behoud van het genot van den grond, geheel vrij zijn, zoodat op deze wijze uit de aanvankelijk half vrije, op den duur een geheel vrije arbeiderskolonie op de onderneming geboren wordt." Van planterszijde evenwel werd eenstemmig en krachtig protest aangeteekend tegen het laatste deel der formule, waarvan de toepassing tot gevolg zou hebben, dat een steeds grooter deel der kostbare ondernemingsgronden in handen zou overgaan van Inlanders, zonder dat de onder-

nemers eenige zekerheid hebben, dat zij in ruil daarvoor ook arbeid zullen ontvangen [18]).

Ook dit is begrijpelijk. Het zou niet aangaan de vroeger gemaakte fout, dat er in het oude cultuurgebied ter Oostkust van Sumatra geen gronden voor volksplantingen zijn gereserveerd, nu te herstellen langs den weg van overheidsdwang (welken Lulofs terecht „in wezen onrechtvaardig" noemt).

Wat de werkwilligheid der kolonisten voor de onderneming beteekent, indien geen verplichting tot arbeid als tegenpraestatie voor den in gebruik gekregen grond en huis bestaat, toont de in 1918 genomen proef op de onderneming Haboko, waar aan de kolonisten gronden en sawah-terreinen werden verstrekt, zonder bepaalde arbeidsverplichting. De resultaten bleken heel wat minder te zijn dan men verwachtte. Vooral in 't begin stelden de kolonisten zich voor een weinigurigen arbeidsdag alleen tegen buitensporig hooge loonen beschikbaar. Bij deze poging heeft echter kennelijk de bedoeling voorgezeten dat een landbouwkolonie zou ontstaan. De teleurstelling had men zich bij grondige overweging kunnen besparen, want nimmer zal een landbouwkolonie — en dat nog wel met sawah-terreinen — voldoende arbeiders voor een onderneming opleveren. Doch hierover in het volgende hoofdstuk nader.

Gaan wij nu na, welke maatregelen de Regeering nam. Eerst kwam bij Staatsblad 1919, No. 61, der erfpachtsordonnantie voor de zelfbesturende landschappen buiten Java en Madoera, een regeling tot stand, houdende voorschriften over het in gebruik geven van ondernemingsgrond aan Inlanders voor de vestiging en uitbreiding van kolonistenkampongs en ten behoeve van winkeliers, groenteplanters, toekangs, ondernemingspersoneel enz. In aansluiting hieraan verscheen Staatsblad 1920, No. 781, met een nadere bepaling omtrent de kolonisten. Dezen mochten, wanneer hun onder zekere arbeidsvoorwaarden door den erfpachter een eigen huis met grond was afgestaan, niet uit dat huis en van dien grond worden verwijderd, zoolang zij geregeld werkten voor de onderneming. Bovendien was voorgeschreven, dat bedoelde arbeiders na verloop van 5 jaren in het blijvend genot van huis en

grond moesten worden gesteld (evenwel de waarde van het huis hadden te vergoeden), terwijl bij het eindigen van erfpachtsrecht het gebruiksrecht door het zelfbestuur in erfelijk individueel bezit moest worden omgezet. Er was dus blijkbaar geen rekening gehouden met de bezwaren, die de planters tegenover den heer Lulofs geuit hadden (zie boven). Het voornaamste bezwaar bestond hierin, dat de ondernemer geen bevoegdheid zou hebben om kolonisten bijv. wegens wangedrag (ik denk hierbij ook aan onruststokers) te verwijderen, terwijl zich ook moeilijkheden zouden kunnen voordoen over de beoordeeling of de kolonist al dan niet behoorlijk en geregeld arbeidt, wat door de arbeidsinspectie zou moeten worden uitgemaakt [19]). En voorts zou, wanneer ten behoeve van meerdere arbeidszekerheid de kolonie zou moeten worden uitgebreid, de erfpachter voortdurend stukjes grond verliezen.

Het spreekt vanzelf, dat deze voorschriften de arbeiderskolonisatiebeweging aanzienlijk remden. Gelukkig was de ordonnantie van 1920 — 781 niet geldig voor de landschappen met de lange contracten ter Oostkust van Sumatra. Maar er zou toch rekening mee moeten worden gehouden bij de voorgenomen conversie van de landbouwconcessies in erfpacht. Intusschen is bij Stbl. 1927, No. 339, bedoelde ordonnantie ingetrokken.

Ik wil nog melding maken van een Javaansche „arbeiders"-kampong van 60 gezinnen in Palembang, nabij Pagar Alam. Deze kolonie werd in 1921 op een der ondernemingen gesticht, teneinde in den drukken koffie-oogsttijd te kunnen beschikken over reserve plukvolk. De gezinshoofden der nederzetting zijn allen gewezen contractanten. Ieder gezin heeft de beschikking over een ruim erf voor het planten van voedingsgewassen en bovendien over een stuk sawahgrond. De man verplicht zich tegenover de onderneming, indien gewenscht, circa 120 dagen te werken tijdens den grooten pluk à raison van een bepaald bedrag per eenheid binnengebrachte koffie.

Men meent den opzet als geslaagd te kunnen beschouwen, althans de kolonie is welvarend. Hiertoe hebben medegewerkt de bijzondere vruchtbaarheid van den grond en de buitengewoon gunstige ligging ten opzichte van de pasar te

Pagar Alam, in verband met den afzet van landbouwproducten enz. Feitelijk behoeft de kolonist, ter voorziening in zijn levensbehoeften, niet voor de onderneming te werken. En de vruchtbare grond, èn de steeds open arbeidsmarkt op de plaats Pagar Alam doen hem voor weinig werk veel verdienen. Het behoeft daarom geen verwondering te baren, dat het werken steeds onder een zachten dwang moet geschieden.

Ook hierbij dezelfde ervaring als die der werkgevers in andere gewesten, n.l. dat Inlanders, die in staat zijn door hun eigen bedrijf hun behoeften te bevredigen, niet geheel vrijwillig hun diensten ter beschikking van Europeesche werkgevers zullen stellen.

Ter vergelijking met de arbeiderskolonisatie op de buitengewesten nog een enkel woord over de arbeidskolonies op Java. Het kolonisatieverslag Lulofs meldt hierover o.a., dat de ondernemingen op Java, welke hun werkvolk van elders betrekken, wel kosteloos woongelegenheid beschikbaar stellen, maar zelden grond, „en zoo al, in den vorm van een te midden van de woningen gelegen voor algemeen gebruik bestemd stukje grond". Verder wordt van den toestand der Madoereesche arbeiders in den Oosthoek medegedeeld, dat de koeliewoningen zooveel bewoners bevatten, dat van de idee „kolonisatie" niet veel overblijft. Deze Madoereezen keeren echter elk jaar met de poeasa terug, maar als ze zich blijvend vestigen, doen zij dit alleen buiten de ondernemingen. Er is op Java voor de op de ondernemingen gevestigde arbeiders geen omschreven verplichting om een bepaald aantal dagen per maand loonarbeid voor de onderneming te verrichten, maar wel wordt hier, vooral in den drukken tijd, drang uitgeoefend tot geregeld uitkomen, o.a. door toekenning van premies aan de mandoers. Het resultaat noemt rapporteur niet in alle opzichten bevredigend.

Verder wordt melding gemaakt van een in December in het leven geroepen landbouwkolonie op de perceelen van de maatschappij Oud-Djember, waarbij de kolonisten op zich nemen hun bouwvelden éénmaal in de twee jaren voor de erfpachters met na-oogst-tabak te beplanten en het product tegen vooraf vastgestelde prijzen in de schuren der maatschappij af te leveren. Ten slotte wordt met waardeering

gewezen op de arbeidersdorpen op het perceel Djatiroto van de H.V.A., tezamen bevattende 1750 huizen en bergende 15 à 16.000 arbeiders. De huizen zijn dubbele gezinswoningen met ruime erven. De opgezetenen ontvangen, behoudens huis en erf, afgeoogste rietvelden ter beplanting met rijst en polowidjo, maar zijn daarentegen verplicht, bij toerbeurt geregeld in dagloon uit te komen voor het op de onderneming te verrichten veldwerk. Zij staan onder strenge tucht [20]).

Ten slotte verdient de arbeidersvoorziening voor den Inlandschen producent de aandacht. Ik heb hierbij het oog op de moeilijkheden, die de Inlandsche rubberplanters op Sumatra en Borneo ondervonden, om aan voldoende werkvolk te komen. Laat ik mij terzake bepalen tot Djambi en Palembang.

Destijds heeft de inheemsche bevolking op aandringen van het Bestuur de rubbercultuur ter hand genomen. Zoolang de prijzen laag waren, werden de tuinen verwaarloosd, doch de scherpe stijging van de rubbermarkt van eenige jaren geleden bracht weer hernieuwde belangstelling voor het product. Daar de boomen inmiddels tapbaar waren geworden, kwamen de bezitters der tuinen handen te kort. Door het vrijwel algemeen in de bevolkingsrubberstreken toegepaste bagi-doea-systeem — waarbij de tapper de helft van de opbrengst van het product krijgt — kwamen spoedig lieden van heinde en ver zicht als tapper aanbieden. De verdiensten, welke dit werk opleverde, waren zóó hoog, dat de door particulieren en het Gouvernement betaalde dagloonen met sprongen verhoogd moesten worden. Een dagloon van ƒ 3.— voor gewone koelies was geen zeldzaamheid. De groote nadeelen hiervan ondervonden de petroleumbedrijven der Bataafsche Petroleum Maatschappij en der Ned-Indische Aardolie-Mij., de Boekit-Asam kolenmijnen en de Zuid-Sumatra Spoorweg, welke steeds te kampen hadden met verloop van werkvolk.

De behoefte aan tappers bleef echter zeer groot, zoodat de zich aanbiedenden hun eisch zeer hoog konden stellen. Zij waren vrijwel onafhankelijk van hun werkgevers. Het bagi-doea-systeem heeft dan ook, zoo vermeldt het „Eindrapport" inzake de bevolkingsrubbercultuur in Nederlandsch-Indië, vooral in streken met tekort aan tappers, veelal tot gevolg gehad, dat de tuineigenaars aan de willekeur van de tappers

waren overgeleverd [12]). Wanneer de werkgever het product naar de hoofstad Palembang of Djambi bracht, reisde de tapper uit wantrouwen mee, en ontving bij den verkoop onmiddellijk zijn aandeel. Met gedurende 20 dagen per maand 5 uur per dag te werken, kan één tapper twee picol natte rubber verzamelen, zoodat zijn maandloon de prijs van een picol bedraagt. In genoemd Eindrapport wordt de gemiddelde dagelijksche oogst van een tapkoelie op 3½—4 katti nat product berekend, wat bij 20 tapdagen op ongeveer ¾ picol per maand zou komen [21]).

Daar de vraag naar tappers het aanbod uit de naburige plaatsen bleef overtreffen, hebben de Djambiërs voortdurend geprobeerd om koelies uit Java te werven, doch steeds stuitte dit af op het bekende inschepingsverbod van art.14 lid 1 van de wervingsordonnantie. Het gevolg hiervan was, dat de Inlandsche rubberplanters werkvolk van de Straits lieten overkomen, waarvoor zij grif de voor de toelating in Nederlandsch-Indië vereischte ƒ 100.— per man stortten. Het spreekt vanzelf, dat elke Javaan, die zijn diensten in de rubberstreken aanbood, met open armen ontvangen werd, en dat de inheemsche planters zich er niet om bekommerden, wie zij in dienst namen. Hoewel dus de tuineigenaren belemmerd werden in de werving van werkvolk op Java, en niettegenstaande streng werd opgetreden tegen clandestiene werving, wisten Javanen hun weg naar het goudland te vinden.

Ir. J. C. van Reigersberg Versluys, die als regeeringsgedelegeerde in het bestuur der N.I.A.M. in December 1925 een reis naar de olieterreinen in Djambi maakte, en aan wiens „Aanteekeningen" naar aanleiding van dit bezoek ik — althans in hoofdzaak — het bovenstaande ontleen, wijst er op, dat het voor den Europeeschen werkgever in die streken de groote moeilijkheid is, niet om arbeiders te werven, maar om dezen te behouden. De poenale sanctie heeft onder normale omstandigheden in Deli en elders goed gewerkt, omdat de relatief weinig talrijke gevallen van onwilligheid tot werken werden gestraft, waardoor contractbreuk op groote schaal werd voorkomen. Maar wanneer een heele groep contractkoelies wegloopt om als tapkoelie te werken, helpen strafbepalingen niets. Bovendien is het in de uitgestrekte rubber-

streken moeilijk om gedeserteerde contractanten op te sporen. [22]).

Gelukkig heeft eindelijk de Regeering ingezien, dat zij door verkeerde toepassing van een goed beginsel de Javanen belette in de bevolkingsrubberstreken begeerd en loonend werk te vinden. Bij Stbl. 1927, No. 421, is het inschepingsverbod opgeheven.

Het zal interessant zijn de practische uitwerking van dezen maatregel te volgen, en de emigratiebeweging van Javanen naar de rubberstreken gade te slaan, vooral nu sinds eind 1925 de rubberprijzen aanmerkelijk gedaald zijn, en de economische toestand op Java gunstig schijnt te zijn. In het eindrapport wordt de verwachting uitgesproken, dat bij een terugloopen der prijzen eerst de bagi-doea-tappers hun werk staken, en daarna de tuineigenaren, die met hun familie hun terrein zelf tappen [23]). Daar deze emigratie echter aan het overheidstoezicht ontsnapt, zouden wellicht de gegevens van de K.P.M. betreffende het vervoer van dekpassagiers naar en van de rubberstreken uitsluitsel kunnen geven.

Wil men zich overigens rekenschap geven van den invloed der migratoire bewegingen van voor de Europeesche ondernemingen in de buitengewesten bestemde Javaansche arbeiders op het bevolkingsaccres van Java, dan moeten eenige cijfers worden genoemd.

In de malaisejaren 1921 en 1922 was het emigratieoverschot van Javaansche arbeiders (het verschil tusschen het aantal emigranten en het aantal naar Java teruggekeerden) teruggeloopen tot nihil, terwijl zelfs meer terugkeerden dan vertrokken. Daarna kon weer een snelle stijging worden geconstateerd. Ik moge naar bijgaand overzicht verwijzen, waarvan ik de cijfers van de jaren 1922 t/m. 1925 overneem uit het Statistische Jaaroverzicht van 1925, en die van 1926 heb toegevoegd uit te mijner beschikking staande gegevens.

Van Java naar de andere Nederlandsch-Indische gewesten vertrokken of daarvan teruggekeerde contractkoelies.

	1922.				1923.				1924.				1925.				1926.			
	Eigen werv.	Beroeps werv.	Totaal.	Teruggekeerd.	Eigen werv.	Beroeps werv.	Totaal.	Teruggekeerd.	Eigen werv.	Beroeps werv.	Totaal.	Teruggekeerd.	Eigen werv.	Beroeps werv.	Totaal.	Teruggekeerd.	Eigen werv.	Beroeps werv.	Totaal.	Teruggekeerd.
Sum. Oostkust .	7787	98	7885	24224	9232	1630	10862	16222	19833	1679	21215	14566	39917	2611	42528	12668	40076	2498	42574	16023
Atjeh	127	102	229	1740	448	274	722	943	898	500	1398	590	1965	890	2855	491	3420	1248	4668	576
Tapanoeli . .	—	—	—	919	70	—	70	728	386	50	436	269	1516	—	1516	162	1324	—	1324	305
Sum. Westkust .	367	60	427	1482	2648	1137	3785	1456	2976	681	3657	1013	1977	75	2052	931	3667	250	3917	1529
Benkoelen . .	526	146	672	1312	562	354	916	444	1516	787	2303	419	1787	900	2687	541	2411	332	2743	890
Lampongs . .	11	—	11	1079	510	318	828	722	983	50	1033	563	1443	62	1505	452	1972	556	2528	560
Palembang . .	522	60	582	1253	414	384	798	1138	959	631	1590	370	1721	576	2297	359	4808	1785	6593	316
Riouw. . . .	150	—	150	932	350	597	947	536	133	398	531	430	200	884	1084	210	388	1389	1777	413
West Borneo .	—	45	45	39	—	102	102	110	—	113	113	38	130	108	238	23	490	120	610	27
Z. O. Borneo .	3348	516	3864	2071	1225	1100	2325	2265	4149	627	4776	1356	5783	663	6446	1773	5900	859	6759	2441
Menado . . .	—	62	62	47	—	10	10	86	129	221	350	74	—	—	—	41	117	—	117	158
Molukken . .	33	20	53	93	130	40	170	100	140	128	268	98	25	213	238	126	14	338	352	116
Celebes . . .	—	—	—	—	10	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Djambi . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	30	—	—	—	—	—
Banka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	77	77	—	424	—	424	—	1376	—	1376	—
Billiton . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8	—
Totaal . .	12871	1109	14980	35191	15599	5946	21545	24750	32102	5942	38044	19786	56918	6982	63900	17777	65963	9383	75346	23534

De ondervolgende staat, overgenomen uit het 10e verslag van de arbeidsinspectie, geeft het aantal Javaansche contractarbeiders en z.g. vrije werklieden (Stbl. 1911, No. 540, j° 1924 No. 250), dat zich op ultimo 1925 in de buitengewesten bevond.

Gewesten.	Aanwezig op ultimo December 1925.				Totaal.
	Contr. arbeiders.		Vrije arbeiders.		
	Javanen.	Jav. Vrouwen.	Javanen.	Jav. Vrouwen.	
Oostkust van Sumatra. .	122.928	45.458	11.853	12.457	192.696
Atjeh en Onderh. . . .	8.005	2.495	1.508	472	12.480
Tapanoeli	3.412	1.211	126	377	5,125
Sumatra's Westkust. . .	8.053	1.112	277	108	9.550
Benkoelen	7.790	3.007	219	107	11.123
Lampongsche Districten .	4.103	1.771	5.443	1.148	12.465
Palembang	3.757	1.743	6.475	428	12.403
Djambi	—	—	217	1	218
Riouw en Onderh. . . .	3.151	1.386	1.202	343	6.082
Billiton . . . . . ,	—	—	112	—	112
Westerafd. v. Borneo . .	320	133	241	45	739
Zuider en Oosterafd. v. Borneo	11.425	1.335	10.832	217	23.809
Menado	1.065	209	55	48	1.377
Amboina	487	248	378	180	1.293
Bali en Lombok . , . .	—	—	113	19	132
Celebes	—	—	—	—	—
					289.605

Zeer duidelijk komt de opleving in de cultures tot uiting in de plotselinge toeneming van het aantal Javaansche vrije arbeiders ter Oostkust van Sumatra in het jaar 1924. Het aantal steeg in dat jaar van 5.621 mannen en 2.742 vrouwen tot respectievelijk 11.336 en 14.536. Het aantal Javaansche contractanten vertoonde ook een niet onbelangrijke toename, doch deze was eerst in den loop van 1925 goed merkbaar, in welk jaar het aantal mannen steeg van 108.045 tot 122.928, en dat der vrouwen van 37.262 tot 45.458 [24]). Hieruit blijkt tevens, dat de economische toestand op Java toen niet dien remmenden invloed op de emigratie had, als thans.

Hoewel het emigratieoverschot van 1926 — men houde voor oogen, dat het hier alleen eigenlijke contractanten (mannelijke en vrouwelijke) betreft, en niet het aantal vergezel-

lende gezinsleden, noch de andere soorten van arbeidsemigranten — tegenover een bevolkingstoename van 300.000 zielen aanzienlijk mag heeten, heeft het weinig te beduiden vergeleken met de enorm toegenomen vraag naar arbeiders voor de buitengewesten. Volgens mededeeling van Dr. Buffart in zijn aangehaald artikel, was op 1 Mei 1927 alleen reeds bij het A.D.E.K. het totaal van het aantal aangevraagde arbeiders opgeloopen tot 52.400, met niet de minste kans om voorloopig daarvan een belangrijk percentage te kunnen aanwerven. Ook de vrije werving der D.P.V., welke in 1925 5.647 emigranten opleverde, vertoont in de eerste 5 maanden van dit jaar sterken achteruitgang, n.l. 26 %, vergeleken bij hetzelfde tijdperk van 1926. De oorzaak van de weinige geneigdheid voor emigratie wordt deels toegeschreven aan de suikercampagne, deels gezocht in de overvloedige voorjaarsoogsten, en de overigens goede conjunctuur op Java. Het is voor den economischen toestand van Java wel teekenend, dat één goede oogst voldoende is om een in de laatste jaren krachtig vloeienden emigrantenstroom aanzienlijk te doen slinken. Wij kunnen hier uit afleiden, dat het economisch evenwicht op Java weinig stabiel is.

De arbeiderskolonisatie in de buitengewesten heeft nog weinig te beteekenen. Ik beschik slechts over de cijfers van de ondernemingen der Deli-Plantersvereeniging. Over de jaren 1921 tot en met 1926 bedroeg het aantal kolonistengezinnen achtereenvolgens 3.022, 3.282, 3.107, 2.640, 2.589, 2.663. Nu evenwel de belemmering van Staatsblad 1920, No. 781, is vervallen, wordt sterkere toename verwacht.

Literatuur: 1) K. J. Boeyinga, Arbeidswetgeving in Ned.-Indië, 1926, 68 e.v. — 2) Gonggrijp t.a.p. 624. — 3) Mr. J. C. Kielstra, 3e verslag van den Dienst der Arbeidsinspectie en koeliewerving, T.B.B. 1914, 46, 458. — 4) J. Tideman, De koelieordonnantie en haar toepassing. Koloniale Studiën 1918 II, 42. — 5) Boeyinga t.a.p. 71, 72. — 6) Tideman t.a.p. 45. — 7) Kielstra, Arbeidsinspectie t.a.p. 458. — 8) Verslag nopens de overwogen plannen betreffende de kolonisatie van Javaansche werklieden enz. 1919, 10. — 9) H. G. Heyting, De koeliewetgeving voor de buitengewesten in N.I. 1925, 89. — 10) Dr. R. Broersma, Een vrije volksverplaatsing Java—Deli. Koloniale Studiën 1919 II, 172 e.v. — 11) Dr. J. F. A. M. Buffart, Alweer de koelieordonnantie, Koloniale Studiën, Juni 1927, 475. — 12) Broersma t.a.p. 175. — 13) De vrije emigratie van Java der D.P.V. Mededeelingen D.P.V. No. 17, 9. — 14)

Boeyinga t.a.p. 72, e.v. — 15) Heyting t.a.p. 175 e.v. — 16) Gonggrijp t.a.p. 641. — 17) T. S. van der Bij, Het arbeidsvraagstuk ter Oostkust van Sumatra, Koloniaal Tijdschrift Juli 1927, 386. — 18) Kolonisatieverslag t.a.p. 2, 3, 8. 19) Mr. H. J. Bool, Kolonisatie en kolonisten, Mededeelingen D.P.V. No. 13. — 20) Kolonisatieverslag t.a.p. e.v. — 21) De bevolkingsrubbercultuur in Nederlandsch-Indië, VII, Eindrapport 1927, 9. — 22) Deli Courant, 27 October 1926, Het arbeidsvraagstuk op Sumatra. — 23) Eindrapport t.a.p. 19. — 24) Jaarverslagen van den Dienst der Arbeidsinspectie in de buitengewesten, 1924, 1925, bijlagen C en D.

HOOFDSTUK IV.

De organisatie van de landverhuizing.

---

§ 1.

Samenvatting van het voorgaande en gevolgtrekkingen.

Wanneer ik nog eens in het kort het resultaat mijner onderzoekingen naga, dan blijkt, dat ik bij mijn beschouwing over de eerste vormen van de landverhuizing tot de conclusie kwam, dat emigratie in een primitieve maatschappij niet anders dan groepsgewijze kan plaats hebben, en dat de individueele emigratie eerst tot ontwikkeling kan komen, naarmate de verandering in het ruilverkeer tusschen verschillende economische eenheden van het vijandige naar het vreedzame vordert.

Vervolgens besprak ik de verschillende vormen van landverhuizing, welke zich kunnen voordoen, en die onderscheiden werden in een natuurlijke landverhuizing, die vrijwillig wordt ondernomen en met eigen middelen uitgevoerd, en in die, welke min of meer een kunstmatig element bevatten. Zoo bijv. de gedwongen emigratie, als het weggevoerd worden in slavernij, of krachtens een veroordeeling of in ballingschap. Voorts merkte ik op, dat in lateren tijd bij de kunstmatige emigratie het vrije element meer op den voorgrond treedt, en deze vorm zich is gaan onderscheiden, doordat met steun van buiten een vrijwillige verhuizing ontstond. Ik dacht hierbij o. a. aan de landbouwkolonisaties in Zuid-Sumatra.

Vanzelf kwam daarna de arbeidersemigratie aan de beurt

van behandeling en kon men een indruk krijgen van de moeilijkheden van het arbeidsvraagstuk in een tropisch-koloniale maatschappij, welke moeilijkheden voornamelijk zijn terug te brengen tot het zwakke welvaartsstreven van den inheemschen arbeider als oorzaak.

Na dit overzicht van de uiterlijke vormen der transmigratie werd getracht dieper in het wezen der landverhuizing door te dringen door een analyseerende studie van haar elementen. De motieven tot landverhuizing bleken daarbij hun ontstaan te vinden in prikkels, die eensdeels afhankelijk zijn van den economischen toestand van het milieu, waarin het subject verkeert, anderdeels van stimuleerende invloeden, die van buiten op die omgeving inwerken. Wanneer beide samenwerken, is de uitwerking op de neiging tot emigreeren het grootst. Er zijn echter remmen, die het subject krachtig aan zijn omgeving gebonden houden, ondanks een groot welvaartstekort, en wel één van practischen aard: het familie- of stamverband. Een kenmerk van gezeten natuurvolken is de sterke weerstand, die aan de emigratieprikkels geboden wordt.

Vervolgens trachtte ik aan te toonen, dat er een elementaire correlatie bestaat tusschen den levensstandaard, de voortbrengingsmoeite en den emigratiedrang, in zooverre, dat naarmate de voortbrengingsmoeite grooter wordt, de levensstandaard moet worden ingekrompen en de drang tot emigratie toeneemt, totdat een labiel evenwicht bereikt wordt, het emigratiepunt, bij verstoring waarvan een deel van de bevolking zal moeten emigreeren. Bij de verdere ontwikkeling van de hypothese werd ondersteld, dat het eerste streven van de kolonisten in hun nieuwe omgeving zal zijn hun behoeften zoo spoedig en zoo volledig mogelijk weer op het oude peil terug te brengen.

Daarna werd onderzocht, welke voorwaarden inzake de economische factoren in het land van immigratie vervuld moeten zijn om kolonisatie of individueele immigratie te doen slagen. Wanneer men verder de volkomen geïsoleerde en kapitaallooze vestiging uitschakelt, ziet men, dat een deugdelijke, goed georganiseerde samenwerking van de productiefactoren voor den groei van een kolonie noodzakelijk is, ter-

wijl de enkeling alleen kan slagen, als hij zich bij een andere produceerende sociale groep kan aansluiten. De grootste moeilijkheid voor het slagen van een kolonie is de kapitaalvoorziening gedurende den tijd, dat het voortbrengingsvermogen van de economische eenheid nog niet ten volle ontwikkeld is. Hulpmiddelen zijn het ruilverkeer met andere eenheden, omvattende een ontwikkeld credietstelsel. Met een kort overzicht van eenige kolonisaties als voorbeeld werd dit gedeelte besloten.

Tenslotte overgaande tot een beschouwing over de practische zijde van het vraagstuk der landverhuizing, in het bijzonder met betrekking tot Nederlandsch-Indië, werd allereerst de toestand op Java onderzocht. De conclusie kon luiden: In verband met de huidige economische structuur is Java, in zijn geheel genomen, niet overbevolkt. Indien echter de voortbrengingscapaciteit niet wordt opgevoerd, dient verdere verhooging van de consumptie te worden bestreden o.a. door emigratie.

Vervolgens kwam aan de orde de vraag, welken invloed de immigratie op de ontwikkeling van de behoeften in het land van vestiging kan hebben. Ik meende te mogen afleiden, dat, waar vertegenwoordigers van twee op verschillend cultuurpeil staande rassen met elkaar in contact kwamen, het behoeftenpeil bij het volk van mindere beschaving neiging zou gaan vertoonen om te stijgen.

Geëindigd werd met een overzicht van de arbeidersemigratie van Java naar de buitengewesten.

Ik kom nu ten aanzien van de landverhuizing in Nederlandsch-Indië tot de volgende algemeene conclusies:

Naarmate het gesloten karakter van den inheemschen productievorm verdwijnt en deze overgaat naar de verkeershuishouding met geld als ruilmiddel, zal de migratoire bewegelijkheid toenemen, ook zonder dat er sprake is van een belangrijk welvaartstekort. Deze bewegelijkheid zal zuiver natuurlijk zijn, in de eerste plaats, wanneer zij beperkt blijft tot het inheemsche milieu. Haar kenmerk is voorshands de kleinhandel. Uit deze handelsemigratie kan op den duur een inheemsche „middenstand" ontstaan. In Sumatra kan reeds van een handelsstand van dit karakter gesproken worden, die met den

Chineeschen detailhandel kan concurreeren. Ook blijft de migratie haar natuurlijk karakter behouden, wanneer de inheemsche bevolking, zooals op Java, aansluiting zoekt met een buiten haar huishouding ontstaan en ontwikkeld productie-systeem door haar diensten desverlangd te verleenen. Dit wijst echter op een inkomstentekort in de eigen huishouding. Wel blijkt deze aansluiting in bepaalde omstandigheden van tijdelijken aard te zijn, in zoover zij slechts hulpmiddel is geweest bij de landverhuizing. Bewoners van Midden-Java gevoelen een welvaartstekort, kunnen hierin voorzien door loonarbeid in Oost-Java, doch vinden hier een natuurlijk milieu, dat zoo gunstig is voor het voortbrengingssysteem, waaraan zij gewend zijn, d.w.z. landbouw, dat het zwaartepunt van het economisch leven weer naar de eigen huishouding wordt gelegd, en loonarbeid wordt teruggeschoven naar het tweede plan van bijverdienste.

De landverhuizing verliest het natuurlijke karakter, wanneer zij gesteund wordt. Hierbij valt weer waar te nemen, een streven van de steunverleeners om den migratiestroom in een door hen gewenschte richting te leiden. De Regeering zocht aansluiting aan bestaande stroomen. Zij meende voort te kunnen bouwen op de voorkomende verplaatsing van Javanen naar Zuid-Sumatra door het stichten van landbouwkolonies. Maar toen de groote stroom van landverhuizing op zich liet wachten, werd door allerlei kunstmiddelen (werving, geldelijken steun, vrij reizen enz.) de werking van de migratieprikkels versterkt. En toch kwamen na ruim 20-jarige, zeer kostbare overheidsbemoeiing slechts eenige nederzettingen tot stand van niet meer dan 26.500 zielen.

De werkgevers in de Buitengewesten hadden arbeiders noodig; in het begin van de openlegging duizenden, later tien- en honderdduizendtallen. Van den aanvang af werd doelbewust te werk gegaan. De ondernemers moesten ook spoedig ervaren, dat de Javanen niet uit eigen initiatief de desa zouden verlaten om naar het vreemde land te gaan, al hadden zij reeds in eigen omgeving kennis gemaakt met Westersche arbeidsmethoden. Daarom werd alles gedaan, om de nadeelen van het onnatuurlijke element, die aan de arbeidersmigratie kleefden, zooveel mogelijk op te heffen of te

neutraliseeren. Zoo viel in den loop der jaren in het binnenland van Java duidelijk waar te nemen een verandering ten gunste van de arbeidersemigratie naar de Buitengewesten. Het oude begrip van „djoeal djiwa" of „djoeal kepala", bij het contracteeren voor Deli is aan het verdwijnen, dank zij het onvermoeide streven van de werkgeversorganisaties. Als gevolg kon men ook met voldoening wijzen op het toenemend aantal emigranten in vrije emigratie, waaruit dus blijkt, dat die leden der bevolking, wier eigen productie geen voldoende inkomsten kan waarborgen, niet slechts door transmigratie op het eigen eiland in hun levensonderhoud trachten te voorzien, maar het ook wagen om daartoe den blik over de wijde zee te slaan. Dat evenwel het bezwaar van den grooten afstand nog niet geheel is opgeheven, blijkt uit de onmiddellijke vermindering in de emigratie, zoodra de conjunctuur op Java een opwaartsche beweging vertoont.

Allen, wier taak het is de welvaart van geheel Nederlandsch-Indië te versterken, en wier belangen met het welzijn van Indië gemoeid zijn, zien zich dus voor deze moeilijkheid geplaatst: Hoe moet een voor de economische ontwikkeling van de Buitengewesten noodzakelijke bevolkingsaanwas verkregen worden, zonder daarvoor afhankelijk te zijn van een welvaartstekort op Java, en zonder daarop te rekenen.

§ 2.

Overheidszorg en particulier initiatief.

In welken vorm men de landverhuizing in een algemeen welvaartsprogramma voor Nederlandsch-Indië geplaatst zou willen zien, als overbrenging van Javanen naar de buitengewesten in landbouwkolonies, of als arbeidersmigratie, het streven zal in de eerste plaats gericht zijn op de economische weerbaarmaking van die enorme gebieden in de Buitengewesten, welker eigen bevolking daartoe niet toereikend is. Jarenlang hoorde men een andere doelstelling, n.l. het zoeken van een uitweg voor de overbevolking van Java. Eerst in den laatsten tijd komt men meer en meer tot de overtuiging, dat er niet — althans nog niet — van overbevolking van Java kan worden gesproken. Deze doelstelling is dan ook thans secundair geworden.

De inzichten van de Regeering met betrekking tot de migratiepolitiek zijn nogal aan wisseling onderhevig geweest. Bij de toelichting van de voor de kolonisatie van Javanen in Zuid-Sumatra uitgetrokken begrootingsposten gedurende een aantal jaren (van 1903 af) werd dan eens gesproken van de emigratie als middel om voor enkele streken van Java, waar de bevolking al te sterk opgehoopt was, een uitweg te openen, en om eenigermate te voorzien in de behoefte aan een talrijker bevolking in de Buitengewesten, dan weer werd die noodzakelijkheid in verband met de toenemende behoefte aan werkvolk op Java ontkend [1]). Ook het inzicht ten aanzien der landverhuizing in verband met de arbeidersvoorziening wijzigde zich. Toen bijv. de heer Troelstra bij de behandeling van de begrooting in 1907 zijn wantrouwen jegens de kolonisatieproef (in de Lampongs) uitsprak en daarbij insinueerde op een verborgen achtergrond, de levering van werkkrachten aan Europeesche kapitalisten, zeide Minister Fock, die reeds in de Memorie van Antwoord verklaard had, in deze materie niet het standpunt van zijn ambtsvoorganger, den heer Idenburg, in te nemen, o.m., dat deze geen emigratie wilde naar streken, waar zich Europeesche ondernemers bevonden (evenwel zonder dit nader toe te lichten).

In latere jaren heeft de kolonisatiekwestie weer de publieke belangstelling getrokken, dezen keer evenwel tengevolge van de debatten in de Tweede Kamer over de bepalingen, die door de poenale sanctie nakoming der arbeidscontracten afdwingen. De naar aanleiding hiervan in het leven geroepen Kamercommissie, die deze aangelegenheid in studie zou nemen, bracht in 1918 verslag uit, waarvan het resultaat was, dat de conclusie van de meerderheid in hoofdzaak werd aangenomen [2]). De Regeering werd uitgenoodigd een uiteenzetting te geven van haar kolonisatiepolitiek. Men meende, dat een oplossing van het arbeidsvraagstuk voor de Buitengewesten gevonden kon worden in de bevordering van de vrijwillige kolonisatie.

Bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1926 heeft de Regeering haar thans ingenomen standpunt ten aanzien van het kolonisatie-vraagstuk uiteengezet. De Minister

verklaarde zich te hebben vereenigd met een door den Gouverneur-Generaal terzake vastgestelde gedragslijn.

Wij lezen in de Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag der Tweede Kamer: „Landbouwkolonisatie zonder meer en uitsluitend van overheidswege kan uit economisch oogpunt noodig worden geacht, voor zoover daaraan de bedoeling ten grondslag ligt om enkele gedeelten van Java te ontlasten van behoeftige gezinnen. Bovendien kan zij strekken tot bevordering van de ontginning en ontwikkeling van de streek waar gekoloniseerd wordt.

Deze vorm van kolonisatie is verdedigbaar en, indien landschappen, waarin de voor kolonisatie gedachte gronden gelegen zijn, het geven van financieelen steun gedoogen, gewenscht."

Wij zien dus toch weer het bevolkingsvraagstuk van Java in de zaak betrokken. Thans echter wordt aan de kolonisatie van overheidswege een direct sociale rol toegekend, n.l. het ontlasten van Java van „behoeftige gezinnen".

Evenwel zou er alleen dan van financieelen steun sprake kunnen zijn, indien zou blijken, dat de ligging van de kolonisatiegronden gunstig is ten aanzien van verkeers- en transportmogelijkheden; dat er voldoende stroomend water en voldoende bevloeibaar terrein aanwezig is voor de gedachte kolonisatie, aangezien alleen bij natten rijstbouw zekerheid bestaat van vaste nederzettingen op een minimum uitgestrektheid aan akkergrond, en van een rustige ontwikkeling ervan; en dat bij de plaatselijke bevolking geen geldende bezwaren bestaan tegen de vestiging, op groote schaal en voorgoed, van een groot aantal vreemdelingen, die een blijvenden titel zullen kunnen verwerven op den door hen geoccupeerden grond; voorts dat bij degelijk onderzoek door ambtelijke deskundigen is komen vast te staan, dat de bodem zich leent voor irrigatie en rijstbouw, en zoo vruchtbaar is, dat naast de rijst ook andere voedingsgewassen met zekerheid van slagen kunnen worden geplant, opdat men niet uitsluitend afhankelijk zij van het slagen van den rijstoogst; dat de gezondheidstoestand er niet ongunstig is en er geen factoren aanwezig zijn, welke van overwegend nadeeligen invloed daarop kunnen zijn; en tenslotte, dat men er de beschikking

heeft over voldoende materiaal voor het bouwen van eenvoudige inheemsche woningen.

Alle natuurlijke factoren zouden dus moeten medewerken, waarbij bodemkwaliteit en gezondheidstoestand den doorslag geven. Verbetering van deze factoren mag worden nagestreefd, wanneer de daarvoor te brengen geldelijke offers in goede verhouding staan tot het nagestreefde doel.

Verder vervolgt de Memorie van Antwoord: „Geldelijke steun worde nimmer om niet gegeven, doch verstrekt bij wijze van al of niet renteloos voorschot."

Men stelt zich daarbij voor, dat een dergelijk voorschot langzamerhand, doch geregeld wordt aangezuiverd uit de opbrengsten van den bodem, door middel van waterrecht of op andere wijze.

Aldus de gedragslijn van de Regeering met betrekking tot de kunstmatige landbouwkolonisatie. Ik vestig er de aandacht op, dat in de bovengenoemde voorwaarden voor steunverleening — een uitwerking van de Indische Regeering — het zwaartepunt gezocht wordt in de voedselvoorziening, in het bijzonder den natten rijstbouw. Voor zoover ik in mijn praktijk, als bureau-ambtenaar, adviezen over het kolonisatievraagstuk onder de oogen kreeg, is mij meermalen gebleken, dat de adviseurs in hun voorstellen aan de behandeling van dit vraagstuk tevens een mogelijke oplossing van het voedselvraagstuk meenden te kunnen koppelen, waarbij hun blijkbaar het schrikbeeld van dreigend rijstgebrek in 1918 en volgende jaren voor oogen stond.

Nu lijkt mij een politiek, die er op gericht is om Nederlandsch-Indië met betrekking tot de voedselvoorziening vóór alles „selfsupporting" te maken, en de kunstmatige kolonisatie als middel daartoe te bezigen, sterk aanvechtbaar. Een nadere beschouwing over deze kwestie ligt echter buiten het bestek van dit geschrift. Ik volsta daarom met te wijzen op de succesvolle vestiging van tallooze Javaansche gezinnen in Sumatra, welke zich hebben toegelegd op den aanplant van handelsgewassen. Ter geruststelling van hen, die vreezen dat de teelt van rubber, koffie, pinang e. d. den Inlander zou afhouden van den aanplant en de verzorging van voedingsgewassen, zij herinnerd aan de mededeelingen van Dr. A. A. L.

Rutgers over dit vraagstuk: De Bandjarees in de Oeloe Soengei laat zijn sawahbouw niet in den steek. Ook Palembang behoudt zijn productievermogen aan eenjarige gewassen, terwijl de rubberplanters in Djambi (in 1925) nog steeds rubbertuin-ladangs er bij maakten. Nu reeds is bij den aanleg van een rubbertuin-ladang de rijstproductie waarschijnlijk het hoofdmotief, en de rubbertuin bijzaak. Opmerkelijk is ook, dat de totale import van rijst in de buitengewesten van 400.000 ton in 1918 is teruggeloopen tot 200.000 ton in de jaren 1922—1924 [3]).

Er is dus n.m.m. bij de bestudeering van de landbouwkolonisatie geen of te weinig aandacht gewijd aan de mogelijkheden van inkomstenverkrijging door export van marktproducten. Men krijgt den indruk, dat de overheid zich de landbouwkolonie liefst zou zien ontwikkelen als een natuurgetrouwe reproductie van de samenleving, waaruit de kolonisten zijn voortgekomen. In plaats van de kolonisten te leiden in de richting van aanpassing aan het ruilverkeer, gelijk dat in de buitengewesten steeds verder in de inlandsche huishouding doordringt, lijkt het alsof men ze dwingen wil in de oude, voedselproduceerende desahuishouding te blijven. Een dergelijk systeem zou echter geheel misplaatst zijn, omdat de aldus kunstmatig geconstrueerde gemeenschap zich geplaatst zou zien in een geheel ander natuurlijk, sociaal en geestelijk milieu. Het is m. i. een principieele fout van de Lampongsche kolonisatie, dat men, althans in het begin, van Gedong Tataän een stuk Java wilde maken. Een aantal uit verschillende streken afkomstige individuen, die uit hun desaverband zijn losgemaakt, en weinig met elkaar gemeen hadden, heeft men tot een economische eenheid willen vormen, en liefst de bijna gesloten productenhuishouding willen opdringen. Verwachtte men, dat de gemeenschapszin wel vanzelf zou komen? Ter staving van mijn meening in deze, beroep ik mij op de critiek van Dr. E. B. Kielstra op de grondslagen van de Lampongsche kolonisatie, in een artikel in Onze Eeuw van 1912.

Hij schrijft o. a.: „Het spreekt vanzelf, dat, wanneer menschen zich individueel in een ander land vestigen, zij zich schikken naar de daar heerschende wetten en zich stellen onder het daar aanwezige bestuur; de Javaan, die voorgoed

naar de Lampongs of naar Palembang verhuist, wordt een Lamponger of een Palembanger, zij het misschien eerst geheel in het tweede of derde geslacht. Wij zien hetzelfde overal, ook hier te lande op ruime schaal: onder onze beste Nederlanders tellen wij velen van vreemde afkomst, en onze natie is er krachtiger door geworden. In Indië echter heeft het bestuur van oudsher de vermenging van vreemdelingen met inboorlingen zooveel mogelijk tegengegaan. Dat al deze opvattingen in de toekomst moeilijkheden opleverden, is wel duidelijk geworden; ook, dat zij de intellectueele en materieele ontwikkeling der koloniën hebben tegengehouden.

Toch werd het oude systeem ook voor de kolonisten in de Lampongs gehuldigd" [4]).

Wanneer ik het woord „opdringen" gebruik, ben ik daartoe gekomen door den indruk, dien ik heb gekregen, dat men — het Bestuur of de leiders der kolonie — aan de kunstmatig gevormde gemeenschap een bepaald productiesysteem heeft willen opleggen, o.m. tot uiting komende in het voorschrift van den communalen bezitsvorm voor de gronden in de Lampongsche kolonisaties, dat gegolden heeft tot 1912.

Met van Ginkel acht ik het onjuist om als overheid aan landbouwkolonisten voor te schrijven, dat eenig stelsel van communaal grondbezit *moet* worden toegepast. Wel zouden de kolonisten zelf het communale bezit met vaste aandeelen hebben verkozen, maar men heeft het nog in de hand gewerkt, omdat men vreesde, met het oog op het gehalte van de emigranten, voor vervreemding van den grond. In 1912 is echter de erfelijk-individueele bezitsvorm toegelaten. Ik kan mij dan ook met de meening van van Ginkel vereenigen, wanneer hij in den individueelen bezitsvorm juist voor den onmondig geachten emigrant een opvoedend element ziet [5]). Met instemming citeer ik nog de volgende woorden van Dr. E. B. Kielstra: „Deze woorden (waarmee de Regeering de wenschelijkheid van de Lampongsche kolonisatieproef betoogde, en o.a. zich voorstelde, dat de naburige Maleische kampongs afnemers zouden zijn van het „surplus aan rijst (!) in de Javaansche desa aanwezig", en andere artikelen van consumptie) geven een weerklank èn van het optimisme, waarmede de kolonisatieproef werd aangevangen, èn van de

eenzijdigheid, waarmede zij werd opgezet. De kolonist zal overvloed hebben en daarvan tegen betaling afstaan aan den Lampongschen buurman, die steeds over contanten beschikt. Maar, mag men vragen, hoe komt deze daaraan; misschien door zijn peper-, koffie-, tabaks- of klappercultuur? Had het dan geen overweging verdiend, of ook de kolonist zich daaraan kon wijden? Neen, hij moest en zou rijst planten; dáárvoor werden hem de gronden afgestaan, dáárvoor bracht men hem met hooge kosten ter plaatse van zijn nieuwe bestemming.

Opmerkelijk is, dat terwijl men in Zuid-Soekapoera nog gesproken had van „ongestoord individueel bezit", thans ten aanzien van het landbezit der kolonisten werd getracht, het „bij de Javanen zoo geliefde" communaal bezit met vaste aandeelen in te voeren. Toch is het pas 30 à 40 jaar geleden, dat het politiek leven onzer ministers van koloniën afhankelijk was van conversieleuzen!" [6])

Later werd in verband met de bekende ongeregeldheden in het beheer der Lampongsche kolonisaties, geklaagd over een verkoopverbod van padi buiten de kolonisaties en een verbod tot aanplant van koffie. Voor het padi-verbod werd de inmiddels ontslagen leider aansprakelijk geacht. Mag men de berichten in de dagbladen gelooven, dan werd dit verbod uitgevaardigd om de kolonisten te noodzaken de padi tegen een door den leider vastgesteld bedrag (dat lager zou zijn dan de marktprijs) aan dezen te verkoopen, zulks in mindering van hun schuld aan de Lampongsche Credietbank, waarvan genoemde leider tevens administrateur was *). In de Memorie van Antwoord, inzake de suppletoire begrooting, deelde de Indische Regeering over deze aangelegenheid mede (najaarszitting Volksraad 1926), dat er inderdaad aanleiding geweest is tot klachten betreffende de wijze, waarop afbetaling gevorderd werd van de schulden der kolonisten, doch dat de prijzen, waartegen de padi werd ingenomen, niet laag konden worden genoemd. Wanneer de bevolking zelve haar padi vrijelijk verkoopt aan opkoopers, zou zij als regel zelfs een dergelijken prijs niet kunnen bedingen.

Bovendien werd de met den padiverkoop behaalde winst

*) Ook de benoeming van den leider der kolonisatieproeven tot administrateur van de bank was m.i. een principieele onjuistheid.

aangewend tot aanzuivering van dubieuse posten, derhalve in het algemeen belang van de kolonisatie.

Ter logenstraffing van berichten, welke er op wijzen, dat de overheid aan de kolonisten een gesloten huishouding zou willen opdringen, vervolgt de Regeering: „Aan de kolonisten is niet verboden koffie te planten. Zelfs is onder aandrang van den vorigen leider een koffie-aanplant in den grond gebracht op onbevloeibare gronden."

Ik vraag mij evenwel af, hoe dergelijke klachten in de wereld zijn gekomen. Hierbij dient erkend te worden, dat tegen het arbeiden der kolonisten op naburige ondernemingen geen bezwaren schijnen te zijn geweest.

Concludeerende meen ik het afhankelijk stellen der steunverleening van de geschiktheid van het kolonisatieterrein speciaal voor den sawahbouw een te eng standpunt te mogen noemen.

Terugkomende op de uiteenzetting van de kolonisatiepolitiek in de Tweede Kamer citeer ik weer van de meer genoemde Memorie van Antwoord: „Landbouwkolonisatie van overheidswege heeft een gewijzigd en meer algemeen economisch karakter als zij tevens is: arbeiderskolonisatie.

Voor landbouwkolonisatie, waarbij rijstverbouwing en rijstuitvoer voorop staat, moet op grooter oppervlakte aan beschikbaren akkergrond per kolonist worden gerekend dan wanneer die kolonisatie tevens arbeiderskolonisatie is, waarbij dus de kolonisten aanvulling van hun inkomsten kunnen zoeken bij werkgevers. In dezen vorm, waarbij dus de bezwaren, welke het arbeidersvraagstuk voor de groote cultures oplevert, worden verlicht en Java ontlast wordt van behoeftige gezinnen, zal kolonisatie den geldelijken steun der overheid ten volle verdienen."

Thans komt de specifiek koloniale factor in het geding: voor den inheemschen landbouwkolonist aanvullende inkomsten uit de Westersche bedrijven. Wanneer ik nog even herinner aan het standpunt van Minister Idenburg van een 20-tal jaren geleden, dan kunnen we vaststellen, dat de toenmalige zienswijze der Regeering bij hare opvolgers geen verderen aanhang heeft gevonden. De bezwaren tegen een vestiging van landbouwkolonisten in de nabijheid van ondernemingen

ontgaan mij dan ook geheel. M. i. valt niet te ontkennen, dat juist een dergelijke kolonisatie niet alleen den economischen groei van de streek van vestiging ten goede komt, doch tevens een waarborg voor het slagen van de kolonie is. Dit is duidelijk in Oost-Java gebleken. Heeft men uitsluitend de landbouwemigratie op het oog, dan is de onderneming te beschouwen als een functie in het ontwikkelingsproces van de kolonisatie, en zal haar rol vanzelf een einde nemen, zoodra de kolonisten op eigen beenen kunnen staan. Een geslaagde kolonie van landbouwers zal dan ook geen loonarbeiders leveren, omdat alleen dan loonarbeid wordt verricht, als het voor de aanvulling van het inkomentekort noodzakelijk is. Dat de kolonisten van Gedong Tataän als loonarbeiders op naburige ondernemingen een bijverdienste van ƒ 90.000.— hebben (gehad) *), doet niets af aan bovenstaande stelling, omdat daaruit zou kunnen blijken, dat de kolonie nog niet tot een zelfstandige economische eenheid is uitgegroeid. Trouwens, wanneer men slechts voor oogen houdt, hoeveel arbeid de natte rijstbouw (met onderhoud van irrigatieleidingen enz.) kost, dan wekt het geen verwondering, dat er in een volgroeide kolonie slechts weinig tijd beschikbaar is, om nog voor een onderneming te werken. Dit is alleen op ruime schaal mogelijk, zoolang de kolonie nog in het stadium van droge voedingsmiddelencultuur verkeert.

Heel iets anders is het echter, wanneer het wezen van den immigrant den invloed van de algeheele economische evolutie heeft ondergaan, zoodat zich een zoodanige verandering in zijn behoeftenpeil heeft voltrokken, dat hij geen voldoende bevrediging vindt in een productenhuishouding. Dan is echter een nieuwe phase begonnen. Een nieuw cultuurelement doet zijn intrede en wakkert de neiging aan om zich hoe langer hoe meer aan de oude huishouding te onttrekken. In dit stadium zou men zich een volgroeide economische eenheid kunnen voorstellen met een productiesysteem, dat eensdeels afhankelijk is van zelfgeteelde producten, ander-

*) Ik vind bij verschillende auteurs ditzelfde bedrag terug, dat kennelijk is overgenomen uit het hierboven ook aangehaalde artikel van den heer Schalkwijk, doch waarvan geen nadere toelichtende becijfering voorkomt.

deels van loonarbeid voor derden, dan wel van den verkoop van zijn handelsgewassen. Doch dit is een proces dat, meen ik, ten aanzien van den Javaanschen landman nog in het beginstadium verkeert. Wel wijst de toenemende productie van handelsgewassen op voorteekenen van een belangrijke verandering in de inlandsche samenleving, doch de loonarbeid, in het bijzonder die in Westersche bedrijven, is voor den Javaan nog altijd een hulpmiddel, en niet het doel om over meer geld te kunnen beschikken.

Hoezeer daarom ook de rol van den groot-ondernemer als functie in het transmigratieproces van den Inlander van groot belang moet worden geacht, alleen dan mogen „landbouwkolonisatie" en „arbeiderskolonisatie" in één adem worden genoemd, en als elkander dekkende begrippen worden beschouwd, indien met „arbeiders-kolonisatie" wordt bedoeld — hetgeen in de M. v. A. blijkbaar het geval is — een economische gemeenschap, welke aanvullende inkomsten zoekt door loonarbeid te verrichten bij — op Europeesche leest geschoeide — bedrijven. Doch dan is het ook onjuist om een dergelijke gemeenschap een arbeiderskolonie te noemen. Dit is heel iets anders.

Vanzelf kom ik nu aan de alinea uit de Memorie van Antwoord: „Bij elke uitgifte in erfpacht zal de aandacht van het bestuur gevestigd moeten zijn op de zich in de nabijheid van het perceel of in de aanvraag zelf gelegen gronden, welke zich bij uitstek voor kolonisatie zouden kunnen leenen. Dit is echter eerst een dringende eisch, wanneer de aanvraag een zeer groote uitgestrektheid betreft."

Dit gedeelte van de kolonisatiepolitiek houdt ten nauwste verband met de eigenlijke arbeiderskolonisatie. Het is het slot van 's Ministers uiteenzetting, maar daar het meer aansluit aan de zooeven geciteerde zinnen betreffende het arbeidsvraagstuk, zal ik de mededeeling over de spontane kolonisatie hierna bespreken.

De eigenlijke arbeiderskolonisatie kan nimmer ten doel hebben de vorming van een economische eenheid, waarbij de landbouw een belangrijke rol speelt. Hierbij dient voorop gesteld, dat de meeste leden van de kolonie loonarbeiders zijn, die in de eerste plaats hun arbeid krachtens vrije overeen-

komst ter beschikking van den werkgever dienen te stellen. Land- en tuinbouw kan door den arbeider zelf slechts bedreven worden in zijn vrijen tijd. Daarom is ook elke poging, om op ondernemingen kolonies in het leven te roepen van lieden, die èn landbouwer moeten zijn, èn arbeider, gedoemd tot mislukking. Het resultaat moet dan zijn — en dit is in de praktijk telkens gebleken — dat men krijgt òf slechte arbeiders, die, wanneer zij daarin vrij zijn, zich slechts noode voor de onderneming beschikbaar stellen, òf slechte landbouwers, die hun aanplant verwaarloozen. Stelt men dan nog het adagium van een kolonie van sawahbebouwers, dan springt het onhoudbare daarvan onmiddellijk in het oog.

Doch laat ik eens onderstellen, dat aan de tabaksmaatschappijen ter Oostkust van Sumatra, bijv. bij de vernieuwing van de concessies, de eisch zou worden gesteld, dat zij van hun perceelen bevloeibare stukken grond zouden afstaan, teneinde daarop een kolonisatie in het leven te roepen, waaruit zij de benoodigde vrije arbeiders zouden kunnen betrekken. De bij de D.P.V. aangesloten ondernemingen hebben ruim 80.000 contractanten en ongeveer 25.000 vrije arbeiders, die geregeld voor de ondernemingen uitkomen. Neemt men aan, dat de arbeidspraestatie van een contractant 1½ maal grooter is dan die van een vrijen man — waarmee de arbeidswaarde van laatstgenoemden geflatteerd is — dan zou men voor 80.000 contractanten 120.000 vrije arbeiders moeten rekenen, en er zouden totaal dus 145.000 werklieden noodig zijn.

Dan houde men nog rekening met het feit, dat een sawahboer slechts een derde deel van het jaar beschikbaar kan zijn voor de onderneming.

Wanneer men voorts bedenkt, hoe groot het zielental van de kolonie zou moeten zijn, die een dergelijk aantal leden zou tellen, dat een voldoende arbeidspraestatie zou leveren, en voorts, dat aan ieder gezinshoofd 1 H.A. sawahgrond wordt gegeven (de vereeniging Boedi Oetomo, die zich bijzonder voor de kolonisatie interesseerde, zou 2 H.A. per gezinshoofd toegekend willen zien), dan is het niet moeilijk zich een voorstelling te maken van de totale oppervlakte bevloeibare gronden, welke noodig zou zijn. En dat, terwijl het geheele gebied, dat door de concessies der tabaksmaat-

schappijen ingenomen wordt, met inbegrip van, zoowel voor de tabakscultuur zelve als voor bevloeiing en kolonisatie onbruikbare, berghellingen en andere stukken, niet meer dan 290.000 H.A. bedraagt. Bovendien zou daarmee nog geen oplossing gevonden zijn voor de moeilijkheid, die zich zal voordoen, n.l. dat, hoe groot het aantal werkbare leden ook moge zijn, zij allen tegelijk de sawah's zullen bewerken, zoodat dan toch weer een arbeiderstekort voor de ondernemingen zou ontstaan. En dan de Batakbevolking nog!

Voor de curiositeit voeg ik nog hieraan toe, dat de irrigatiekosten der kolonisatiegronden in Simeloengoen hebben gevarieerd van ongeveer *f* 140.— tot bijna *f* 300.— per H.A.

Dit voorbeeld slechts om een denkbeeld te geven van de bezwaren van een landbouw-arbeiderskolonisatie.

Zelfs indien de kolonisten zich zouden toeleggen op den aanplant van droge rijst of andere gewassen, zal in het cultuurgebied van Sumatra's Oostkust niet voldoende ondernemingsgrond beschikbaar zijn. Het spreekt vanzelf, dat elke gedachte aan oplossing van het voedselvraagstuk middels dergelijke kolonisatie als volkomen illusoir moet worden aangemerkt.

Wat nu betreft de toekenning aan de kolonisten van rechten op den grond, welke aan de concessies (of erfpachtsperceelen) zouden worden onttrokken, in hoofdstuk III § 3 wees ik reeds op het bedenkelijke van de bepalingen van Staatsblad 1920, Nr. 781. Niet alleen is het uitsnijden van de gronden van bedoelde arbeidersnederzettingen in strijd met het recht van den erfpachter, doch het komt mij ook een onwettig ingrijpen in het adatrecht voor, in zooverre het beschikkingsrecht aan den betrokken rechtskring niet toelaat om aan vreemdelingen (zooals de Javanen in Sumatra) erfelijk individueele bezitsrechten toe te kennen. Nu dit Staatsblad echter is ingetrokken, en het gevaar van aantasting van de rechten der ondernemers is geweken, wordt hernieuwde belangstelling voor de eigenlijke arbeiderskolonisatie verwacht. De planters zijn echter van meening, dat deze vorm van kolonisatie alleen beschouwd moet worden als een bijzondere wijze van huisvesting van werklieden, zooals b.v. de huisvesting van het Deli-spoorwegpersoneel te Poeloe Brajan, en niet

als middel tot het stichten van dorpen van lieden geheel buiten verband met en gezag van de onderneming.

Dit standpunt is m. i. alleszins te billijken. De huisvesting zou plaats hebben in gezinswoningen. Weliswaar is in het jaarverslag van de arbeidsinspectie van 1919 medegedeeld, dat er bij de zich toen op verschillende ondernemingen bevindende kolonisten waren, die verzochten om naar de pondoks te mogen terugkeeren, maar naar mij bekend is, schoot in die gevallen de fout deels in onoordeelkundigen opzet, gemis aan kampongverband, doordat de proef slechts met enkele huisjes werd genomen, deels in overgroote bemoeizucht met interne zaken der kolonisten van den kant van den beheerder, te veel bedillen, waardoor de kolonisten zich niet „senang" konden voelen.

En eindelijk de spontane kolonisatie.

Hierover deelt de Minister mede: „Elke spontane kolonisatie verdient de volle medewerking van het bestuur, indien de natuurlijke factoren gunstig zijn. Indien zij tevens als arbeiderskolonie dienst kan doen en alle gunstige factoren aanwezig zijn, heeft men den gelukkigsten vorm van kolonisatie."

Hiermede zal een ieder het eens zijn. Doch hoe is dit te bereiken?

Met het bovenstaande voor oogen zou ik eenige desiderata willen ontwikkelen.

Uitgaande van de algemeene doelstelling: De verhooging van de welvaart van geheel Nederlandsch-Indië, meen ik als door de Regeering te volgen gedragslijn met betrekking tot de transmigratie het volgende als hoofdlijnen te mogen aanbevelen:

In de eerste plaats houde de overheid een waakzaam oog op die migratoire bewegelijkheid, welke tot uiting komt in een spontane uitzwerming en vestiging in den vreemde. Al het noodige worde gedaan om een dergelijke beweging te steunen en alle belemmeringen daarvan op te heffen.

In de daarvoor in aanmerking komende streken, bijv. op Java, waar de bevolking niet overgaat tot landverhuizing vóór het grensnut der laatste haar ten dienste staande bestaansmiddelen tot een aanzienlijke hoogte is gestegen [7]),

worde op ruime schaal door de eigen Inlandsche hoofden bekendheid gegeven aan de mogelijkheden tot lotsverbetering in de immigratielanden. Daarbij zij gewaakt tegen welken vorm van drang ook.

Vooral dient de overheid zich te verzekeren van de medewerking van het Inlandsch Bestuur. Het komt n.l. nog veel voor, dat Inlandsche ambtenaren en hoofden de emigratie van hun onderhoorigen tegengaan. Broersma en Boeyinga maakten melding van dit feit; ook ik ondervond het in mijn bestuurspraktijk. Het is dan ook een goede gedachte van de A.V.R.O.S. en de D.P.V. geweest om (in 1926) een aantal Regenten van Java in de gelegenheid te stellen persoonlijk kennis te maken met de arbeidstoestanden ter Oostkust van Sumatra. Met de door de Regenten geopperde bezwaren zal dan zooveel mogelijk rekening zijn te houden.

Een zeer belangrijke factor in het transmigratieproces is de aanwezigheid van verkeersmiddelen. De ontwikkeling van het verkeerswezen zij daarom in de bijzondere aandacht van de Regeering aanbevolen. Niet alleen is de aanleg van nieuwe verkeersmiddelen en eventueele uitbreiding van het wegennet in het belang van de economische ontwikkeling van schaarsbevolkte en geïsoleerde streken, ook wordt daardoor het ruilverkeer in de hand gewerkt, waarbij de aanraking tusschen op verschillend cultuurpeil staande volkeren in een geordende maatschappij slechts een heilzame uitwerking kan hebben.

Dr. Boeke sprak destijds de meening uit in zijn meer aangehaald proefschrift, „dat wegenaanleg in het algemeen niet te beschouwen (is) als middel ter verbetering van den economischen toestand der Inlandsche bevolking". Hij was van oordeel, dat de Inlander, die deze wegen in gedwongen arbeid moet aanleggen en onderhouden of het onderhoud bekostigen, de opheffing zijner geïsoleerdheid vaak niet als heilzaam zal voelen. „Zijnerzijds immers ontbrak de drang tot uitbreiding of verbetering van het wegennet, althans in voldoende mate, en de kans bestaat, dat het nauwere contact met de economisch krachtiger elementen van de Indische samenleving, welke door een verbeterd wegenstelsel wordt mogelijk gemaakt, den Inlander, voorloopig althans, meer nadeel toebrengt dan het gebruik maken van de wegen door hem zelf hem voordeel kan

verschaffen." Verder vervolgt Boeke: „Gewoonlijk is de verbetering van verkeersmiddelen slechts de eisch van een reeds veranderde maatschappelijke organisatie, met andere woorden, is het slechts gevolg en niet oorzaak van ontwikkeling" [8]).

Hoewel ik niet weet, hoe in het algemeen de desabevolking op Java uitbreiding van de verkeersmiddelen beoordeelt, heb ik verschillende bezwaren tegen Dr. Boeke's opvatting terzake, zooals deze hierboven is weergegeven, welke bedenkingen gegrond zijn op eigen waarneming in Atjeh en Sumatra's Oostkust.

Naar mijn meening worden moderne wegen en spoorwegen door de bevolking gebruikt uit hetzelfde natuurlijke instinct, dat volken in voorhistorische tijden er toe bracht, om gebruik te maken van waterwegen, dalen en passen. Het is de natuurlijke drang hindernissen te vermijden. Ik moge mijn meening toelichten aan de hand van eenige voorbeelden uit mijn praktijk.

Toen in de Gajolanden paardepaden werden aangelegd, geschiedde dit niet op verzoek der bevolking, maar ten behoeve van de militaire transporten. Niet zoodra echter ondervond de bevolking de voordeelen van deze wegen, of zij liet haar eigen paden met steile hellingen en tallooze rivierovergangen in den steek. Het duurde zelfs niet lang of zij gaf voor haar goederentransporten van het eene dal naar het andere de voorkeur aan het gebruik van pikol-paarden boven het dragen van de zware vrachten op den rug (gesteund door een band om het voorhoofd). De groote Gajoweg is van directen invloed geweest op het tot stand komen van karrentransport. De exportmogelijkheden van het eens zoo achterlijke bergland konden door den wegenaanleg eerst tot haar recht komen. Ik zelf kon een duidelijk welvaartsverschil constateeren tusschen de bevolking in de Laut Tawar-streek, welke door den Gajoweg in verbinding met de kust was gekomen, en de bewoners van de door hooge bergketenen omsloten valleien in de richting van de Gajo Loeös, en wel verre in het voordeel van eerstgenoemde. Nu zal men mij mogelijk tegenwerpen, dat het geen zin had de afgelegen streken uit hun isolatie op te heffen en meewarigheid over de in Westersche oogen achterlijke toestanden misplaatst is, omdat de betrokken bevolking zelf in

haar afzondering en achterlijken staat geen welvaartstekort voelde. Doch ons ingrijpen in een dergelijke maatschappij moet beschouwd worden uit een oogpunt van menschelijkheid, of als een zaak van algemeen belang, gelijk ook de afschaffing der slavernij of van het pandelingschap, waarbij toch het gemis aan vrijheid van het standpunt der betrokkenen niet in strijd met hun zedelijke normen was.

Een ander voorbeeld van den gunstigen invloed van wegen op de economische ontwikkeling van de inheemsche bevolking levert de Karo-hoogvlakte. Ook hier geen sprake van benadeeling der inheemsche bevolking door aanraking met economisch krachtiger elementen van buiten.

Integendeel, het voorbeeld van Chineesche, Javaansche en andere vreemde groenteboeren werd door de Karo-Bataks gevolgd, zoodat men thans een aanzienlijken uitvoer heeft van door de bevolking gekweekte aardappelen, groenten en vruchten, welke dagelijks met karren en vrachtauto's naar Medan worden gezonden en zelfs hun weg naar den overwal vinden. Een treffend staaltje van verhoogd welvaartsstreven is het feit, dat verschillende in de laatste jaren in de Karovlakte aangelegde wegen, leidende van kampong-complexen naar de hoofdwegen, tot stand zijn gekomen in gemeentedienst, en wel geheel op initiatief van de bevolking zelve, die hierin een middel zag om gemakkelijker haar producten af te voeren. Op dit geval is dus wel deze opmerking van Boeke toepasselijk: dat verbetering van verkeersmiddelen slechts de eisch van een reeds veranderde maatschappelijke organisatie is. Doch het merkwaardige is gelegen in de omstandigheid, dat de behoefte daaraan door de bevolking werd gevoeld, en uitgesproken.

Ook de meening, dat de spoorwegen voor de inheemsche bevolking weinig nut zouden hebben [9]), is moeilijk vol te houden, als men alleen al let op het feit, dat, volgens krantenberichten, de stagnatie in het spoorwegverkeer tijdens de jongste onlusten op Sumatra's Westkust een verlaging van den omzet op de pasars tot 20 % tengevolge heeft gehad.

Thans weer terugkeerende tot de bespreking der middelen tot opheffing van verkeersbelemmeringen, wil ik wijzen op de mogelijkheid om de emigratie uit Java te bevorderen door het verlagen van de passagetarieven, waartoe eventueel de beta-

lingen door de regeering aan de Koninklijke Paketvaart Maatschappij zou moeten worden verhoogd. Daar mij echter de cijfers omtrent het dekpassagiersverkeer per K.P.M. van vrije emigranten — ik bedoel hiermee lieden, die zelf den overtocht betalen — ontbreken, kan ik niet beoordeelen of de tarieven inderdaad te hoog moeten worden geacht. Het voordeel van lage tarieven (dit geldt natuurlijk ook voor de spoorwegen en andere middelen van vervoer) is gelegen in de mogelijkheid van toenemende wisselwerking van emigranten en kolonisten, die het moederland weer eens willen terugzien.

Ik wees reeds op den band, die den kolonist nog lange jaren aan zijn oude omgeving gebonden houdt. Ook al gaat het hem in den vreemde goed, hij zal er altijd naar verlangen om van tijd tot tijd zijn desa te mogen terugzien. Stelt men den Inlander nu door lage vervoerstarieven in de gelegenheid gemakkelijker aan deze, overigens zeer menschelijke, verlangens toe te geven, dan zullen velen er ook eerder toe komen om zich uit hun omgeving los te maken; terwijl kolonisten, die hun familie gaan opzoeken, eerder verwanten en bekenden er toe zullen brengen om hen naar het nieuwe land te vergezellen. Dit is ook het beginsel van de eerder besproken „laukeh-werving".

De gelukkigste vorm van kolonisatie is — zooals de Minister terecht opmerkt — de spontane arbeiderskolonisatie, en wel daarom, omdat de arbeider-immigrant zich dadelijk in het genot van inkomsten gesteld ziet, en niet als de landbouwkolonist, moet wachten tot den eersten oogst. Zoo weet de vrije Deli-emigrant tevoren reeds, welke arbeid en welk loon hem wachten, terwijl de emigrant-op-goed-geluk zich niet naar de bevolkingsrubberstreken begeeft, als hij niet met stelligheid kan rekenen op het zeer hooge dagloon, dat hem, dank zij het meestal in die streken toegepaste „bagi-doea" systeem spoedig in de gelegenheid stelt een eigen aanplant aan te leggen.

Dat de Regeering de spontane arbeidersemigratie thans welgezind is, blijkt uit den recenten maatregel, waarbij — zooals ik reeds schreef — het inschepingsverbod van art. 14 lid 1 der wervingsordonnantie is opgeheven. Thans — en dit

is de eerste principieele wijziging in de wervingsordonnantie — wordt het wervingstoezicht uitsluitend beperkt tot de contractanten.

Wat de eigenlijke landbouwkolonisatie door de Regeering betreft, zoo kan ik, gelezen de verschillende artikelen hierover, en overwegende de voor- en nadeelen, ondanks de optimistische verklaring van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur in den Volksraad (najaarszitting 1926) hierover niet enthousiast zijn. Mocht t.z.t. een duidelijke neiging van landbouwers merkbaar zijn, om naar een andere streek te verhuizen, en daar een landbouwkolonie te stichten, zoo steune de Regeering met raad en daad de beweging. Het beginsel van de credietverleening zal dan moeten zijn: voorschotten op langen termijn, maar streng de hand houden aan het afbetalen, en zoo mogelijk toezicht op de productieve aanwending ervan. Ter tegemoetkoming in eventueele consumptieve credietbehoeften worde gezorgd voor de aanwezigheid van een pandhuis in de kolonie.

In aansluiting op de reeds genoemde voorwaarden voor landbouwkolonisatie van overheidswege, zou ik willen wijzen op de noodzakelijkheid van een strenge selectie van de gegadigden, die zich voor een dergelijke kolonie komen aanmelden. Zoowel in de Lampongs als in Simeloengoen is de fout begaan, dat willekeurige menschen werden aangenomen, en zelfs overgehaald, om zich bij de kolonisten aan te sluiten. Later werd men pas gewaar, dat niet iedere Javaan rijst kan verbouwen, en dat gewezen dos-à-dos-koetsiers, stations- en havenkoelies, excontractanten, niet allen geschikt zijn voor sawah- en irrigatiearbeid. Om voor de hand liggende redenen zou de keuze ook beperkt moeten worden tot gezinnen. Voorts verdient het aanbeveling om, wanneer een kolonie eenmaal op gang is gebracht, bij een aantal kolonisten budgetonderzoekingen te doen, in den geest van het werk van Professor Boeke op Java [10]), om daaruit af te kunnen leiden of het crediet wel voldoende productief is aangewend, welke resultaten het heeft gehad, en om vast te kunnen stellen of en wanneer de directe overheidsbemoeienis achterwege zal kunnen blijven. Zoolang een kolonie nog een afzonderlijken (Europeeschen) leider behoeft, kan zij niet zelfstandig heeten.

Ook een uitvoerige beschrijving van bestaande landbouwkolonies in den geest van de economische studies van dorpen in Britsch-Indië [11]), zou een goed inzicht in de economische waarde van de kolonie geven.

Terloops zij melding gemaakt van het denkbeeld van Koster [12]), om te koloniseeren op daarvoor aangekochte, gereed zijnde sawah-terreinen — hetgeen mij wel voor verwezenlijking vatbaar lijkt in streken, waar het sawah-areaal feitelijk te groot is in verband met de bevolkingssterkte, of waar zich de bevolking op handelsgewassen heeft toegelegd. Koster had o.a. het oog op het Djambische. Ook in verschillende gedeelten van Atjeh vindt men vele hectaren verlaten sawahgronden. Dan het denkbeeld van Koens om kolonisaties op te zetten in den vorm van gouvernementsondernemingen met contractarbeiders, die later vrije bezitters van den grond zullen worden. Hierdoor wordt bereikt, dat de zware openingswerkzaamheden en de opbouw zonder stoornis kunnen plaats hebben [13]). En ten slotte het door het Volksraadslid, den heer Koesomo Oetoyo, geopperde plan om in de buitengewesten strafkolonies in het leven te roepen. Hij zou wenschen aan betrekkelijk licht gestraften, niet bepaald misdadige elementen, de keus te laten tusschen opsluiting in de gevangenis of plaatsing in zoo'n kolonie. De Regeering antwoordde hierop, dat zij in principe niet afwijzend stond tegen het denkbeeld om een kolonisatieproef te nemen met geselecteerde veroordeelden. Zij is reeds onder de bestaande wetgeving mogelijk bij toepassing der voorwaardelijke veroordeeling, daar de rechter aan de opschorting der strafexecutie de voorwaarde kan verbinden, dat de veroordeelde zich in een bepaald gebied vestigt, waar hij aan het patronaat van een daartoe geschikte vereeniging of persoon onderworpen zal zijn [14]).

Doch al deze vormen van kunstmatige kolonisaties zijn zeer kostbaar. Daarom doet m. i. de Regeering beter, als zij uitsluitend haar aandacht bij de spontane transmigratie bepaalt. Zij steune daarbij alleen in den vorm van crediet, verlange bij den aanleg van irrigatiewerken retributies, doch schenke den kolonisten zoo min mogelijk, omdat kosteloos verstrekte steun het individualisatieproces, welks vlot verloop voor den kolonist dringend gewenscht is, aanmerkelijk vertraagt. Het streven zij

er op gericht om den kolonisten tot doelbewuste samenwerking te brengen, waardoor hunne aanvankelijke moeilijkheden het best kunnen worden overwonnen.

Nog zij aanbevolen het denkbeeld om in de gewesten van Java, waarvan emigratie gewenscht is, en in die buitengewesten, waar de factoren voor het slagen van kolonisatie het gunstigst zijn, permanente commissies met adviseerend karakter in het leven te roepen, welke de toestanden in hun ressort hebben te bestudeeren, met elkaar over kolonisatiemogelijkheden van gedachten wisselen, en der Regeering over te nemen maatregelen van advies dienen, hetzij op verzoek, hetzij uit eigen initiatief. In deze commissies, die van bescheiden opzet kunnen zijn, dient naast deskundigen op irrigatie-, land- en boschbouwkundig gebied, plaats te worden ingeruimd voor Inlandsche hoofden, en die particuliere Inlanders, die in maatschappelijk werk belang stellen. Ik heb hierbij het oog op vereenigingen als Boedi Oetomo. Met waardeering zij op deze plaats getuigd van de werkzaamheden der afdeeling Oostkust van Sumatra van die vereeniging in het belang van de Javanenkolonisatie in genoemd gewest, welke vooral hebben bestaan in het verleenen van bemiddeling bij het onderbrengen van gewezen contractanten en andere Javanen in de verschillende Javaansche vestigingen.

Een bepaalde tak van dienst, als onderdeel van het departement van Binnenlandsch Bestuur, zooals de heer Lulofs voorstelde, zal n.m.m. voorshands onnoodig zijn [15]).

Thans rest mij nog enkele woorden aan het zoo moeilijke arbeidersvraagstuk voor de buitengewesten te wijden. De arbeidersvoorziening is in hoofdzaak terrein voor het particulier initiatief. De taak der Regeering hierbij is secundair. Zij beperkt zich tot preventieve en repressieve maatregelen. Om een kort overzicht te geven van den toestand, waarin in het jongste stadium verschillende punten van regeerings- en particuliere zorg verkeeren, kan ik het volgende mededeelen: Clandestiene werving van contractanten wordt tegengegaan door het nieuwe art. 2 bis der koelie-ordonnantie, dat bepaalt dat immigratie-contracten voortaan alleen op Java kunnen worden gesloten. Zooals ik reeds bekend stelde, is de eigen werving der D.P.V. te Semarang van deze verplichting vrij-

gesteld. De Deli Crt. van 19 Juni 1927 bericht evenwel, dat thans ook aan de A.V.R.O.S. het recht tot vrije emigratie is verleend, en dat het A.D.E.K. de werkzaamheden hiervoor zal aanvangen in Zuid-Kedoe en Banjoemas. Het nieuwe systeem, vervolgt het blad, zal volgens de „Locomotief" bestaan in het vrijwillig aanvaarden van een proeftijd in de Europeesche cultures, tot welke vrijwillige verbintenis men voornamelijk moet komen door een propaganda, welke met medewerking van het Inlandsch bestuur zal worden gevoerd. Met betrekking tot de werving worden nu meerdere nieuwe regelingen toegepast en beproefd. Zoo krijgen thans de verschillende werforganisaties hun eigen ressort, hetgeen concurrentie uitsluit. Verder worden door het A.D.E.K. in Trengalek en door een beroepswerver in Poerwokerto proeven genomen met werving zonder handlangers, waardoor de werfpremies aan de koelies zelf ten goede komen. In het algemeen is het contact tusschen het Kantoor van Arbeid en de verschillende werforganisaties vergroot, waardoor meerdere samenwerking is verkregen, die de invoering van verbeteringen vergemakkelijkt.

Wanneer ik nog de door mij gedachte gedragslijn der Regeering ten opzichte van het toezicht op de arbeiderstoestanden in de buitengewesten mag aangeven, dan kom ik in de eerste plaats vanzelf aan de poenale sanctie.

Wat mijn persoonlijk standpunt in de kwestie van de poenale sanctie betreft, ik schaar mij bij hen, die het behoud van dit instituut in de contracten van in zoodanige streken gevestigde ondernemingen, dat aanvoer van arbeiders van grooten afstand noodig is, absoluut noodzakelijk achten, omdat in die afgelegen streken het kapitaal, als maatschappelijke functie onmisbaar voor de economische ontwikkeling, beschermd dient te worden en arbeidszekerheid moet worden gewaarborgd. Bovendien is het sociale gevaar voor het ontstaan van rondzwerving of vagebondage bij mogelijke verbreking van contracten op elk oogenblik niet uit het oog te verliezen. En eindelijk demoraliseert de mogelijkheid van het ronselen van elkaars werkvolk zoowel werkgevers als arbeiders. Hier eischt het openbaar belang den dwang van de overheid ook door bedreiging van straf tegen willekeurige verbreking van het contract op grond van hetzelfde motief, dat elke strafbedreiging

beheerscht, de voorkoming van schending van het algemeen belang, van schending van den rechtstoestand. Een nauwkeurig werkende arbeidsinspectie keere elk mogelijk misbruik, dat uit gedwongen bestendiging der arbeidsverhouding kan voortvloeien. Deze overtuiging is gegrond op een werkzaamheid van een aantal jaren in achterlijke, zoowel als in meer ontwikkelde cultuurstreken. Wel schijnt mij het denkbeeld van Professor Gonggrijp: verkorting van den duur der contracten, zonder tot onbeduidendheid te worden voor de arbeidszekerheid, aanbevelenswaard, evenals het stellen van een afzonderlijken termijn voor verschillende gewesten naar gelang van de toestanden aldaar. Een arbeidsovereenkomst voor de Lampongs zal b.v. van korter duur kunnen zijn dan voor Nieuw-Guinee. Bovendien kan een bedrijf als de mijnbouw, waaraan de contractant geheel moet wennen, en dat zonder geregelde arbeidskracht niet kan worden uitgeoefend, ook al wordt het niet in afgelegen streken gevestigd, de poenale sanctie in de contracten onmogelijk ontberen.

Ik kan niet nalaten, te dezer plaatse de woorden aan te halen, welke een der Regenten, die Sumatra's Oostkust bezochten, in zijn rapport van 21 Maart 1926 neerschreef: „Ik behoorde vóór de reis naar Deli tot degenen, die tegen de handhaving van de poenale sanctie zijn, doch nu ik zelf met eigen oogen gezien heb, dat Sumatra's Oostkust wel niet tot een bloeiend gewest, zooals het nu is, zou gekomen zijn, zonder poenale sanctie, ben ik een andere meening toegedaan, en instede van tegen, ben ik nu voor de handhaving daarvan" [16].

Met het oog op het toezicht op de naleving van de contracten, is een eerste vereischte, dat de dienst van de arbeidsinspectie zoo goed mogelijk toegerust zij. Met het oog op mogelijke conflicten tusschen arbeidsinspectie en ondernemers zij aanbevolen het in het leven roepen van plaatselijke raden, een denkbeeld, dat reeds eerder, ter Sumatra's Oostkust, door het bestuur aan de hand is gedaan, welken raden een scheidsrechterlijke taak ware toe te kennen (de moeilijkheid zal hierbij zijn de zorg voor goede vertegenwoordiging der arbeidersbelangen).

Wat nu den verderen ontwikkelingsgang van de migratie in

Indië betreft, zoo mag men, naar mijn meening, het volgende verwachten. Wanneer men rekening houdt met de enorme uitbreiding van de cultures in de buitengewesten gedurende de laatste jaren, dan kan een snelle toeneming van de vraag naar arbeiders worden tegemoet gezien, omdat het beplante areaal voortdurend uitgebreid wordt, en steeds meer nieuwe gronden worden aangevraagd. Er zullen zich, vrees ik, wellicht reeds in de naaste toekomst, groote moeilijkheden voordoen. De ondernemers houden m. i. te weinig voor oogen, dat Java geen onuitputtelijke bron van arbeidskrachten is. Reeds thans, omdat de economische toestand op Java gunstig is, staat de werving voor een tekort van ruim 52.000 arbeiders. Overweegt men nog daarbij, dat van de 503.969 H.A. op Java in erfpacht uitgegeven gronden, er 290.308 H.A. beplant zijn, en van de in de buitengewesten uitgegeven erfpachtsgronden en landbouwconcessies tot een totale oppervlakte van 1.305.373 H.A. slechts 331.606 H.A. beplant zijn, dan kan men zich een voorstelling maken van het groote leger arbeiders, dat bij de verdere ontwikkeling der cultures nog noodig zal zijn, al houdt men rekening met de mogelijkheid, dat van de ontgonnen terreinen nog niet de helft geschikt is voor beplanting. Bovendien zijn deze cijfers van 1924, terwijl in 1925 en 1926 op Sumatra nog duizenden hectaren zijn aangevraagd en uitgegeven.

Het behoeft geen betoog, dat de ondernemers zich gesteld zullen zien voor het alternatief: òf hun ontginningen en het bedrijf te regelen naar het beschikbaar komen van Javaansche arbeiders, òf aanvulling van de gewenschte arbeidskrachten in het buitenland te zoeken.

Daar het laatste groote bezwaren meebrengt, is het voor de ondernemers een bestaanskwestie dat de huidige sterkte der arbeiders op peil blijft, en dat niet een deel ervan verloren gaat doordat meer emigranten naar Java terugkeeren, dan er van daar betrokken worden. Nog steeds heeft het initiatief der ondernemers tot aanmoediging van het aanbod van arbeidskracht een ruim arbeidsveld. Hoezeer ook erkend moet worden, dat er zeer veel voor de arbeiders gedaan wordt, zoodat zij het materieel beter hebben dan in hun desa, — ik heb hierbij in de eerste plaats het oog op Deli — er is nog

altijd plaats voor verbeteringen. Ik noem hier slechts enkele punten, welke de Regenten, die een bezoek brachten aan het cultuurgebied van Sumatra's Oostkust, in hun rapporten aanteekenden [17]). Zoo wezen zij er op, dat de vrouwen der contractanten op de ondernemingen niet in de gelegenheid zijn, eveneens geld te verdienen: zij kunnen niet op de onderneming werken, *) kunnen geen huisvlijt beoefenen noch eetwaren of iets dergelijks verkoopen, zoodat het gezin geheel ten laste van den man komt. Voorts viel het den bezoekers op, dat voor den eeredienst niet gedaan wordt wat gedaan kan worden. Geconstateerd werd, dat algemeen de gelegenheid — langgar, missigit — ontbreekt voor het nakomen van de plichten, die de godsdienst oplegt. Daarnevens wordt slecht zorg gedragen voor de aanwezigheid van een geestelijke, althans iemand, die bevoegd is verschillende plechtigheden, zooals besnijdenis, huwelijken, begrafenis, op ritueele wijze te leiden. Het werd dringend noodig geacht in deze leemte te voorzien.

De Regenten wijzen er op, dat juist deze „geloofsklachten" slechts tegenover geloofsgenooten worden geuit — men is te dezen opzichte tegenover andersdenkenden nog al gesloten — en dat de betrokkenen als het ware te dezen aanzien „ongeorganiseerd" leven, zoodat het krachtig aanbeveling zou verdienen hier voorzieningen te treffen, welke algemeen zouden worden op prijs gesteld.

Aan dergelijke klachten kan m. i. zeer wel worden tegemoet gekomen. Vooral zal zich de gelegenheid daartoe voordoen bij het omzetten der pondoks in arbeiderskampongs, waarin meer het normale, gezellige kampongleven (met warongs, wellicht een kleine pasar, langgar, enz.) tot de gehechtheid aan de onderneming zal bijdragen.

Over de mede uitgesproken wenschelijkheid om den arbeidsduur van 10 uren tot 8 uren terug te brengen, kan ik slechts als mijn ervaring meedeelen, dat op vele ondernemingen, waar de meeste arbeid in taakwerk verricht wordt, de arbeidsduur met inbegrip van de wandeling naar en van het werk, en den rusttijd, practisch op niet veel langer dan 8 uren komt.

*) Een toelichting hierop zou gewenscht zijn. Het is mij n.l. bekend, dat op veel ondernemingen de vrouwen der arbeiders als vrije koelies werken.

Bovendien zou ik nog willen wijzen op een wantoestand in de cultures, die n.m.m. er veel toe bijdraagt om te beletten dat de arbeiders zich op de ondernemingen geheel thuis gaan voelen, en dat is het ontstellend gebrek aan tact bij veel planters, om met het werkvolk om te gaan. Te veel wordt nog als een flinke planter beschouwd, wie van zijn koelies een maximale arbeidspraestatie weet te krijgen; te weinig wordt er naar gevraagd, hoe groot het percentage drossers bij de koelies van dien planter is, en hoeveel van zijn menschen na expiratie van het contract willen reëngageeren. Tegen het slaan worden krachtige maatregelen genomen, maar wat nauwelijks is te voorkomen, is een ruw optreden in het algemeen. Zelfs goedwillende planters kunnen overigens uit onwetendheid hun koelies kwetsen, omdat zij hun taal slecht spreken, en weinig begrip hebben van hun zeden en godsdienst. Van de ondernemers mag stellig verwacht worden, dat zij de jongelieden, die uit Holland worden uitgezonden, voor hun vertrek een cursus in behoorlijk Maleisch laten doorloopen (om van Javaansch of Soendaneesch niet te spreken), opdat deze niet het erbarmelijke taaltje, dat nog veel planters, zelfs na een 10-, 20-jarig verblijf in de tropen spreken, als zoodanig zullen betitelen en leeren napraten. *) En het is evenmin te veel gevergd, dat hun tevens eenige kennis van zeden en godsdienst der Inlanders en de beginselen der arbeidswetgeving worden bijgebracht. Gelukkig is men reeds in deze richting werkzaam, en bestaan er plannen om de jongelieden, die voor de cultures bestemd zijn, allen den leergang aan het Koloniaal Instituut te doen volgen (althans voor zoover zij zich die kennis niet reeds elders hebben kunnen eigen maken).

Mijn beschouwingen over de arbeidersemigratie wil ik niet afbreken, alvorens te wijzen op een zeer belangrijken factor, waarmee naar mijn meening rekening moet worden gehouden, wil men blijvend den arbeider aan de onderneming binden, n.l., dat de Inlander zoo gaarne van tijd tot tijd zijn geboorteplaats opzoekt. Vooral in den eersten tijd van het verblijf in

*) Dit geldt niet alleen voor den omgang met werkvolk, maar ook voor de aanraking met Inlandsche hoofden, zelfbestuurders, het Inlandsche kantoorpersoneel e. d. Zoo heb ik moeten aanhooren, dat een der Sultans van Sumatra's Oostkust door den administrateur van een der belangrijkste ondernemingen met „kowee" werd aangesproken!

den vreemde is de behoefte aan het weerzien van de desa het grootst [18]). Ware het den ondernemers niet mogelijk den arbeider daartoe na redelijken arbeidstijd de gelegenheid te geven, gelijk Dr. Broersma in zijn artikel: „Kolonisatie een hersenschim" [19]) aanbeval? Terecht meent hij, dat voor den Javaan het groote bezwaar nog steeds is — en hier ontmoeten Broersma en Gonggrijp elkaar — de langdurigheid van het contract. „Juist in het telkens weerkeeren op Java zal men de aanprijzing moeten zoeken van arbeid onder overeenkomst", schrijft Broersma, en Gonggrijp, als kenner van den Javaan: „Een punt, dat tot dusverre te weinig de aandacht heeft gehad, is de innige behoefte, die de Javaan gevoelt om tegen het einde van de vastenmaand zijn familieleden te bezoeken en de graven zijner ouders schoon te maken" [20]).

Mijn ervaring als magistraat bevestigt dit. Immers, bijna alle wegens desertie ter bestraffing voorgebrachte contractanten antwoordden op mijn vraag, waarom zij waren weggeloopen: „ingat orang toea", of, dat zij naar hun moeder of desa verlangden. Nu zal dit natuurlijk vaak niet de eigenlijke reden van het wegloopen zijn; het wordt wellicht gezegd om maar iets op de vraag te antwoorden, waarvan men eenige reden heeft om te onderstellen, dat het voor den ondervrager redelijk klinkt. Maar ook zoo gezien wijst het er m. i. niettemin op, dat het verlangen naar de ouders of de desa de gedachten der koelies bezighoudt. Merkwaardig is wel, dat collega's, die in geheel andere streken werkzaam waren, dezelfde ervaring opdeden.

Daarom zal m. i. de oplossing van het arbeidsvraagstuk moeten gezocht worden in een voortdurend verwisselen van komende en gaande arbeiders. Deze maatregel zal de kolonisatie niet in den weg staan, indien neiging daartoe bestaat. Vanzelf zullen er zich na één of meerdere reizen naar Java blijvend in het nieuwe land vestigen, terwijl verwacht mag worden, dat het aantal blijvers langzamerhand zal toenemen, en het vaste inwonende element versterken.

Men zal mij voorhouden, dat het naar Java zenden van arbeiders na een kort contract, of met verlof binnen den driejarigen contractduur kostbaar zal zijn. Natuurlijk zullen dergelijke maatregelen de bedrijfskosten doen toenemen; ook de

sociale verbeteringen zullen de productiekosten per pond tabak of rubber met een fractie verhoogen. Maar, zooals ik reeds opmerkte, de ondernemers hebben zich de vraag te stellen, of die kosten hun bedrijf ten slotte niet ten goede zullen komen. Als de bevolking van Java kans ziet in haar eigen land vermeerdering van inkomsten te vinden, als pogingen om industrieele bedrijven op Java in het leven te roepen met eenig succes bekroond mochten worden, dan zou de ondernemer in de buitengewesten zich voor een acuut tekort aan arbeidskrachten geplaatst kunnen zien. En dan zou hij òf tegen kosten, welke veel meer zijn productie zullen drukken, wellicht juist voldoende arbeiders kunnen krijgen om zijn bedrijf gaande te houden (hoogere werfkosten — omdat de kosten der werving omgekeerd evenredig zijn aan het aantal emigranten —, hoogere loonen, verkorting van arbeidsduur enz.), òf zijn menschen in het buitenland moeten zoeken, met al de daaraan verbonden bezwaren. Deze bezwaren zouden zich doen voelen in eveneens hoogere werfkosten, en verder in afhankelijkheid van de emigratiepolitiek der vreemde regeeringen (o.a. Britsch-Indië) en van den buitenlandschen politieken toestand in het algemeen (vgl. China).

Het bovenstaande geeft geen oplossing voor het door mij aan het slot van de vorige paragraaf gestelde probleem. Wel zal, meen ik, de kans op het vinden van een oplossing eenigszins door die opmerkingen vergroot kunnen worden, althans het gevaar van een scherp arbeiderstekort meer naar de toekomst worden verschoven, terwijl tevens de toeneming van het emigrantenverkeer tusschen Java en de buitengewesten, een stage uitwisseling van gaanden en komenden, het gevreesde gevaar van Java's overbevolking, of liever inkomstentekort, voor geruimen tijd kan verbannen.

Literatuur: 1) Van Ginkel t.a.p. 1541 e.v. — 2) Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1918—1919, No. 397, id. 1923—1924 No. 97. — 3) Dr. A. A. C. Rutgers, De toekomst van de bevolkingsrubber in N.-I., voordracht, gehouden in het Koloniaal Instituut, 1925, 7, en „De voedselvoorziening van N.-I.", voordracht gehouden voor het Indisch Genootschap, 1926, 41. — 4) Dr. E. B. Kielstra, Volksverplaatsingen in Indië, Onze Eeuw 1912, IV, 241. — 5) Van Ginkel t.a.p. 1553 e.v. — 6) E. B. Kielstra, t.a.p. 243. — 7) Meyer Ranneft t.a.p. 183. — 8) Boeke t.a.p. 137. — 9) id. t.a.p. 138 e.v. — 10) Budgetonderzoekingen, Koloniale Studiën 1926, I 229. — 11) Land and Labour in a Deccan Village t.a.p.

— 12) J. P. Koster, Javaansche emigratie naar de Buitengewesten, Koloniale Studiën 1922, I, 40. — 13) A. J. Koens, Immigratie voor de buitenbezittingen, Koloniale Studiën, 1917 II, 487. — 14) Handelingen Volksraad 2 Juli 1927. — 15) Kolonisatieverslag t.a.p. 48. — 16) Buffart t.a.p. 494. — 17) Soerabaiaasch Handelsblad, 4 Mei 1926. — 18) Gonggrijp t.a.p. 637. — 19 Dr. Broersma in Koloniale Studiën, 1918 II, 501 e.v. — 20) Broersma t.a.p. 503, Gonggrijp t.a.p. 637.

Besluit.

De oplossing van de verschillende vragen, waarvoor het verschijnsel der landverhuizing de koloniale politiek gesteld heeft, kan noch met deductieve methoden van onderzoek, noch langs den weg van historisch-vergelijkende studiën, met vrucht beproefd worden, wijl de mogelijkheid van toetsing der conclusies aan de werkelijkheid ontbreekt, en het experimenteeren, waar dit in de economie mogelijk is, veelal tot teleurstelling heeft geleid.

Bovendien kunnen de vraagpunten van zooveel verschillende zijden worden belicht. Bij het bekijken der kwestie van één kant, meent men een onmiddellijke oplossing voor het grijpen te hebben, welke echter, bij beschouwing uit een ander punt, geheel onbevredigend blijkt te zijn.

De migratiekwestie lijkt zoo eenvoudig: In Indië zien wij millioenen, die zich verdringen op één eiland, terwijl er naast de deur uitgestrekte gebieden zijn, waar millioenen gewacht worden, die slechts van de gunstige factoren partij hebben te trekken om tot grooter welstand te geraken dan zij ooit gekend hebben. Wat is nu voor de overheid gemakkelijker dan om een handje te helpen en eenige millioenen over zee te zetten?

Doch bij de eerste proeven in die richting bleek al, dat de verwachtingen te hoog gespannen waren. Er deden zich plotseling tallooze moeilijkheden voor, waaraan zelfs niet gedacht was. Men werd gewaar, dat de groote massa van de bevolking van Java in den grond onwrikbaar was. Wel wezen de verschillende welvaartsonderzoekingen op een niet onbelangrijke bewegelijkheid op Java zelf, maar men vergat, dat Kromo wel wilde uitzwermen als het noodig was, echter telkens in zijn desa wilde terugkeeren. En als hij zijn heele huishoudinkje opbrak, zocht hij zijn nieuwen grond wel zóó uit,

dat hij slechts op den trein behoefde te stappen om weer spoedig de oude, vertrouwde gezichten om zich heen te zien.

Maar, zoo zal men vragen, wat kan er gedaan worden om de bewegelijkheid op Java zoodanig te stimuleeren, dat die voor hem natuurlijke grenzen vanzelf overschreden worden?

Hierop is slechts dit te antwoorden: Direct kan daarvoor *niets* gedaan worden. Ik bedoel hiermee, dat de taak van de overheid *niet* is: direct actief ingrijpen om transmigratie uit te lokken. Doch dit is negatief, en daarom reeds onbevredigend; het is onthouding. Een gedrags*lijn* ten aanzien der landverhuizing — ik ontwikkelde in dit proefschrift reeds verschillende denkbeelden — is evenwel niet scherp vast te leggen, juist omdat het verschijnsel zooveel facetten vertoont.

Daarom moet, meen ik, de overheid wel handelend optreden, doch slechts dan, als zij gewaar wordt, dat de natuurlijke evolutie de maatschappelijke verhoudingen zoodanig wijzigt, dat de economische subjecten gevaar loopen in de branding van den vooruitgang ten onder te gaan. Dan houde zij haar steunende hand gereed.

Hiermede is nochtans niet gezegd, dat de overheid achter de gebeurtenissen moet aanloopen. Wanneer alle teekenen wijzen op een te verwachten strooming in een of andere richting, mag aangenomen worden, dat zij zooveel mogelijk den weg vooraf effent. Zij poge echter nimmer zelfstandig den gang der ontwikkeling te leiden in bepaalde richting. Wil zij voorbereid zijn, dan ligt ook haar taak opgesloten in de waarneming der economische verschijnselen, het opsporen der motieven en het zoeken naar het causaal verband der gebeurtenissen. Zij heeft hiervoor reeds haar orgaan: het Centraal Kantoor der Statistiek.

Er zijn in de jongste economische geschiedenis van Nederlandsch-Indië twee momenten, welke er op wijzen, dat de bevolking van Java, zij het schoorvoetend, haar bewegelijkheid gaat uitstrekken buiten de grenzen van haar geboortegrond: de vrije emigratie als arbeider naar Deli en andere centra van Westersche ondernemingen, en de uitzwerming naar de bevolkingsrubberstreken. Hier spreekt weer sterk de koloniale factor: de productie voor de wereldmarkt.

Wanneer men nu goed voor oogen houdt, dat beide bewegingen haar ontstaan vinden in het initiatief der bevolking zelve, en hierop geenerlei directe aandrang wordt uitgeoefend door buiten de inheemsche maatschappij staande machten, dan moet uit dit feit worden afgeleid, dat de jarenlang als axioma gedachte behoefteloosheid van den Inlander niet meer in de gewone positieve bewoordingen kan worden volgehouden. Anders zouden de koloniale economen het verwijt van eenzijdigheid, dat zij tot de verdedigers van de hedonistische leer richtten, terecht tegen zich gekeerd zien. Ik meen dan ook te mogen betwijfelen, dat de door Professor Dr. C. A. Verrijn Stuart in zijn „Grondslagen der Volkshuishouding" (blz. 9) aangehaalde meening van een Britsch-Indischen hoogleeraar, als zou alle Westersche economische literatuur voor Britsch-Indië geheel onbruikbaar zijn, wijl de levensbeschouwing van den Indiër volkomen ascetisch is georiënteerd, in haar algemeenheid en beslistheid is te verdedigen.

Mag erkend worden, dat de oplossing van het koloniale welvaartsprobleem verscholen ligt in de moeilijkheid van de verhooging van het behoeftenpeil van den Inlander, en daarmee gepaard den groei in den vorm van het individualisatieproces, dan kan tevens worden aangenomen, dat de migratoire bewegelijkheid der inheemsche bevolking haar ten deze in de goede richting leidt.

In de toeneming dezer beweeglijkheid hebben wij te zien een natuurlijk gevolg van de „pax Neerlandica", *) welke in zoo hooge mate het interinsulaire ruilverkeer in de hand werkte.

De landverhuizing heeft als economisch verschijnsel een nivelleerende strekking. Bij goed geordende verhoudingen kan zij echter naar boven nivelleeren. Zij werkt, vooral in ons Indië met haar conglomeraat van rassen en velerlei cultuur, stimuleerend op het behoeftenpeil, op het individualisatieproces, dus op het welvaartsstreven, en bevordert daardoor de economische weerbaarheid van onzen Archipel.

Voor de koloniale welvaartspolitiek opent zij wijde perspectieven.

*) Vgl. Van Gelderen: Voorlezingen t.a.p. 80.

NAAM- EN ZAAKREGISTER.

aanpassingsvermogen 101.
absorbtievermogen der Javaansche Maatschappij 56.
adat 66, 68.
adatrecht 136.
adatverband 79.
A. D. E. K. 105, 120, 145.
adoptie 31, 75.
Adriani, N., 31.
Ambon 35, 85.
Ambonneezen 29, 99.
Aneignung 16, 47.
animisme 66.
arbeiderskolonies 39, 83, 111, 113, 114, 132, 134 e.v., 148.
arbeidersmigratie 24, 30 e.v., 103 e.v., 123, 125, 149.
arbeidsinspectie 109, 119, 137, 146.
arbeidsverdeeling 65.
Assahansche 83.
assimilatie 103.
Atjeh 12, 139, 143.
Atjehers 31.
A. V. R. O. S. 105, 138, 145.

Baliërs 27, 84.
Bagi-doea-systeem 115, 141.
Bandjareezen 12, 76, 78, 82, 129.
Banjoewangi 26, 29, 77.
Bantammers 11.
Bataks 82, 83.
Baweanners 12.
Bedouïnen-stammen 14.
Bengalen 35, 86.
Bengkoelen 28, 82.
Besoeki 104.
bevolkingscijfer 104.
bevolkingsrubberstreken 51, 115 e.v., 141, 154.
bevolkingstoeneming 60, 78, 79, 85, 87, 88, 91, 117.
Bij. T. S. (van der) 110.
Binongko's 35.
Bleeker 86.
Boedi Oetomo 83, 135, 144.
Boegineezen 12.
Boeke, Dr. J. H., 31, 33, 51, 53, 90, 101, 102, 138, 139, 140, 142.
Boeyinga 138.
Bombay 23, 35, 55.
Borneo 51, 79, 97, 115.
Boven-Digoel 27.
Brazilië 19, 23, 97.
Britsche koloniën 38.
Britsch-Indië 23, 55, 66, 143, 151, 154.
Broersma, Dr. R., 107, 138, 150.
Brown, John W., 1.
Bücher, Dr. K., 10. 14, 16, 17, 68.
budget-onderzoekingen 66, 142.
Buffart, Dr. J. F. A. M., 106, 120.

Centraal Kantoor voor de Statistiek 89, 153.
Centrale Kas 81.
Christen-goeroe's 102.
Clandestiene werving 144.
communale bezitsvorm 65, 75.
communale gemeenschap 20.
communaal grondbezit 22, 65.
communale huishouding 19.
communale productievorm 17, 18, 19.
consumptief crediet 67, 142.
contractanten 83, 108, 116 e.v., 143, 144.
contractanten, gewezen, 79, 82, 83, 113.
contractarbeid 33.
contractbreuk 38, 116.
crediet 46, 69, 70, 71, 143.
credietbehoefte 71.
credietstelsel 123.
credietwezen 46.
criminaliteitscijfer 92.
crisis 47, 56.

Dajaks 31, 98.
Datoe' Dagang 12.
Deli 78, 107, 116, 146, 148, 153.
desahuishouding 91, 129.
desaverband 92.
dichtheidscijfer 86, 87, 104.
Djambi 115, 116, 129, 143.
Djatiroto 115.
Djember(sche) 12, 77.
Doorn, Dr. C. L. van, 31, 37.
D. P. V. 105 e.v., 120, 135, 138, 145.

economische goederen 33, 97.
eeredienst (Mohammedaansche) 148.
eigendomsrecht 18.
emigratiedrang 57 e.v., 122.

emigratieprikkels 41 e.v., 122.
emigratiepunt 66, 61, 92, 122.
emigratieoverschot 119.
Emmerik, A. Th. J. van, 28, 84.
erfpachtsordonnantie 112.
Erwerb 16.

feesten 66.
Fock 126.
Fransch Indo-China 38.
Frühreife, statische 8.

Gajoërs 22.
Gajolanden 139.
geboortenbeperking 48, 85.
geboortecijfer 87.
geboortetoeneming 86.
Gedong Tataän 28, 79, 80, 81, 129, 133.
geestelijke depressie 48
gehechtheid aan den grond 53, 54.
geïsoleerde kolonie 20, 72, 75, 122.
Gelderen, J. van, 87.
geldhuishouding 37.
gemeenschapszin 65, 100, 129.
Gemeinwirtschaft 20.
genealogische gemeenschap 64.
gesloten huishouding 16, 22, 47, 67, 70, 123, 129, 132.
geschoolde arbeiders 76.
Ginkel, A. Th. van, 80, 130.
Gomes, E. H., 31.
Gonggrijp, G., 8, 34, 36, 38, 105, 110, 146, 150.
Gorameilanden 21.
grenzen, natuurlijke 8, 15, 62, 153.

Haboko 112.
hakbouw 15,
handelsemigratie 12, 24, 123.
handelsgewassen 47, 49, 74, 76, 82, 89, 91, 92, 128, 131, 134.
hedonistisch 53, 154.
Heyting, Dr. H. G., 109.
Hindoe-invloed 11.
Hooyer 82.
Huender, Dr. W., 89, 90.
huwelijken, exogame, angkap 22.
hulpbetoon 65, 71, 78.

Idenburg 126, 132.
ijzerhonger 98.
immigratiecontracten 110, 144.
Indianen 19, 23, 97, 98.
individualisatie 19, 22, 53, 143, 154.
individueel bezit 22, 130.
industrialisatie 19, 22, 53, 151.
Inlandsche rubberplanters 76, 115, 116, 129.
interneering 27
irrigatie 78, 82, 94, 127, 143, 144.
Islam 7, 21.

's Jacob 80.
Java 11, 12, 24, 28, 36, 37, 48, 52, 61, 85 e.v,, 104 e.v., 123 e.v., 137, 147, 152 e.v.
Java, Midden-, 77, 105, 124.
,, Oost-, 11, 77, 114, 124, 133.
Javanen 43, 51, 54, 78, 82, 110, 116, 129, 144, 150.

Kajan 31.
Kantoor van Arbeid 145.
kapitaalgebrek 56.
kapitaalreserve 46, 47.
kapitaalvorming 64, 71.
Karo-Bataks 140.
Kei-eilanden 121.
Kielstra, Mr. J. C., 105.
Kielstra, Dr. E. B., 129, 130.
kinderen 63.
Kleintjes, Mr. Ph., 12.
Kloetramp 26.
koelie-ordonnantie 109, 111, 144.
Koens, A. J., 143.
Koesomo Oetoyo 143.
koloniale factor 33, 36, 37, 132, 144.
Koloniaal Instituut 149.
kolonisatiepolitiek 126, 132, 134.
Korintji 68.
Koster, J. P., 143.
Kota Agoeng 79, 81, 82.
Kotosan 79.
K.P.M. 117, 141.
Kruyt, A. C., 31.

Lampongsche districten 28, 65, 66, 79, 108, 129, 130, 142, 146.
Lampongsche Credietbank 80, 81, 131.
landbouwkolonisatie 75, 83, 93, 112, 121, 125, 127 e.v., 134, 142.
landschapskassen 78.
Langkat 78.
laukeh 55, 106, 107, 141.
Leger des Heils 28, 84.
Le Roux, Ch., 98.
Lewinsky, Jan St., 19, 66.
loemboeng 68, 72.
logistic curve 87.
loonarbeid(ers) 48, 49, 54, 90, 92, 93, 132.
Lulofs, C., 110, 112 e.v., 144.

Madoereezen 11, 48, 77, 114.
Makassaren 12.
Malakka 76.
Maleiers 12, 51, 97, 98.
Malthus 61.
margakas 82.
meeropbrengst 60.
Memorie van Antwoord 127 e.v., 131 e.v.
Menadoneezen 29.
Menger's schema 44.
menoempang-menschen 92.
Meyer Ranneft, J. W., 12, 24, 48, 49, 52, 88, 90, 91.
Migrationstheorie 5.
Mijnbouw 146.
Minangkabau 31, 104.
Misoogst 71, 77, 82, 88, 91.
Moessons 16.
Molukken 26, 101.
Moskowski, M., 13, 15, 16, 47, 68, 97.
Mukerjee, Radhakamal, 7, 18, 19, 34, 53, 55, 66.

Nias 31.
Nieboer 37.
Nieuwenhuis 31.
Nieuw-Guinee 15, 16, 23, 68, 98, 99, 101, 146.
Nomaden 7, 14.
Noord-Amerika 29, 51, 65, 70, 98.
Nuptialiteitscijfer 87.

Objectief nut 93.
Oud-Djember 114.
Oeloe Soengei 79, 129.
ondernemer 36, 37, 38, 80, 147.
ondernemingen 36 e.v., 47, 83, 106 e.v., 111, 113, 114, 132, 135 e.v., 149.
ontginningsmoeilijkheden 65.
openingswerkzaamheden 70.
ophooping van grondbezit 49.
Ossenbruggen, Mr. F. D. E. van, 18, 19.
overbevolking 86, 87, 123, 125, 151.

pachtwaarde 94.
Pagar Alam 113, 114.
Palembang 79, 113, 115, 116, 129.
Paloedal 28, 84.
pandcrediet 90.
pandelingschap 92.
Papoea's 15, 16, 98.
Parigi 27, 84.
Pasemahvlakte 79.
paupers 28, 84.
pax Neerlandica 154.
Pearl 87.
Pematang Siantar 29, 82.
Permanente Commissie te Medan 109.
permanente commissies 144.
poenale sanctie 108 e.v., 116, 145.
productenhuishouding 46, 91, 133.

Rauh, K. W., 107.
Raubwirtschaft 16, 47.
Ratzel, Dr. F., 1, 5, 6, 7, 8, 10, 17, 19.
Reed 87.
reëngagementscontracten 110.
Regenten van Java 83, 138, 146, 148.
Reigersberg Versluys, Ir. J. C. van, 116.
remmen 52, 55, 87, 122.
rente 71, 73.
Rheinische Missionsgesellschaft 29. 77.
rijstproductie 89, 91, 127, 129, 132.
ronselen 145.
roof, menschen-, 30.
,, vrouwen- en kinder-, 27.
roofbouw 16.
Rotineezen 79.
ruilverkeer, geheim 20.
,, uitwendig 16, 49.
,, vijandelijk 19, 21, 121.
,, vreedzaam 21, 121.
Rutgers, Dr. A. A. L., 129.

Salatiga 84.
Schalkwijk 80.
Scheltema, A. M. P. A., 24. 87.
Schmidt, Dr. M., 9, 17, 18, 19, 20, 23, 44, 48, 75, 97.
Seran 35.
Serdang 79.
Simeloengoen 28, 77, 78, 136, 142.
singkeh 55, 106, 107.
slaven 31.
slavenhandel 27.
slavenjacht 27, 30, 32.
slavernij 31, 36, 140.
sociale behoeften 49.
social ceremonies 67.
sociale goederen 23, 97.
sociaal milieu 50, 66, 100, 129.
sociale positie 54, 65.
sociaal voorschrift 67.
Soendaneesche kolonies 28, 82.
Staatsblad 1911, No. 540, 118, 119.
,, 1914, No. 613, 104.
,, 1915, No. 193, 104.
,, 1919, No. 61, 112.

Staatsblad 1920, No. 781, 112, 113, 120, 136.
„ 1921, No. 505, 104, 108.
„ 1924, No. 250, 119.
„ 1924, No. 433 en 434, 108.
„ 1927, No. 339, 113.
„ 1927, No. 421, 117.
Stamverband 18, 19, 22, 122.
strafkolonies 143.
Sumatra 51, 76, 77, 123, 128, 147.
„ Noord 66, 76.
„ Zuid 66, 121, 126.
Sumatra's Oostkust 29, 77. 78, 105, 109 e.v., 135, 144, 146, 148.
Sumatra's Westkust 29, 76, 140.
suikercultuur 52.

tani-gulden 89.
Tapanoeli 12, 29, 77.
tappers 76, 115, 117.
Ternataansche vogeljagers 68.
territoriaalverband 22.
terreinkeuze 9, 80.
Tideman, J., 105.
Toba-kolonisatie 28, 77, 78.
toekomstige behoeften 63, 68.
Toradja's 31.
trek naar de steden 23.
Troelstra 126.
tropische factor 33, 38.
tweede gewassen 48, 88.
Tweede Kamer 126, 132.

vagebondage, Vagantentum 24, 145.
vakkennis 76.
verbanning 27.
verdubbelingsperiode 86.
verkeershuishouding 22, 65, 73, 123.
verlokken 106.
Verrijn Stuart, Dr. C. A., 154.
Verslag van den economischen toe stand 1924, 88.
Verslag over de kolonisatie 110.
versnippering van grondbezit 22, 49.
Vierkandt 34.
volkscredietwezen 90.
Volksraad 80, 131.
volkstelling 86, 92.
voorschotten 83, 106, 108, 128.
vrije-koelieordonnantie 108.

waardecurve 94, 95.
Waerden, Ir. J. van der, 86.
Wagner, Moritz, 5, 10.
waterrecht 78, 83, 128.
Wedda's 168.
werkgeversorganisaties 105, 110, 125.
werkovereenkomsten 107, e.v.
werving 39, 55, 56, 104, 106, 107, 120, 147, 151.
wervingsordonnantie 105, 116.
Westenenk 82.
Witte Kruiskolonie 28, 84.

Yule 87.

Zuid-Sumatra Landbouw-Nijverheidsvereeniging 105.

Lijst van aangehaalde literatuur.

N. Adriani en A. C. Kruyt, De Barèe-sprekende Toradja's van Midden-Celebes.

T. S. van der Bij, Het arbeidsvraagstuk ter Oostkust van Sumatra, Koloniaal Tijdschrift, Juli 1927.

Dr. J. H. Boeke, Tropisch-koloniale Staathuishoudkunde. Het Probleem 1910.

————, Budgetonderzoekingen, Koloniale Studiën, 1926, I.

————, Het nieuwste Indische Welvaartsonderzoek, Economisch Statistische Berichten, Juli 1926.

Dr. K. J. Boeyinga, Arbeidswetgeving in Nederlandsch-Indië, 1926.

Mr. H. J. Bool, Kolonisatie en kolonisten, Mededeelingen der D. P. V. No. 13.

Dr. R. Broersma, Kolonisatie een hersenschim, Koloniale Studiën, 1917, II.

————. Een vrije volksverplaatsing Java—Deli, Koloniale Studiën, 1919, II.

John W. Brown, World Migration and Labour, 1926.

Dr. K. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, 1922.

Dr. J. F. A. M. Buffart, Alweer de koelie-ordonnantie, Koloniale Studiën, Juni 1927.

H. Craandijk, De Kolonisatieproef in de Lampongsche districten, Koloniale Studiën, 1918, II.

De Deli Courant, 27 October 1926, Het arbeidsvraagstuk op Sumatra.

————, 10 Juni 1927, De vrije emigratie der A. D. E. K.

————, 27 Juli 1927, Het arbeidsvraagstuk.

Dr. C. L. van Doorn, De credietbehoeften van den Indonesischen landbouwer, 1922.

J. van Gelderen, Voorlezingen over tropisch-koloniale staathuishoudkunde, 1927.

A. Th. van Ginkel, De emigratie- en kolonisatieproeven der Indische regeering, Koloniaal Tijdschrift, 1917.

E. H. Gomes, Seventeen years among the Sea Dayaks of Borneo, 1911.

G. Gonggrijp, Het arbeidsvraagstuk in Nederlandsch-Indië, Koloniaal Tijdschrift, 1925.

Handelingen Tweede Kamer 1918—1919, 1923—1924, 1925—1926.

Handelingen Volksraad 1926, 1927.

Dr. H. G. Heyting, De koeliewetgeving voor de Buitengewesten in Nederlandsch-Indië, 1925.

Dr. W. Huender, Overzicht van den economischen toestand der inheemsche bevolking van Java en Madoera, 1921.

Jaarverslagen van den Dienst der Arbeidsinspectie in Nederlandsch-Indië 1919, 1924, 1925.

Jaarverslag van de Lampongsche Crediетbank 1925.

Dr. E. B. Kielstra, Volksverplaatsingen in Indië, Onze Eeuw, 1912, IV.

Mr. J. C. Kielstra, Proeve eener inleiding tot de Koloniale Staathuishoudkunde, 1908.

————, Het derde verslag van den Dienst der Arbeidsinspectie en koeliewerving, Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, 1914, No. 46.

Mr. Ph. Kleintjes, Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, 1924.

A. J. Koens, Immigratie voor de buiten-bezittingen. Koloniale Studiën, 1917, II.

J. P. Koster, Javaansche emigratie naar de Buitengewesten. Koloniale Studiën, 1922, I.

Ch. Le Roux, Expeditie naar het Nassau-gebergte in Centraal Noord Nieuw-Guinee, Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, afl. 3, 1926.

Jan St. Lewinsky, The Origin of Property and the formation of the village community, 1913.

C. Lulofs, De toekomst van Nederlandsch Nieuw-Guinea, Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, 1912, No. 42.

C. Lulofs, Een Balineesche landbouwkolonie te Parigi, id.
————, Verslag nopens de overwogen plannen en maatregelen betreffende de kolonisatie van Javaansche werklieden op de cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra in verband met de voorgenomen afschaffing van de zoogenaamde poenale sanctie in de koelieordonnantie, 1919.
A. Luytjes, De bevolkingsrubbercultuur in Nederlandsch-Indië, VII, Eindrapport, 1927.
H. H. Mann and N. V. Kanitkar, Land and Labonr in a Deccan Village. 1921.
J. W. Meyer Ranneft, Volksverplaatsingen op Java, Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, 1916, No. 49.
J. W. Meyer Ranneft en Dr. W. Huender, Onderzoek naar den belastingdruk op de Inlandsche bevolking, 1926.
Radhakamal Mukerjee, The Foundations of Indian Economics, 1916.
————, Principles of Comparative Economics, 1921.
Dr. M. Moskowski, Vom Wirtschaftsleben der primitiven Völker. 1911.
Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, Over het primitief begrip van grondeigendom, Indische Gids, 1905, I.
Dr. N. R. Pekelharing, De groote cultures in Nederlandsch-Indië en eenige naburige kolonies, 1924.
Dr. F. Ratzel, Anthropogeographie I, 1909, II 1912.
K. W. Rauh, De vrije emigratie van Java der Deli Planters-vereeniging, Mededeelingen der D. P. V. No. 17, 1926.
Dr. A. A. L. Rutgers, De toekomst van de bevolkingsrubber in Nederlandsch-Indië, 1925.
————, De voedselvoorziening van Nederlandsch-Indië, 1926.
Jhr. J. C. C. Sandberg, Emigratie in verband met het bevolkingsvraagstuk in Nederland, Haagsch Maandblad, 1926, VI.
W. C. Schalkwijk, De kolonisatieproef in de Lampongsche districten, Koloniale Studiën, 1918, II.
A. M. P. A. Scheltema, De groei van Java's bevolking, Koloniale Studiën, December 1926.
Dr. M. Schmidt, Grundrisz der ethnologischen Volkswirtschaftslehre, I Die soziale Organisation der menschlichen Wirtschaft, 1920, II Der soziale Wirtschaftsprozesz der Menschheit, 1921.
H. Schurtz, Altersklassen und Männerbünde, 1902.
Dr. C. Snouck Hurgronje, De Atjehers.
Soerabaiasch Handelsblad, 4 Mei 1926, De vrije emigratie.
————, 19 en 20 Juli 1926, Kolonisatielessen,
Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië, 1925.
De Telegraaf, 11 Mei 1926.
J. Tideman, De koelieordonnantie en haar toepassing, Koloniale Studiën, 1918, II.
————, Simeloengoen. Het land der Timoer-Bataks in zijn vroegere isolatie en zijn ontwikkeling tot een deel van het cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra, 1922.
G. L. Uljée, Handboek voor de Residentie Westerafdeeling van Borneo, 1925.
Dr. C. A. Verrijn Stuart, De grondslagen der Volkshuishouding, 1924.
Verslag van den economischen toestand der Inlandsche bevolking-1924, 1926.
Verslag van de Militaire exploratie van Nederlandsch Nieuw-Guinee 1907-1915, 1920.
L. van Vuuren, Het wereld-rythme in Oost-Azië en het aangrijpingspunt van het communisme in West-Java.
Ir. J. van der Waerden, Industrialisatie voor Nederlandsch-Indië Haagsch Maandblad, 1926, VI.

STELLINGEN.

I.

Een politiek, die de verhooging van het welvaartspeil der inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië voorstaat, kan niet in algemeen geldende regelen belichaamd worden.

II.

De rol van Atjeh in de rijstvoorziening voor Sumatra's Oostkust zal binnen afzienbaren tijd niet meer dan bijkomstig kunnen zijn.

Hooger gestelde verwachtingen in deze zijn niet op economische gronden te verdedigen.

III.

Maatregelen, welke, uitsluitend op grond van protectionistische overwegingen, beoogen de toelating van Chineesche ambachtslieden op Java te beperken, zijn niet in het belang van de economische ontwikkeling van Java.

IV.

Bij gelijke natuurlijke productiefactoren zal de marge voor de ondernemerspremie van den Inlandschen rubberproducent, naar verhouding tot het in het bedrijf gestoken kapitaal, grooter zijn dan voor den Europeeschen rubberplanter.

V.

De uitsluiting van de niet-eervol ontslagenen uit 's lands dienst van het lidmaatschap van den Volksraad, en van de gefailleerden van het lidmaatschap van den Volksraad en van den provincialen raad is op principieele gronden af te keuren.

VI.

Uit een oogpunt van practische staâtkunde is het gewenscht artikel 164 der Indische Staatsregeling zoodanig te wijzigen, dat het voorbehoud nopens het toelaten van in Nederland gedrukte stukken wordt opgeheven.

VII.

Indien ingevolge artikel 27 der Provincie-ordonnantie de functie van Gouverneur wordt waargenomen door een lid van het College van gedeputeerden, heeft deze plaatsvervanging geen betrekking op dat deel der werkzaamheden van den Gouverneur, dat door dezen wordt uitgeoefend als vertegenwoordiger van het centrale gezag.

VIII.

Het recht van regelend ingrijpen der Indische Regeering op het gebied van feitelijke kinderhuwelijken kan niet worden betwist door een beroep op artikel 173 der Indische Staatsregeling.

IX.

Het tweede lid van artikel 53 van Mr. C. van Vollenhoven's „Adatwetboekje voor heel Indië" verklaart ten onrechte, dat het recht van eigendom op roerend goed in het adatrecht niet bekend is.